

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1965

bron

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 1964-1965. E.J. Brill,
Leiden 1965

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003196501_01/colofon.htm

© 2005 dbnl

Verhandelingen

Straatnaamgeving door C.A. Zaalberg¹

een kindse vent, die in een stratengids namen te spellen zit, letter voor letter.

Ballade van de Gasfitter

Het zal niet aan ieder van u bekend zijn, dat het avifauneske Landsmeer, in Waterland, kan bogen, behalve op een *Roerdompstraat*, een *Aalscholverstraat*, een *Fuutstraat* en een *Calkoenstraat*, ook op een *Keratellastraat*, een *Eudorinastraat*, een *Diatomastraat*², een *Amoebastraat*, een *Arcellastraat* en een *Cosmariumstraat*. Met deze mededeling van mij, die berust op de telefoongids³, zijn we midden in een aktueel en netelig vraagstuk, dat aan de gemeentebestuurders onder u veel slapeloze middagen zal hebben bezorgd. Niet alleen de aloude trek naar de steden, maar bovendien de toenemende toeneming van de landsbevolking, dwingt ons, aldoor meer bouwland te maken tot bouwterrein en het platteland te maken tot een plattegrond van straten en pleinen, die allemaal namen moeten hebben, om door postbodes en taxichauffeurs te kunnen worden onderscheiden.

U weet dat de taalkunde een afdeling heeft die zich met eigennamen bezighoudt, de naamkunde of onomastiek. Onderafdelingen van de naamkunde zijn de antroponymie, die ik liever geen persoonsnaamkunde zou noemen omdat we onder persoonsnamen ook soortnamen verstaan zoals *man*, *verpleegster*, *ellendeling*, en de naamkunde zich principieel met namen van individuen bezighoudt⁴. Voorts is er de diernaamkunde, die wel therionymie zal moeten heten, de wetenschap dus die zich bezighoudt met namen als *Hekkie*, *Blekkie*, *Gringolet* en *Adama de zoveelste*, dan de wapen-, scheeps-, tenk- en vliegtuignaamkunde, en ten slotte de zeer bloeiende en wijd en zijd beoefende plaatsnaamkunde of toponymie. Van die plaatsnaamkunde nu is de straatnaamkunde een onderdeel.

Als men van straatnamen spreekt, begrijpt men daaronder tevens de

1 Openings toespraak in de jaarvergadering van de Maatschappij op 10 juli 1965.

2 Wellicht een hardnekkige zelffout voor *Diatomeestraat*; zie volgende noot.

3 En niet op veldonderzoek of plattegrond; het is dan ook heel goed mogelijk dat de *Calkoenstraat* niet tot de (te vermoeden) vogelbuurt hoort.

4 Dus niet met de namen van planterassen, zoals *Darwintulp* en *Duc van Tholl*, respectievelijk vernoemd naar een geneticus en een hond, als ik het wel heb.

namen van pleinen en kaden. Nog iets ruimer zou zijn: wegnamen, omdat onze tak van taalwetenschap zich niet beperkt tot de namen binnen de bebouwde kom. Maar men moet ook in de vakterminologie zo weinig mogelijk veranderen, en we zullen dus de eventuele namen van hessenwegen, heerbanen en jaagpaden evengoed tot de straatnamen rekenen als die van ons *Rapenburg*, waarmee ik in dit verband niet de waterweg bedoel maar het parkeerterrein, of het Haagse *Plein Dertien*, geschreven *Plein 1813*. Wie bij de gebruikelijke term, 'straatnaamkunde', alleen denkt aan rijbanen met trottoirs en rijen huizen, mag het vak *hodonymie* noemen.

We hebben nog een begripsbepaling nodig. Maar eerst wil ik even met u afsteken naar diepte van de theoretische taalkunde, waarvoor ik de linguïstische bijbel opsla, de *Cours de linguistique générale* van Ferdinand de Saussure.

De Saussure heeft erop gewezen dat niet de taal, maar de andere menselijke instellingen, zoals zeden en wetten, berusten op 'les rapports naturels des choses'¹: er is daar een noodzakelijke overeenstemming tussen doel en middelen. De taal daarentegen is in geen enkel opzicht beperkt bij de keus van haar middelen, want het is niet in te zien wat ons zou beletten, wélk begrip dan ook te verbinden aan wélke reeks klanken dan ook².

Hier is het punt, waar de eigennamen schijnen een andere weg in te slaan. Naamgeving is een zaak van overleg, veelal zelfs van redelijk overleg, en straatnaamgeving in nieuwe dorpen en uitbreidingsplannen hoort dat zeer zeker te zijn. Vandaar de systematiek die men erin brengt: de *Vondelstraat* is meestal niet ver van de *Brederostraat*, de *Julianalaan* dicht bij de *Bernhardlaan*, het *Sneeuwklompjesplein*³ in de buurt van de *Tulpenweg*. In Den Haag heeft men zelfs systematiek gebracht in het slótgedeelte van een aantal straatnamen, daar vindt u de *Winkelstede*, *Middenstede*, *Haardstede* en *Eindstede* bij mekaar, elders b.v. het *Suzannaland*, het *Dignaland*, het *Hendrinaland* en het *Ursulaland*⁴. Hier hebben we het unicum, dat

1 F. de Saussure, *Cours de linguistique générale* (eerste druk: Lausanne/Paris 1916), 112.

2 *Ibid.*

3 Den Haag heeft een *Sneeuwklompjestraat*, met een s te weinig. Als Sneeuwklompje een eigenaam was, zoals Sneeuwwitje, zou die spelling korrekt zijn.

4 Het initiatief tot een ander type straatnamen in Den Haag is uitgegaan van de *Nieuwe Haagse Courant* en overgenomen door de gemeentelijke kommissie voor de straatnamen. De meeste namen van het nieuwe type zijn ingezonden door wijlen ons lid mr. F. Bordewijk. Nadere gegevens vindt men in de redevoering waarmee burgemeester Kolfschoten aan Bordewijk de Constantijn-Huygensprijs heeft uitgereikt. (Vriendelijke mededeling van mr. D.W. Dettmeyer, onder wiens wethouderschap zich de vernieuwing heeft afgespeeld.)

de systematiek niet, of niet alleen, in de oorspronkelijke betekenis van het eerste naamdeel zit, maar in de vorm van de naam. Op deze wijze zou men ook een wijk kunnen maken met een *Achterbergstraat*, een *Amsterdam-* en een *Alvastraat*, een *Azalea-* en een *Aalsmeerplein* en een *Aardappelweg*, een andere met een *Bloemgracht*, een *Bleiswijkstraat*, een *Bernhardlaan* en een *Bellefleurplein*, dan een wijk met een *Citroenstraat*, een *Chasségracht*, een *Charivariusweg* en een *Columbuskade*, en zo voort. Waarschijnlijk zou deze wijkindeling voor vele mensen begrijpelijker zijn, en onthoudbaarder, dan de vernoeming naar beoefenaars van eenzelfde vak; maar laten we niet vergeten dat men niet de eis kan stellen dat uit een straatnaam blijkt waar de straat ergens loopt. Andere eisen zijn wel degelijk te stellen, juist doordat straatnaamgeving een zaak van redelijk overleg is. En daarmee komen we op het terrein van de taalpolitiek, waarvoor ik een laatste begripsbepaling nodig heb.

Een jaar geleden heb ik er al de nadruk op gelegd, dat taalwetenschap iets anders is dan taalpolitiek. Eveneens moet men verschil maken tussen de studie van de bestaande wegbenamingen ter verklaring van hun ontstaan, ter opheldering van het topografische verleden en voor andere wetenschappelijke doeleinden, en de straatnaamgevingspolitiek, het beleid bij de keuze van nieuwe hodonimen, - zoals ik al aangaf, een aktueel onderwerp.

De straatnaam is uit taalkundig oogpunt een opmerkelijk objekt. We kunnen hem vergelijken met de naam van een menselijk individu, een antroponiem. In onze samenleving staat de officiële achternaam van de boreling bijna altijd van tevoren vast, of het nou die van de wettige vader of die van de ongehuwde moeder zij. De voornaam of voornamen worden bepaald door de ouders of door een van hun, behoudens remmende bevoegdheden van het wettig gezag. Dat betreft de namen die het bevolkingsregister registreert, maar we worden niet altijd genoemd zoals we officieel heten. De meeste officiële Jannen zullen wel *Jan* genoemd worden, maar *Johannes Hendrikus* en *Antonia* zullen waarschijnlijk schrikken als ze die namen horen. Ten slotte zijn er de bijnamen, waarvan één type, merkwaardig genoeg, zelden als vokatief zal worden gebezigd;

denkt u aan de oneerbiedige namen waarmee leerlingen sommige docenten aanduiden.

Bij de straatnamen vinden we met dit alles veel overeenkomst, al worden ze dan nooit als vokatieven gebruikt en hebben ze dus behoefte aan een lidwoord. Ze worden gewoonlijk bepaald door de gemeenteraad of door een orgaan dat daaraan zijn gezag ontleent. Ja, de volksmond onderwerpt zich niet altijd aan het gemeentelijke gezag; ik noemde u daarnet al *Plein Dertien*, dat geen *achttien dertien* en nog minder *achttienhonderd dertien* wordt genoemd; zo zegt een Amsterdammer niet *de Oudezijds kolk* maar *het Kolkje*, en zal hij wellicht niet weten dat de *Binnenamstel* naambordjes draagt waarop alleen *Amstel* staat. In Hilversum is diskrepantie tussen de bordjes met *Gijsbrecht-van-Amstelstraat* en *Utrechtsestraatweg*, en de ware namen *Gijsbrecht* en *Utrechtseweg*. Het is daarentegen moeilijk, op het terrein van de antroponymie een parallel te vinden met de overoude straatnamen, aangezien mensen meestal korter leven dan wegen. Misschien kunnen we hier denken aan de achternamen, die immers bestemd schijnen om de eeuwen te trotseren, en aan die voornamen die in een familie traditioneel zijn.

In onze kultuurkring is de oorspronkelijke betekenis van de eigennaam¹ doorgaans geheimzinnig. De meeste Flippen en Elizabets zijn verrast, als hun op de middelbare school wordt uitgelegd, wat hun naam 'eigenlijk' betekent. Hetzelfde geldt voor veel familienamen, gelukkig maar, anders zouden er nog veel meer kinderachtige plagerijen voorvallen. Deze omstandigheid heeft roman- en toneelschrijvers niet verhinderd, hun personages 'programnamen' te geven: *Blankaart*, *Wawelaar*, *Wistik*². Van toponiemen, dus ook van hodoniemen, kan men aannemen dat ze in elk geval eenmaal een etymologische verklaring hebben toegelaten, evenals waternamen: de *Elbe* moet lichter van kleur zijn geweest dan de *Theems*, leren ons degenen die Keltisch kennen. Misleidend zijn hier natuurlijk de plaatsnamen die als herinnering aan andere plaatsen zijn gekozen, hoe zinrijk soms ook, zoals het Surinaamse *Wageningen*;

- 1 Met de 'oorspronkelijke betekenis van de eigennaam' bedoel ik de betekenis van het woord dat als eigennaam is gekozen, of van de woorden waaruit de eigennaam is samengesteld. Want in taalkundige zin 'betekent' een eigennaam alleen de drager van die naam. De Leidse straatnaam *Langebrug* betekent niet 'overkluizing', maar 'de straat die ten zuidwesten evenwijdig met de Breestraat loopt'.
- 2 G. Brom, 'Programmanamen', *De Nieuwe Taalgids* XLVI (1953), 289. In de toneelstukken van Ben Jonson vindt men een overvloed van deze 'sprekende' namen.

ik veronderstel nu dat iets dergelijks het geval is met de *Heiligenweg* en de *Jodenbreestraat* in Paramaribo. Doordat de betekenis van de bestanddelen geen functie meer had, waren antropo-, topo- en hodoniemen van oudsher onderhevig aan sterke vormverandering; denkt u aan *Serooskerke*, waarin niemand de naam des heren Olaard zou vermoeden, of aan onze Leidse *Clarasteeg*, die oorspronkelijk naar Sint-Nikolaas heette. J.W. Muller vermeldt in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dat *Bostelbrug* de naam is 'eener brug te Leiden, aldus genoemd omdat in hare nabijheid voorheen sedert 1447 de *bostelmarkt* gehouden werd', d.w.z. dat zeker afval van de bierbrouwerij daar voor veevoer of mest werd verkocht, en voegt toe: 'sedert het begin dezer eeuw officiëel *Borstelbrug* geheeten', maar u weet dat in onze eeuw de oorspronkelijke naam weer op die brug prijkt¹.

Wat is er nu voor de grammaticus op te merken over straatnamen? Wanneer u op school geleerd hebt dat de namen van zelfstandigheden zelfstandige naamwoorden zijn, dan zult u wel verbaasd zijn als u straatnamen als *Achterom*, *Onderlangs* en *Bovenover* tegenkomt, of die Haagse schilderachtigheden *Buitenom* en *Om en Bij*, bijwoorden dus of wat erop lijkt, of ook voorzetselgroepen als *Achter den Dom*, *Aan 't Water*, *Voorhout* en *Benoorden-* resp. *Bezuidenhout*. In wezen kan iedere woordvorm als straatnaam dienen, mits hij op grond van de schrijfwijze uit te spreken is, te onthouden is en zo min mogelijk gevaar oplevert voor verwarring met andere straatnamen in dezelfde plaats. Men kan niet eisen dat hij, bij telefonische mededeling aan een ter plaatse onbekende, zonder spellen meteen duidelijk is. Mijn drie eisen, die naar mijn mening vanzelf spreken, - eigenlijk zijn het meer idealen dan eisen, want er zijn geen absolute maatstaven, - en die zeer bepaald de grondslag moeten vormen bij ieder gemeentelijk beleid van straatnaamgeving, worden niet altijd in acht genomen. In Den Haag is een *Tannhäuserstraat*, in Amsterdam een *Vespuccistraat*, en in het avikulturele Landsmeer zal de *Amoebastraat* wel eens enige misvorming van zijn naam moeten dulden, evenals de naar Stephenson genoemde straten in Den Haag en Hilversum. Onuitsprekelijk zijn ook *Joh.-M.-Coenenstraat* (in Amsterdam) en *Jhr.-C.-Wesselman-van-Helmontlaan* (in Helmond). (Laat ik u geruststellen: deze laan wordt *Wesselmanlaan* genoemd.) Dat voor wat de uitsprekelijkheid aangaat. De onthoudbaarheid staat hiermee in verband, maar sluit in het algemeen

1 *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, III, I, 671.

ook lánge namen uit. Het is nodeloze moeilijkmakerij, wanneer men plaatselijke of landgemene beroemdheden die bij hun leven Lohman of Mathon genoemd werden, vereeuwigd in een *De-Savornin-Lohmanlaan* of een *Van-Schaeck-Mathonsingel*. (Ik wijs er terloops even op, dat een naam die eindigt op *-weg*, *-straat*, *-kade*, *-gracht* of *-laan* natuurlijk niet moet beginnen met *De*, zoals het ook hachelijk is wanneer het woorddeel *-straat* wordt voorafgegaan door een woorddeel op *-s*, *-sz* of *-st*: in Amsterdam worden de straten die naar de schilders Pieter Aerts en Van der Helst genoemd zijn, veelal *Pieter Ár* en *Fain der Hil* betiteld.) Hinderlijk lang worden straatnamen ook door de serviele gewoonte om er titels als *minister*, *jonkheer*, *president*, *meester* of *professor* in op te nemen. Deze eindeloze namen leveren bovendien een spelmoelijkheid op. Wij weten allemaal dat in samenstellingen waarvan het eerste lid is opgebouwd uit twee of meer woorden, de bestanddelen niet los geschreven mogen worden, en we schrijven dus *ronde-tafelkonferentie*, *zijden-lampekapenmaakster*, *Witte-Kruislaan*. Tot schande van ons taalonderwijs moet ik opmerken, dat in de meeste gemeenten, met uitzondering voorzover ik weet van Den Haag en Utrecht, de makers van de straatnaambordjes met deze spelregel niet bekend schijnen te zijn. In Amsterdam heeft men zelfs het grapje uitgehaald, een haakvormige straat in de Rivierenbuurt *Kromme Mijdrechtstraat* te dopen, zodat niemand kan zeggen of die naam berust op de kromheid van de straat of van de Kromme Mijdrecht. De derde eis, de eis van de vermijding van hele en halve homoniemen, maakt onmogelijk dat in Leiden, waar een *Breestraat* is, een straat naar oud-minister Drees wordt genoemd, - een plein of laan kan natuurlijk wél, - en hij heeft de zeer vroege vaders van onze stad er in 1903 toe gebracht, 'een tiental dubbel voorkomende straatnamen om verwarring te voorkomen'¹ te wijzigen.

De onthoudbaarheid en andere praktische overwegingen pleiten ook sterk tegen het verdopen van straten. Sóns is het uiterst gewenst. In mijn jongensjaren stonden er over de *Faber-van-Riemsdijkstraat* in Den Haag geregeld benchtjes in de krant, die mij bijzonder boeiden, al begreep ik de portee niet helemaal. Men heeft die straat gesaneerd, zodat er sinds lang geen buitenmannen meer beroofd worden, en de straat terecht hernoemd naar een van de andere mannen van 1813. Zeer juist heeft ook het gemeentebestuur van Amsterdam gehandeld, toen het op

1 G.L. Driessen, *Leidsche Straatnamen*, 5.

5 mei 1945 de *Euterpestraat* verdoopte tot *Gerrit-van-der-Veenstraat*. Het is echter moeilijk om geen lering te trekken uit de naamgeschiedenis van de *Amstellaan* in diezelfde stad. Men kan niet genoeg de leus herhalen, die een geschiedlievend en stadlievend Parijzenaar in 1923 heeft laten klinken: *Ne touchez pas aux noms des rues!*¹.

Dames en heren, we zijn van de taalkundige op de taalpolitieke aspecten van de straatnaamgeving gekomen. Hoewel ik hier veel over op mijn hart heb, wil ik u liever verwijzen naar een zeer belangrijke en voor gemeentebestuurders in deze tijd van bouwnijverheid onmisbare publikatie van 1953: *Middeleeuwse en moderne straatnaamgeving*, het verslag van een drinkgelag, een symposion, van de Naamkundekommissie van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, en waar ons lid dr. Meertens heel duidelijk met talloze voorbeelden het wezen van het hodoniem heeft getoond, en wijlen ons lid dr. W. Moll, door wiens inzicht Den Haag vele jaren lang een wijs beleid van straatnaamgeving heeft kunnen voeren, zijn toehoorders heeft geleerd hoe het moest en nog steeds moet. Ik heb daar niets aan toe te voegen.

Ik zou alleen nog iets willen zeggen over een bovenplaatselijk, een landgemeen voorwerp van straatnaamgeving. Ik bedoel de nieuwe rijkswegen, die tot nog toe meest bekend staan onder 'nummer dertien', '4 A' enz. Wij weten allemaal, dat men wegen niet hoort te nummeren maar te benoemen. U weet van veel mensen in welke straat ze wonen, maar het huisnummer onthoudt u veel moeilijker. Het verdient dan ook zeker aanbeveling, deze autowegen, die van jaar tot jaar een belangrijker plaats in ons volksleven gaan innemen, namen te geven. Twee hebben er al een: de *Nieuwe Zuiderzeestraatweg*, die verrukkelijke weg over de noordelijke Veluwe, en zuidelijker het bekende *Hazepad*. Deze twee namen zijn spontaan opgekomen en er mag zeker niet aan getornd worden. Maar hoe zullen we de andere noemen? Het zal verwarring wekken als men er de gebruikelijke vorm op *-weg* of *-straatweg* voor kiest, en *-baan* zal mensen van smaak te Duits aandoen. Daarom zou ik een lans willen breken voor een nieuw type: de naam van een heros eponymos zonder iets meer, 'secweg' zoals men tegenwoordig zegt, dus: de *Piet Hein*

1 *Ne touchez pas aux noms des rues*, par Camille Jullian de l'Académie Française, membre de la Commission du Vieux Paris. Les Amis d'Edouard No. 96. Conférence faite à l'Hôtel-de-Ville le 27 janvier 1923 à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de la Commission du Vieux Paris. (Bibliofiel uitgaafje, aanwezig in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam.)

(officieel voor mijn part: de *rijksweg Piet Hein*), de *Lorentz*, de *Willemien*¹. Hier lijkt me niets tegen en veel voor, zodat ik geen pleidooi zal houden.

Integendeel, dames en heren, we hebben veel te doen en het wordt tijd dat ik zeg: hiermee verklaar ik deze jaarvergadering van de Maatschappij voor geopend.

1 Liever niet *Wilhelmina*. Het is een wonderlijke paradox, dat de vrouw die zozeer de verpersoonlijking van Nederland is geweest, de naam droeg van haar Pruisische overgrootmoeder en bet-overgrootmoeder. Ik veronderstel, dat de hare gekozen is als femininum bij *Wilhelmus*; maar zo heeft geen stadhouder of koning geheten.

Albert Verwey, de Dichter 1865-1965 **door Theodoor Weevers¹**

Toen het vererende verzoek mij bereikte om in dit honderdste geboortjaar van Albert Verwey een voordracht over hem te houden, heb ik dat met vreugde aangenomen. Nu ik hier sta in het Leidse Academiegebouw, waar ik hem heb horen spreken, voel ik me ineens beschroomd. Hij staat me zo levendig voor de geest, dat ik me afvraag of het wel mijn taak kan zijn, hem te *herdenken*. - Herdenken doet men iemand wiens werk historisch is geworden, en dus afgesloten, niet meer verbonden met de tijd waarin wij leven. Maar als het nu gaat om iemand die een nog steeds voortwerkende kracht is? Een werkende kracht herdenkt men niet - die *meet* men. Zó heb ik mijn taak opgevat. Ik ga dus niet spreken over Verwey zoals hij was in zijn tijd; mijn voordracht zal handelen over Verwey zoals hij *is* voor ónze tijd.

Evenals vele ouderen onder u heb ik hem gekend, en mijn herinneringen aan zijn grootheid van karakter en gulle menselijkheid blijven levendig. Toch zal ik daarover nu niet spreken, en ik weet dat ik daarmee handel in zijn geest. Wel zie ik op dit ogenblik de mens Verwey opnieuw vóór me. Maar de mens ging op in zijn taak, het dichterschap. Wie in zijn geest over hem spreekt, spreekt dus vanzelf over zijn werk.

Nu is het waar, dat een gewichtig deel van dat werk heeft bestaan in wat hij graag noemde 'de verdediging van het dichterschap', ik bedoel zijn werk als tijdschriftleider, criticus en... kritisch beschouwer van oudere literatuur - want literairhistoricus heeft hij nooit willen zijn. Daarover mag ik kort zijn. Als ik zeg, dat Verwey door zijn kritische beschouwingen ons hele beeld van de Nederlandse poëzie van 1550 tot omstreeks 1880 heeft vernieuwd, dan zal niemand mij dat tegenspreken. Wij mogen dit konstateren als een bevestiging van ons kultuurbezit, en dan rustig verder gaan.

Door dit werk - op zichzelf al een levenswerk dat er wezen mag - heeft Verwey het dichterschap verdedigd en bevestigd. Het vormde dus een deel van zijn taak. Maar niet het voornaamste. Want het dichterschap heeft hij geleefd en belichaamd in zijn poëzie. En daarmee kom ik tot het onderwerp van mijn voordracht.

1 Lezing gehouden op de jaarvergadering van 10 juli 1965.

Een actueel onderwerp. Want nog altijd worden er, bijna dertig jaar na zijn dood, over de poëzie van Verwey de meest tegenstrijdige meningen verkondigd. Volgens sommigen is zijn dichtwerk helemaal geen poëzie; volgens anderen behoort het tot de allergrootste. En daartussen bestaan dan nog allerlei schakeringen. Men zou dat kunnen betreuren. Mij lijkt het eer een verheugend verschijnsel. Zulke fundamentele meningsverschillen kunnen alleen maar bestaan omtrent poëzie die een blijvende functie heeft, en dus nog steeds zowel aantrekt als afstoot.

In het Franse tijdschrift *Études Germaniques* verscheen verleden jaar een artikel getiteld: 'Verwey est-il un poète cérébral?'. Een veelzeggende titel. Zelfs een volslagen vreemdeling in de Nederlandse literatuur weet daardoor meteen van het bestaan van de (hier kritisch beschouwde) legende dat Verwey een 'verstandelijk' dichter zou zijn.

Deze legende is de eerste, misschien wel de enige hindernis, die ik moet 'nemen'. Niemand zal vragen hoe die is ontstaan. Willem Kloos, de criticus der toenmalige avant-garde, die als bewonderend vriend had getuigd van de schoonheid van Verwey's jeugdpoëzie, werd de vijand die hem aanviel. Met de door hemzelf gewekte bewondering als achtergrond en zijn kritisch gezag als wapen, heeft hij de verdere ontwikkeling van Verwey gekenschetst als een noodlottige afdwaling. Hij kon het weten, zo meende men, en men heeft hem op zijn woord geloofd. Met het bekende gevolg.

Dit verklaart waarom de gemiddelde lezer van omstreeks 1900 van Verwey's poëzie niets weten wou. Maar verklaart het ook het voortbestaan, bij het grote publiek althans, van vrijwel hetzelfde vooroordeel?

Ik meen van wel. En om dat aannemelijk te maken, zou ik willen wijzen op een merkwaardige parallel in Engeland: de reputatie van Wordsworth. Ook Wordsworth heeft in zijn tijd de druk ondervonden van een uiterst felle, partijdige kritiek, die hem zijn leven lang aan het grote publiek tegen gemaakt heeft. Hij wist het, en leed eronder, al was hij vast besloten om zich er niet aan te storen. Nu is het merkwaardige, dat die partijdige mening omtrent Wordsworth niet, zoals men allicht zou verwachten, mettertijd uitgesleten is - integendeel: - dit vooroordeel is een soort van traditie geworden. Met dit gevolg, dat elke Engelse criticus of geleerde die getuigen wil van zijn bewondering voor Wordsworth, zich genoodzaakt ziet om eerst zijn standpunt te bepalen tegenover déze hardnekkig voortbestaande legende: dat Wordsworth, na in zijn jeugd een beperkt aantal geïnspireerde gedichten te hebben geschreven,

een schrijver van ronduit gezegd, berijmde ethische vertogen zou zijn geworden, dat hij een soort van 'preacher in verse' zou zijn. De legende houdt dus niet slechts in, dat Wordsworth - anders dan Verwey - zijn beste werk in de eerste helft van zijn leven schreef - dat wordt ook door zijn bewonderaars niet ontkend - neen, volgens de legende is Wordsworth, afgezien van een klein aantal goede gedichten, domweg een auteur van berijmde stichtelijkheden.

Aan de inwerking van die legende ontkomt geen Engels lezer; hij moet er mee afrekenen, of hij blijft erin steken. Let wel: elke *Engelse* lezer. Een Frans criticus en geleerde als Emile Legouis, de schrijver van het terecht beroemde boek *La Jeunesse de Wordsworth*, geeft wel blijk dat hij de legende kent, maar hij staat er volkomen vrij tegenover. Bij een aantal Amerikaanse en Hollandse critici valt iets dergelijks op te merken. De niet-Engelsen hebben meestal een zuiverder kijk op Wordsworth dan de gemiddelde Engelse lezer. Tot hen behoort ook, al is het Engels vrijwel zijn moedertaal, een jong Indisch dichter, Dom Moraes, die in 1957 - hij was toen negentien jaar en studeerde in Oxford - zijn eerste bundel publiceerde¹. In het geestige gedicht 'Bells for William Wordsworth' neemt hij een loopje met het ook hem bekende vooroordeel dat in de gedichten van Wordsworth slechts studie-objecten kan zien, de produkten van

'a poet, in fact, with a charming affection for Nature:
Milkmaids (you know) and the shadows of clouds on the land.
His work is carefully studied in colleges still.
We shall not forget nor forgo it, while colleges stand'.

And I said, 'I grant you that Wordsworth lies chilly in Grasmere
And his bones are absolved and dissolved in the tears of the rain.
I grant he is one with the plant and the fossil again.

.....
But although each Spring brings a newer death to those bones,
I have seen him risen again with the crocus in Spring.
I have turned my ear to the wind, I have heard him speaking'. -

Dit is de ware herrijzenis van de dichter: niet door de naarstige studie van hen die zijn gedichten als 'teksten' bestuderen, maar door het spontane

1 *A Beginning* (The Parton Press, London 1957).

lezen van die versgevoeligen in wie de dichterstem door middel van de adem 'het woord boetseert zodat uit klank gestalte wordt' (Verwey). Als zulke lezers getuigen van wat ze horen en zien, dan luistert de gemiddelde lezer, en is bereid om hen op hun woord te geloven. Zo'n lezer is Dom Moraes. Hij is een dichter die de dichter Wordsworth heeft ontmoet... als tijdgenoot. Want door het contact van oor en stem valt altijd opnieuw de tijd weg.

Dit steeds hernieuwde contact is het criterium waaraan men grote poëzie herkent. Naast datgene wat de tijdgenoten erin vonden bergt ze zoveel potentiële poëtische belevingen, dat latere geslachten er telkens weer ontdekkingen in doen. Wanneer de ontvankelijksten onder hen dan aan het woord komen, blijken hun lees-ervaringen nieuw te zijn, en zo volkomen anders, dat de kritiek van een vorig geslacht voor hen niet meer bruikbaar is. De oudere critici schrijven over een dichter die zij niet als hún dichter herkennen. Hun Wordsworth, hun Verwey is anders, meer hedendaags.

De poëzie van Verwey, die voor de meeste lezers van zijn tijd zo vreemd was dat ze er vaak geen raad mee wisten, blijkt thans in sommige aspecten verwant met wat een aantal nu levende dichters willen bereiken. Niet, of althans zelden, aan de oppervlakte, maar door de aard van haar conceptie. Zijn poëzie is zeldzaam *centraal*, ze welt op uit lagen van de geest die dicht bij de oorsprongen liggen. Vandaar dat wie erover spreken wil, vanzelf gaat nadenken over het wezen van de poëzie.

In veel opzichten blijft de poëzie door de eeuwen heen zichzelf gelijk. Dat onuitsprekelijke waaraan wie er gevoelig voor is met absolute zekerheid *weet*: dit is poëzie - dat verandert niet, en men zal wel nooit kunnen definiëren waarin het bestaat. Toch is het evenzeer waar dat elke tijd zijn eigen vorm van poëzie voortbrengt, omdat in elke tijd de dichters iets anders willen. Wat willen de dichters van nu? - Een moeilijke vraag. In elke tijd leven immers ettelijke generaties naast elkaar. En ik wil het nu niet hebben over mijn generatie, maar over de generatie die op 't ogenblik jong is. Kan een zoveel oudere die generatie wel begrijpen? zal men vragen. Het antwoord ligt niet zo voor de hand als men wel zou denken. Er zijn altijd weer jonge mensen - en ze behoren tot de besten - die het bekrompen zouden vinden om alleen maar om te gaan met leeftijdgenoten. In die opvatting komen ze overeen met lezers die niet alleen lezen wat nu verschijnt, maar ook contact zoeken met schrijvers van lang geleden. Waarom zou dat per se onmogelijk zijn in omge-

keerde richting? Zou een oudere zich niet in kunnen leven in een jonger geslacht? Er zijn toch kinderen en kleinkinderen die zich door een oudere begrepen voelen. Als die oudere maar lenig van geest blijft - daar komt het opaan.

Mij lijkt het dan dat de jongste dichters - sommigen van hen althans, want er zijn ook jonge mensen met een vroeg-oude geest - een poëzie willen, waarin het onderbewuste zich vrijelijk uit, vrij van de controle van de bewuste geest. Dáár stellen ze zich voor open, met al de risico's die daaruit volgen. Ook artistieke risico's. Want ze weten heel goed dat uit het onderbewuste niet alleen waardevolle opwellingen komen, maar ook gevaarlijke, en vooral ook allerlei onbenulligheden die de voorzichtige burger maar liever voor zich houdt. Als de controle opgeheven is, komen ook die te voorschijn. Maar daarmee is het streven evenmin veroordeeld als het surrealisme in de schilderkunst: - beide stromingen willen de oprechtheid tot elke prijs.

De oprechtheid tot elke prijs. Dat is het raakpunt tussen Verwey en de hedendaagse dichters. Juist datgene wat zijn tijdgenoten Verwey niet vergaven, dat hij aan de oprechtheid, als het moest, alles opofferde, welluidendheid, sierlijkheid, *élegance*, urbaniteit, en op het stroeve of rauwe af zei waar het op stond, juist dát maakt dat zijn verzen soms als vandaag geschreven klinken, en inslaan waar die van een Boutens geen weerklank meer vinden.

Dit is, als men wil, een stijl-eigenschap, maar dan een die uit het wezen van de gedichten zelf voortkomt. De inspiratie is van heel andere aard dan bij meer onmiddellijk-bekorende poëzie. De uiting komt soms rechtstreeks uit het vóór-bewuste, en slaat het stadium van de bewuste controle over. Een voorbeeld:

In de bloeddoorklonterde aarde
 Waar het roestend metaal van gesprongen granaten
 Scherft in doorwoelde voren,
 Gist er een kiemen?

Wrakken verduistren de grond van de zee,
 Hangen midwaters,
 Puinen staan scheef overend op het land
 Gebrand en gebroken,
 Maar op het spiegkende vlak in de vert', zijn 't vloten,
 Vol weldadige lading?

Ginder op 't uitgestorven veld die geringe gedaanten,
Sturen ze 't kouter, glinstrend in vettige voor?

Ik zit in den donker.
Beelden bewegen nog vaag als op golvende schermen.
Waar is het hart van de wereld dat ik, haar weder,
Veilig er woon en mij berg en zijn kloppen beluister
En niet klaag en vraag, maar als een vertrouwde
Ziener de toekomst ontraadsel? -

Zo luidt de aanhef van *Het Dubbelzijdige Schild*¹, een gedicht van kort na de eerste wereldoorlog. Het is er me niet om te doen een verklaring te wagen van dit uiterst diepzinnige gedicht, waarin de dichter een verzoening beleeft van zijn gevoel van overgeleverd-zijn aan duistere irrationele krachten, met zijn vertrouwen op het licht van de bewuste geest. Waar ik nu op wil wijzen is dat hier de opwellingen onmiddellijk uit het onderbewuste komen, en dat ze zich tot woorden verdichten in die tussensfeer tussen het onbewuste en het heldere bewustzijn, waar de rede machteloos is. Verwey schakelt hier zijn bewuste wil uit, en luistert naar wat in hem opkomt. Hij doet dus in wezen hetzelfde als de hedendaagse jonge dichters.

Toch is er verschil. Dit verschil is belangrijk, maar niet fundamenteel. Zelfs hier handhaaft Verwey in één opzicht de uitingsvorm van het rationele denken. De gangbare syntactische vorm blijft bewaard. Daarentegen laat de hedendaagse poëzie die vorm volledig los, en zet de opwellingen zonder syntactisch verband naast elkaar. Het verschil valt onmiddellijk op; toch is het niet essentieel. Want de conceptie die hier, in de syntactische vormen van een oudere periode, op ons losgelaten wordt, is volmaakt raadselachtig. Ook de dichtvorm staat verrassend dicht bij de hedendaagse. De essentiële eigenschappen van de hedendaagse poëzie, zoals ze voor het eerst konsekvent verschenen bij de Franse surrealisten: volkomen vrije versvorm, chaotisch wisselende beeldspraak en afwezigheid van rationeel-bewuste controle, zijn hier bij Verwey aanwezig, in een gedicht dat verscheen in 1922, twee jaar vóór het surrealistisch manifest van André Breton.

Het wezenlijke van dit gedicht is, dat de werkelijkheid er tot onherkenbaar worden toe veranderd verschijnt, bijna als een nachtmerrie. Wanneer we ons er rekenschap van willen geven hoe dit komt en wat het be-

1 Oorspronkelijk Dichtwerk II, 211.

tekent, doen we er goed aan, te luisteren naar wat de Russische dichter Boris Pasternak ons op dit punt te zeggen heeft. In zijn essay *Vrijgeleide* (de oorspronkelijke tekst, getiteld *Okhrannaya Gramota* is van 1931), schrijft hij¹: 'In alle kunst beleven wij de conceptie rechtstreekser dan iets anders. - Wij herkennen de werkelijkheid niet meer. Ze verschijnt in een nieuwe vorm. Die vorm lijkt ons een inherente eigenschap van de werkelijkheid niet van ons. Afgezien daarvan heeft al het bestaande zijn naam. Die eigenschap alleen is nieuw en naamloos. Wij trachten die een naam te geven, en het gevolg is... een kunstwerk'. - En verderop zegt hij nog: 'Door het gevoel van de dichter is de werkelijkheid verschoven. De kunst wordt, als een teleskoop, op die werkelijkheid gericht, en registreert de verschuiving. Het kunstwerk is een afbeelding van de werkelijkheid zoals die aan de kunstenaar verschijnt'.

Het komt mij voor, dat dit in letterlijke zin van toepassing is op die gedichten van Verwey die ons op dit ogenblik het naast staan. Ik denk hier aan een gedicht als 'Mei-dag':²

Hoe nabij
Hoe als eerst
Glanst het bosje en straalt de wei,
Schalt de leeuwrik die met zang de lucht beheerst.

Zorgenvol
Liep ik uit,
Eer ik 't wist kwam Lente en zwol
De ogen vol met groen me, de oren vol geluid.

Wie bleef jong?
Wie werd oud?
Lente lachte en *mijn* hart zong
De eigen tonen over die ze een knaap vertrouwt.

Hier is alles één bekoring. De dichter komt buiten, hoort en ziet - en de wereld is plotseling anders, nieuw. Zijn gevoel *moet* zich uiten, en hij doet niet anders dan, in nederige eenvoud, met enkele woorden zeggen wat hij ziet en hoort en voelt. Het is een herkennen van een jeugdervaring. Eéns, ook toen, was het bosje zo dichtbij, zo glanzend, vulde de leeuwerikszang zo de lucht. En met schildersoog ziet hij... bomen? - neen, *groen* - zijn ogen zwellen ervan, zoals zijn oren zwellen van

1 Ik volg hier de Engelse vertaling van Beatrice Scott, *Safe Conduct*, pp. 79-80.

2 O.D. II, 113.

vogelzang. Maar het gevoel dat daaruit oprijst... daarvoor is maar één woord: jong, en daarvan *zong* zijn hart de triomfzang die zich een symbolische vorm schept in de driemaal tot een zegezing aanzwellende strofe. - De vorm is symmetrisch, zoals het gevoel harmonisch is. Niettemin is het uitingsprincipe hetzelfde als in een surrealistisch gedicht als 'Bonjour Tristesse' van Éluard. Het gevoel zingt zich uit zonder tussenkomst van het bewuste denken.

Hiermee wil ik helemaal niet suggereren dat het surrealistische principe het enig juiste zou zijn. Het is alleen *op dit ogenblik* van speciaal belang, omdat de irrationele stroming momenteel de heersende is. Later verandert dat wel weer. Wie weet, misschien komt er nog wel eens een dichtergeneratie die ervoor uit durft komen dat dichters toch ook *denken!* Daarom wordt het nu tijd om eens af te rekenen met de mening, dat Verwey zo'n verstandelijk dichter zou zijn. Die mening berust op een misvatting. Men begint met te constateren dat Verwey met veel van zijn gedichten ons aan het denken brengt - en dat is waar. De vraag is maar, *hoe* hij het doet.

Ons denken is, zolang we het niet uiten, tamelijk verward en grillig. Maar zodra de gemiddelde mens zich ertoe zet om wat hij denkt op te schrijven, realiseert hij zich eerst zijn hele gedachtenreeks, en schrijft dan dat geheel als een konsekvente geordende gedachtengang op. De gemiddelde mens is zelden in staat om dat in versvorm te doen. Maar als hij dat klaarspeelde, dan zou het resultaat inderdaad verstandelijk zijn, cerebraal; - hoewel uiteraard geen poëzie; cerebrale poëzie is nu eenmaal iets onbestaanbaars, een *contradictio in terminis*.

Wat Verwey doet, is iets totaal anders. Hij denkt eigenlijk niet - hij peinst. En dit peinzen ontspint zich in voordurende wisselwerking met wat zijn zintuigen gewaar worden. Al kijkend en luisterend peinst hij, en dit peinzen uit zich in woorden die hij al mijmerend op het ritme van het natuurlijk ademen zegt. Van associatie op associatie *groeit* dit peinzen, en zo ontstaat een gedicht, waardoor geen discursieve gedachtengang loopt, maar een stroom van onwillekeurige associaties. - Maar laat ik de dichter zelf het woord geven. In 'Gedachten rondom een huis op Goeree'¹ zegt hij:

Hoe wonderlijk is in ons hart die groei.
Men kan een plant met bloem en loof en wortel

1 O.D. I, 308.

Uitgraven, en, de dauw nog op haar bladers,
 Mits men voorzichtig zorgt, haar overplanten
 In andere bodem - ze is een tastbaar ding,
 En haar lichaamlijkheid is daar als hier -
 Maar dat men een gedachte uit onze geest
 Verplant en haar in woorden mededeelt,
 Dat is een wonder. Hij van wie ik sprak
 Deed meer. Wat hij in woorden overbracht
 Was meer dan een gedachte, was haar worden,
 Haar spruiten, haar vertwijgen, haar verzamelen
 Tot knop en kroon. Uit een klein donker zaad
 Ontbloeide ze en draagt nóg haar dauw van stilte¹-

De dichter over wie Verwey hier spreekt is, meen ik, Wordsworth, en als dit zo is, zou het een blijk zijn (er zijn er meer) van zijn gevoel van verwantschap met die dichter. Maar hoe dan ook, de Verwey die hier spreekt behoort naar zijn diepste wezen tot geen enkele stijlperiode. Dit spreken is tijdeloos. Het komt uit die sfeer waar alles tegelijk nieuw en vertrouwd is, de sfeer waar plantenleven tevens geestelijk leven is, en waar het menselijk lijf ons verschijnt als ziel. In die sfeer heeft de dichter Verwey in begenadigde momenten geleefd. Eén zo'n moment staat geboekstaafd in *De Nieuwe Tuin* - het is zowel een van de mooiste als een van de raadselachtigste gedichten in de Nederlandse taal: -

Zwol niet een aar zo op den akker, hart,
 Van zon en sap totdat uit mager groen
 Het gouden korrelhoofd in ruigen baard
 Zoetlijk opneeg naar lauwer winden zoen?
 Zwol niet het blauw totdat het zonhoofd werd
 Zwart van zijn blaken en afgrondelijk gloên?
 Blonk niet, een donkre vrouw wier schoonheid zwart
 Blonk, d'aard, - als parels groot in water doen?
 Zwol zo ons lijf niet, dat een land gelijk
 Open lag tot in 't vochtge hart voor zon?
 Zwol er geen goud de rijpe ronding rijk?
 Blonk 't licht niet zwart dat géén doorgronden kon?
 't Donkre geheim van droom afgrondelijk
 Daar 't licht in laait waar 't witte lijf rond spon? -

1 O.D. I, 247.

Weer zou ik zeggen: afgezien van de metrische en syntactische vorm is dit gedicht volkomen in overeenstemming met de hedendaagse poëzie; de conceptie komt rechtstreeks uit het onderbewuste, en kan zich alleen door paradoxale beeldspraak uiten. Rationele ontleding staat hier machteloos tegenover. Zeker, men kan proberen het gedicht te naderen door middel van psychoanalytische interpretatie, maar men schiet dan vrijwel onvermijdelijk aan het oorspronkelijke van de beeldspraak voorbij. Men herleidt de beelden tot psychoanalytische schema's, en verklaart daardoor hoogstens een aspect van de dichter, maar niet het gedicht. Ongetwijfeld is er in de beeldspraak van dit gedicht een sexuele component. Door dit te constateren zegt men alleen dat het, als mysterie, verwant is aan een ander, even peilloos mysterie. Rilke schreef eens: 'Und tatsächlich liegt ja künstlerisches Erleben so unglaublich nahe am Geschlechtlichen, an seinem Weh und seiner Lust, dass die beiden Erscheinungen eigentlich nur verschiedene Formen einer und derselben Sehnsucht und Seligkeit sind'¹. Hij sprak duidelijk, en zei toch niet meer dan in ontledende taal gezegd kan worden.

Het valt op hoe vol en rond van klank, hoe bijna tastbaar-makend en toch teer van toets de expressie hier is. Wie wel eens heeft getracht zich rekenschap te geven van de aard van Verwey's klankgeving, beseft al gauw dat hij staat voor een reuzentaak, omdat die klankexpressie zo enorm varieert. Neem tien geslaagde gedichten met tien volkomen andersoortige thema's, en ge vindt tien radikaal verschillende vormen van klankexpressie. Dit is een gevolg van de eigenaardige spontaniteit die Verwey kenmerkt. Het komt niet doordat hij zich telkens bewust anders instelt of iets anders wil; hij *is* anders, hij voelt zich telkens weer anders, bijna een ander mens. Aan dat gevoel gehoorzaamt hij, hij geeft er zich aan over, en dus wordt zijn uiting dan feitelijk ook de uiting van een ander. Natuurlijk is dit niet in al zijn gedichten het geval. Geen dichter is altijd ten volle geïnspireerd. Men kan ongetwijfeld een aantal gedichten bijeenbrengen waarvan de lezer al gauw zegt: typisch Verwey. Maar dit zijn niet zijn beste, en het is toch zeker een kritisch axioma, dat men alleen uit het beste werk een dichter waarlijk kent.

Er is nóg een reden waarom Verwey soms opeens zó anders kan schrijven dat we er vreemd van opkijken. Dat komt doordat hij als weinigen de gave had om zich zó met een ander mens te vereenzelvigen, dat hij

1 *Briefe an einen jungen Dichter* (Insel-Verlag 1929), p. 20.

als 't ware voor de duur van een gedicht die ander *werd*. Hij wist het; zei hij niet eens tot Stefan George: 'Wat ik liefheb, gaat in me over. Ik word het zelf'. Het ontlokte aan George de spijtige opmerking: 'Das wäre eine sonderbare Art der Kräfte-Übertragung'¹. Maar het was waar. Keer op keer is het hem overkomen. Al het 'Herrscherliche' van George is belichaamd in het tweede gedicht van *Bij de Dood van een Vriend*, waar George's geest de vriend, die hem 'vrij' noemt, antwoordt:

Ik heb die vrijheid niet gewild. Ik wenste
Een god te zijn en wist van geen bestaan
Buiten het mijne. 't Andre was alleen
De chaos, 't niet doordrongne door mijn licht.
Ik woon niet in een hoogre sfeer, maar laagre,
Schimmig en bloedloos. Wat van mij verbleef
In 't zonlicht op uw bloeiende aarde, is 't werk
Van woord en daden, onverganklijke
Dragers van mijn gestalte, die de laatren
Vereren, die de vorm geeft aan hun geest,
Binding aan al 't verdeelde.

.....

Als ik gans
Ontlichaamd, zielloos zwerf door de ongemeten
Afgonden van 't heelal, weet ik uw aarde
De mijne: ik bèn haar: al wie haar bewonen
Zijn van mijn afkomst en ik lach en heers'. -²

Wie nu, dit lezende, zegt: 'Verwey was toch wèl Duits geörienteerd' - en zo zijn er geweest - heeft het helemaal bij 't verkeerde end. Deze houding van George heeft hij *in het leven* bestreden; ze was hem als mens totaal vreemd en onsympathiek. Maar als kunstenaar wist hij van geen partijdigheid. Alwie, door deze volledige vereenzelviging, door en uit hem sprak, gebruikte en vervormde, om zo te zeggen, tijdelijk de dichter Verwey tot in zijn longen en stembanden - hij *werd* die ander. Zijn eigen ondergáán van deze vereenzelviging beschreef hij eens, in het gedicht 'De Levende'³. toen bij het zien van een menigte

O 't was of zwart haar me omving:
In de mazen verstrikte ik bang;

1 *Mijn verhouding tot Stefan George*, p. 55.

2 O.D. II, 476.

3 O.D. I, 501.

En toen wilde ik toch bij hen zijn,
 Maar opeens zat ik stil want een drang
 Kwam, machtger dan vreugd of pijn.
 In gedachten was ik bij hen,
 Met mijn hart was ik aldoor daar
 Waar de volte bewoog die ik ken
 In elk gonzen, in elk gebaar.
 Maar het zien was als zijn zo sterk,
 Het boeide me aan 't innerlijk beeld,
 't Groeide in me en leek mijn werk,
 't Was mezelf, van iets vreemds doorspeeld.

.....
 En al naar een eeuwige wil
 Zich bewoog in mij, bewoog
 Het heelal van mijn wil dat stil
 Was ontstaan voor mijn wakend oog;
 Het heelal van mijn meesterlijk zien
 Dat uit donker zich licht schiep voor mij. -

Dit is het dramatische element in Verwey, een essentieel element van zijn dichten. De dramatische dichter is objektief, wat Verwey noemde 'onpersoonlijk', onverschillig wie er uit hem spreekt. Ook dan als men, oppervlakkig oordelend, zou menen dat *hijzelf* uit hem sprak. Want dat 'zelf' was dan, door de objektiverende macht van het dichterschap, getransformeerd, en hij uitte het objektief. De dichter zag, verbeeldde en uitte dan 'zichzelf' juist alsof het een ander was. Die gedramatiseerde ik-figuur die geen persoonlijk ik meer is, dat is de mythische dichterfiguur, die de hoofdpersoon is van het Oorspronkelijk Dichtwerk. De dramatische vereenzelviging met *anderen* schept er talloze portretten, die in alle bundels te vinden zijn, en is uiteraard de drijvende kracht in de drama's.

Verwey is een schepper van beelden in de ware zin: hij schept ze omdat ze in hem ontstaan, hij bedenkt ze niet. Daarbij is hij zo vervuld van vertrouwen jegens de kracht die zich door zijn dichten manifesteert, dat hij het beeld ook dan aanvaardt en zich laat ontwikkelen, als hij nog niet weet wat het hem openbaren zal. Soms blijft dit een mysterie, althans voor de lezer. Wanneer nu - en dit komt bij Verwey dikwijls voor - een gedicht in zijn geheel één beeld is, dat de lezer met dwingende kracht het gevoel geeft: 'dit heeft een diepe zin', terwijl het toch zó raadsel-

achtig blijft, dat geen enkele zingeving ons bevredigt, dan mogen wij zo'n beeld een mythe noemen.

De vraag wat een mythe is, zal ik nu maar wijselijk laten rusten, na al wat er reeds over gezegd en geschreven is. Het is opvallend dat zelfs een geleerde als C.S. Lewis in één van zijn laatste boeken¹ wel een aantal kenmerken van de mythe constateert, maar zich niet waagt aan een definitie. Hij schrijft o.a.:

'Even at a first hearing it is felt to be inevitable. -
Human sympathy is at a minimum. The characters are like shapes moving in another world. We feel indeed that the pattern of their movements has a profound relevance to our own life, but we do not imaginatively transport ourselves into theirs. -
The experience is not only grave but awe-inspiring. We feel it to be numinous'. -

Sommige mythische gedichten van Verwey zijn nieuwe belichamingen van traditionele mythen, andere zijn oorspronkelijk. Maar van beide categorieën geldt wat C.S. Lewis tenslotte nog opmerkt: 'And after all allegories < of the myth > have been tried, the myth itself continues to feel more important than they'. Hoe men zich ook inspant om van een mythisch gedicht een allegorische verklaring te geven, men kan tenslotte niet meer doen dan een in wezen irrationeel mysterie met rationele middelen benaderen. Verder dan een ruwe benadering komt men nooit. En dat is maar goed ook. Want juist in de tergende raadselachtigheid van een mythisch gedicht ligt zijn grootste bekoring.

Als ik nu toch de inkonsekwentie bega, van één van Verwey's oorspronkelijke mythen een verklaring te beproeven, dan doe ik dat voornamelijk om er de diepzinnigheid van te laten uitkomen. Het gedicht² maakt op 't eerste gezicht de indruk of de dichter zich daarin wendt tot een persoon die hij schijnt toe te spreken. Toch voelt men al spoedig dat het geen persoonlijke belijdenis is, want de sprekende stem komt uit een droomwereld waartoe ook de toegesprokene behoort. Het is onmiskenbaar een mythische monoloog, waarop geen antwoord volgt:

1 *An Experiment on Criticism* (1961), 'On Myth', pp. 40-49.

2 O.D. II, 260.

De Gevangene

Gij moet niet wachten tot ik kom.
Ik ben gekerkerd en geboeid.
Maar vensters heb ik om en om
En zie hoe alles groeit en bloeit.

Ik zag uw opvlucht uit de stroom
En naar de bergen op de kim:
Uw licht lag als een sluierzoom
Op 't pad dat ik met ogen klim.

Toen rees een grote en rode maan
En bloesems blonken in haar glans.
Ik heb lang aan een raam gestaan
En warm geluk vulde mij gans.

Gij moet niet komen als ik roep:
Ik spreek soms luid voor mij alleen.
Mijn denken draagt mij als een sloep:
Gij staat aan de oever op een steen

En reikt me uw hand, maar als ik grijp
Werpt mij een plotselinge schok
Terug en in mijn handen nijp
Ik staaf of tralie van mijn hok.

Maar mijn geluk is even groot,
Het is de wereld die ik weet,
Die buiten me en die 'k in mij sloot: -
Eén wereld - die ik de uwe heet.

Ik zeg u nu mijn diepst geheim:
Het schijnt dat ik gevangen ben,
Maar ik ben zelf 't ommuurde heim
Dat alles insluit wat ik ken.

Mijn commentaar wil niet meer zijn dan een persoonlijke opvatting. Het geniale van het gedicht is juist, dat het tal van zulke 'verklaringen' toelaat en toch even geheimzinnig blijft. Ik zie het zo:

De dichter is gebannen binnen de toverkring die hijzelf, of hij wil of niet, om zich heen trekt zodra hij 'dicht' - zodra zijn verbeelding alles transformeert. Dan is hij vrij en gelukkig: hij ziet en beleeft alles, heeft in volle vrijheid lief, en is in gemeenschap met allen. Maar dit is alleen

waar zolang hij zijn mythe schept en beleeft. Dan leeft en bemint hij als een god die onaanraakbaar op aarde wandelt en niemand aan wil raken. Hij kan en mag alles - in de verbeelding. Maar er komt soms een ogenblik dat hij daar niet mee tevreden is. Hij wil... een mens zijn, en als mens zien en beleven en liefhebben. Hij roept... en de andere mens op de oever van zijn zang-stroom steekt de hand uit. Hij grijpt... en voelt als een elektrische schok de bliksem inslaan die hem onttovert. De tovercirkel is weg, de ander is weg, en in zijn hand houdt hij de koude tralie van zijn 'hok'. - Als mens kan hij met de mensen leven en is dan net als zij: menselijk beperkt, dwaas, kwetsbaar en feilbaar. Als dichter leeft hij apart, als een vrijmachtig god... tot de inspiratie verbroken wordt; dan komt hij tot zijn prozaïsche zelf, dat als dichter-zonder-de-inspiratie in een traliehok gevangen zit. Alleen zolang de inspiratie duurt leeft hij in zalige vrijheid in die eigen verbeeldingswereld waarin al wat hij kent besloten is.

Als mythe van het dichterschap is dit gedicht weergaloos. Want het is zowel een beeld van de zaligheid van het dichten als van zijn ellende. Van ongemotiveerd idealiseren geen spoor. Het evenwicht is volkomen labiel. Is dichten vrijheid of gevangenschap, geluk of noodlot? Beide. Want vrijheid en geluk bestaan alleen in het zingen.

Het dichtwerk van Verwey is rijk aan mythische gedichten. Maar het is meer. Zoals het eerst door Maurits Uyldert en daarna door P.N. van Eyck en anderen is opgemerkt, belichaamt zijn poëzie in haar geheel één mythe: de mythe van het dichterschap. Want al berust ze op de levenservaring van een persoon, die ervaring en die persoon zijn er herschapen door de objektiverende verbeelding van een dichter die uit innerlijke noodzaak alles wat hij beleefde in het licht van de eeuwigheid zag. Hij had het gevoel alsof hij een eigenaardige spiegel in zich had - ja hij zag zich als 'De Spiegel zelf':¹

Ik ben geboren met die ban
Waarbuiten ik niet treden kan.
Ik smacht naar menselijke min
En zie alleen de mythe erin.

De mythe is in me als breukloos glas:
Zij spiegelt zich in al wat was,

1 O.D. II, 115.

In al wat is en toont elkeen
Het beeld aan hem en haar gemeen.

Zij maakt de tuin tot paradijs,
De wereld tot een vreemde wijs
Waarvan het hart de zin verstaat,
En toont in mensen 't godsgelaat. -

Vandaar dat dit werk geen autobiografie in verzen is, en evenmin bekentenis-lyriek. Want het is onpersoonlijk en - wonderlijke paradox - een objektieve zelf-uitbeelding. Het is het monument van een konsekvent geleefd dichterschap.

Er blijft na dit alles een moeilijke vraag, die ik toch niet ontwijken wil. Welke betekenis moeten wij hechten aan het woord *idee*, wanneer wij, al is het aarzelend, spreken van de Idee van Verwey's dichtwerk? Hij heeft het woord enkele malen gebruikt, eens in het bekende voorbericht tot de Verzamelde Gedichten van 1911, en in een klein aantal gedichten van de bundel *Aarde*. Later vermeed hij het. Wel is het gehanteerd door verscheidene critici die beschouwingen over zijn werk hebben geschreven.

Het woord is bijna gedoemd om misverstaan te worden. Wij kunnen ons nu eenmaal moeilijk losmaken van het internationaal gevestigde spraakgebruik waardoor het eerst 'denkbeeld' en daarna zelfs 'inval' of 'gril' is gaan betekenen. Zelfs als wij, leken in de filosofie, spreken van de Platonische Idee, moeten we ons nog dwingen tot de uiterste strengheid om te beseffen dat het woord bij Plato 'vorm' betekent. Toch ligt juist daarin een verhelderende vingerwijzing. Want de vorm van Verwey's dichtwerk - dat is immers de mythe van het dichterschap. Alleen wie die mythe op zich laat inwerken, begint te begrijpen wat dit dichtwerk als monument in de poëzie van de mensheid door zijn vorm, die met de inhoud samenvalt, betekent, of liever in beeldvorm symboliseert. Dat dit niet in de gebruikelijke zin 'onder woorden te brengen is', spreekt wel vanzelf. Zelfs de dichter heeft het immers niet gewaagd, niet in proza en zelfs niet in zijn dichtelijk *denken*, omdat hij bij ondervinding wist dat het mysterie zich alleen door zijn ongewilde bemiddeling *in beeldvorm* uitte. Wel meen ik dat enkele van die verbeeldingen bijzonder centraal zijn, in de zin dat ze de kern van het mysterie dichter benaderen dan de meeste andere. Een objektief criterium daarvoor is niet te vinden. De ene lezer zal dit gedicht, de andere weer een ander centraal willen stellen, en zelfs bij dezelfde lezer wisselt dit dan nog met de jaren of met

de stemming van het ogenblik. Toch wil ik, tot besluit van deze voordracht, een tweetal gedichten uit dit oogpunt beschouwen. Het eerste is verrassend:¹

Ik sloeg mijn armen uit en meende
Er u te omvangen, louter licht,
Maar eensklaps, aan mijn wangen, weende
Een droef en menslijk aangezicht.

En van verwezen lippen dropten
Mijn woorden troostend in haar haar,
Mijn polsen die van deernis klopten
Voelden haar armen mat en zwaar.

Tot liefde door haar leed bewogen
Vergat ik wens en werk en u
En vond, verdwaasd van mededogen,
Haar last niet zwaar, de weg niet ruw,

Tot aan mijn hof, tot op mijn drempel.
Daar stond ze en wenkend noodde ik: kom.
Glans laaide en 't huis straalde als een tempel
Toen ge ingingt in uw heiligdom.

Hij die het levensmysterie, de Liefde, wou omhelzen, vond in zijn armen de aardse liefste, en toen hij haar in hun gezamenlijk huis binnenvoerde, deed de Liefde zelf er haar intocht. Niet hier alleen, maar telkens opnieuw heeft Verwey, altijd in beeldvorm, deze centrale ervaring belichaamd. - Dit is de ene pool.

Hier overheerst het liefdesverlangen dat, hoezeer ook gericht op het licht van de Liefde zelf, zijn verwezenlijking vindt door en in de liefde tot een mens.

De tegenpool hiervan is het rechtstreekse contact met de eeuwige Liefde. De dichter beleeft dit op dié ogenblikken als de inspirerende kracht in hem zó duidelijk spreekt, dat zijn luisteren naar die innerlijke stem hem bewust wordt als luisteren naar een levend wezen, dat hij liefheeft. In het mythische gedicht 'De Ene'² wordt dit wezen voor hem een Gebiedster die hij tegelijk beschermt en aanbidt. Hij is haar ridder, maar geen verdwaasde ridder van La Mancha. Want zijn verering

1 O.D. II, 193.

2 O.D. II, 311.

geldt niet een sterfelijk wezen, maar de geliefde Gebiedster, die zozeer *in* hem spreekt, dat hij haar stem eigenlijk niet van de zijne onderscheiden kan:

Ik heb u altijd met mijn lijf
Beschut, en wie mij zien gebaren
Weten niet hoe ik ben voor u.
Zo rijzen stug en wreed de vestingmuren
Waarbinnen zich 't Alhambra bergt:
Fontein en hoven en de koele zaal.

.....
Gij zijt de schoonste en waarste en liefste.
Mijn deugd is enkel dat ik u bemin.
Wie u niet kennen, honen mij en vragen:
'Zijt ge ook zo'n ridder van La Mancha?' Waarlijk,
Ik antwoord niet: 'En Dulcinea is toch de schoonste'.
Geen meisje van Tobosa werd me een waan.¹

Er is geen werkelijkheid aan u gelijk,
Springbron van leven! Wie mijn onrust kent
Moet weten dat zij enkel dan bestaat
Als ik niet in uw oog zie. Maar uw ogen,
Mijn tovenaarder, waar zie ik die niet?
Zij lachen uit de hemel, zijn op aarde
In schepsels en verschijnsels, en als 't donkert
Flonkeren ze in mijn slaap.

Er is niets dat mij baat dan uw nabijheid.
Maar meest uw spreken. Want ik vraag me vaak
Als ik mezelf hoor fluistren, of niet gij het
Zijt die daar spreekt.
Dit is het zoetst verkeer, als ik niet weet
Of gij en ik twee zijn of een. Ik luister
En in het luistren huwt zich ziel aan ziel.

Hoe rijk zijn uw gedachten! Al mijn jaren
Hoorde ik er andere en die toch zo klaarlijk
Kwamen van u. Nog blijft dit diep geheim

¹ In *De Legende van de Ruimte* en in het O.D. staat Tolosa. M.i. moet dit een drukfout zijn.

Dat ge uw gedachten, sinds de tijd begon,
Geuit hebt door velen. Als gij in mij zwijgt
Lees ik de door uw volk geschrevene.

Hij had gelijk die meende: Wie u ziet
En niet bemint heeft geen begrip van liefde.
En: haar bekoringen zijn nieuw voor de aarde,
Omdat zij haar van elders zijn gekomen.
Van elders. Neen, ik zoek u niet hierboven.
Ook hemelen zijn oud. Maar wel in 't eeuwige
Elders dat pool en oorsprong is van Hier.
Gij zijt de Nieuwheid zelf, ons ingeboren.
Gij zijt de Vreugde in 't hart van 't aarde-leed.

Lang niet onwillig hoorde ik naar die felle
Verdoemer, de charontische
Vijand van alle schoon-zien:
'De aarde is een hel'.
'Met in die hel een hemel' fluisterde ik, en weerde
Zijn aanklacht af? Neen, ik begrondde haar.
Temidden van de hel, de waan, de wereld,
En grond van haar noodzaaklijkheid, zijt gij!
Heil wie u weten, enig goede en ware en schone,
En werkelijke.
Zij hebben in de hel hun vaste plaats
Van zaalge rust. - -

Een gedetailleerde bespreking van dit gedicht, dat hier slechts gedeeltelijk kon worden ingelast, zal ik nu niet beproeven. Mijn schroom weerhoudt me. Ik laat het liever voor zichzelf spreken. Men voelt dat het centraal is, en de tegenpool vormt van het vorige gedicht. Daar zag een helder-ziende in de onderlinge liefde van twee stervelingen de eeuwige liefde dóórstralen. Hier spreekt de dichter tot de scheppende macht in hem, die de Ouden de Muze noemden, maar die hij kent als een bovenpersoonlijke, in alle dichters werkende vorm van liefde. Voor hem is ze zozeer een levende beminde, dat hij haar stem verneemt en haar ogen ziet flonkeren.

In dit gedicht spreekt een levensgeloof dat onverslaanbaar was, omdat het door de als hel beleefde wereld was heengegaan, en in dat vuur niet

was vernield, maar gestaald. Het is het geloof in de éénheid van menselijke en goddelijke liefde, die samen de spil vormen waarom deze infernale wereld, onze gewaande werkelijkheid, beweegt. Hij die zich, als zijn 'Biddende Jongeling' voelde staan 'als stille spil van dat gewelf', vond te midden van de duizelingwekkende wenteling der wereld zijn pool van rust.

Levensberichten

Willem Andriessen
(Haarlem, 25 oktober 1887-Amsterdam, 29 maart 1964)

Hij stond nog midden in het actieve leven toen hij opgeroepen werd om heen te gaan. Tijdens een pianotentamen te Hilversum bemerkte hij een belemmering links, maar hij voerde het ten einde en liet zich naar huis brengen. Het was enige dagen voor Pasen en op de eerste Paasdag, 29 maart 1964, was hij niet meer. Hoe graag zijn vrienden hem ook behouden hadden, hoezeer ze hem ook missen, invalide had niemand hem willen zien en zo mag slechts de dankbaarheid resten dat Andriessen tot op de hoge leeftijd van 76 jaar, die overigens niemand hem gegeven zou hebben, in het volle bezit van zijn geestelijke gaven geheel zichzelf heeft mogen blijven, fleurig, werklustig, belangstellend en werkzaam.

Tot de derde generatie toonkunstenaars van zijn geslacht behoorde hij. Zijn grootvader Cornelis, leerling van Johannes van Bree, was muziekonderwijzer in het Gooi, diens zoon Nico vestigde zich te Haarlem als organist-directeur ener R-K-kerk en verwierf een zekere naam als componist van kerkelijke werken. Uit diens huwelijk met de als schilderes begaafde Gesina Vester werden o.a. drie zoons geboren die grote luister zouden bijzetten aan het kunstleven van Nederland: de musici Willem en Hendrik en de beeldhouwer Mari.

Willem, voluit: Willem Christiaan Nicolaas, geb. 25 okt. 1887, was de oudste van deze drie en zou het eerst de naam Andriessen beroemd maken. Hij werd opgeleid aan het Amsterdamsch Conservatorium, waar J.B. de Pauw zijn pianoleraar werd en Bernard Zweers de componist in hem stimuleerde. In 1906 behaalde hij zijn pianodiploma en in 1908 de Prix d'Excellence, waarbij hij o.a. zijn eigen Pianoconcert in Des voordroeg. Als componist trok hij in die eerste jaren evenzeer de aandacht, waartoe vooral zijn ver boven de gemiddelde kerkmuziekproductie uitstekende Missen en een aantal fraaie liederen aanleiding gaf. Spoedig echter werden zijn werkzaamheden zo veelzijdig en talrijk dat het componeren op de achtergrond geraakte.

In 1910 werd hij hoofdleraar voor piano aan het Koninklijk Conservatorium te den Haag en vestigde hij zich daar. Hij was inmiddels gehuwd met zijn studiegenote aan het Amsterdamsch Conservatorium, de eveneens in Haarlem geboren zangeres Marie Bies. Hun huis in de Nassau Odijkstraat werd een trefpunt van toonaangevende musici uit binnen- en

buitenland (Dirk Schäfer, Johan Wagenaar, Van Anrooy, Adolf Busch, Carl Flesch, Frederic Lamond, Max Reger, Ravel e.a.).

In 1917 nam hij zijn ontslag aan het conservatorium om zich meer aan zijn particuliere lespraktijk te kunnen wijden. Het beroep dat het Amsterdamsch Conservatorium in 1923 op hem deed wilde hij echter niet afslaan en dit bracht een verhuizing naar de hoofdstad mee. Julius Röntgen, de toenmalige directeur - nog uit Andriessens studietijd - nam in 1929 zijn pensioen en werd opgevolgd door Sem Dresden, en toen deze in 1937 Wagenaars opvolger werd aan het Koninklijk Conservatorium, werd Andriessen in zijn plaats benoemd aan het hoofd van de Amsterdamse instelling, de best geoutilleerde en door de musici het hoogst gestelde in het land.

In de jaren tussen zijn heengaan uit den Haag en het aanvaarden van het directoraat te Amsterdam ligt het hoogtepunt van Andriessens loopbaan als uitvoerend kunstenaar. Een concertseizoen zonder het optreden van deze meest geliefde der Nederlandse artisten was ondenkbaar. Waarschijnlijk had hij het in Nederland te druk om veel werk te maken van een buitenlandse carrière.

Ofschoon zijn grote liefde uitging naar de grote klassieken en romantici verdiepte hij zich ook met toewijding in de voortbrengselen van de eigen tijd en het eigen land en stelde hij zich op de bres voor alle schoonheid, die hij daar vond.

Na 1937 werd zijn aandacht sterk in beslag genomen door de leiding van het Conservatorium, maar hij verwaarloosde zijn spel geenszins. Elke dag begon hij met Bach's Wohltemperiertes Klavier als met een muzikaal morgengebed. Bovendien begon hij een taak, die hij tot zijn overlijden zou voortzetten: de opvoeding van de Nederlandse jeugd door schoolconcerten (eerst onder de naam 'Een uur muziek' georganiseerd door Franz Aufrecht, later door Piet Pijnenborg als 'Het Schoolconcert').

De oorlog kwam, de joodse leerlingen moesten het Conservatorium verlaten, maar werden - tot ze gedeporteerd werden - op een schaduwconservatorium verder opgeleid. Vervolging wegens actie tegen de Kultuurkamer in oprichting kon worden afgewend, maar in 1942 werd Andriessen als gijzelaar vastgenomen en naar Haaren, later Sint Michielsgestel gebracht.

Door de wekelijkse piano voordrachten met gesproken inleidingen is hij daar zijn medegijzelaars tot grote steun en troost geweest.

Andriessen verstond als nauwelijks een ander de kunst om ook in woorden aan te duiden wat hij hoorde uit de muziek. Dit bewees hij ook na de oorlog met zijn schoolconcerten en voordrachten voor de K.R.O. Ook bijdragen die hij wekelijks schreef voor het Haarlems Dagblad dragen dat stempel van echte warme liefde voor de kunstenaars of de werken die hij besprak.

Toen hij de 65-jarige leeftijd had bereikt verliet hij het Conservatorium. Ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag, waarbij tevens zijn gouden podiumjubileum werd gevierd, werd hij feestelijk gehuldigd met een concert en geschenken en mocht hij ten volle ervaren welk een plaats hij in het hart van het Nederlandse muziekkolk veroverd had. Een jaar lang sloten zich hierbij jubileumconcerten in alle delen des lands aan.

Onnodig lijkt het erop te wijzen dat een figuur, die zozeer in het middelpunt van het Nederlandse muziekleven heeft gestaan ook nog talloze andere bemoeienissen gehad heeft als bv. voorzitter van examencommissies, adviseur in muzikale zaken, zoals rijksbeurzen e.d., als lid van de Raad voor de Kunst, bestuurslid van de Opera, Voorzitter van de Ver. v. muzikale ontwikkeling der Schooljeugd (de zg. 'Mos'), Voorzitter van de R.K. Vereniging van Toonkunstenaars, lid van de Nederlandse Toonkunstenaarsraad, Voorzitter van de Ballotage-commissie en van de Eerraad der Koninklijke Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging, waarvan hij erelid was, en zelfs als lid van het kerkbestuur der Parochie O.L.V. v.d. hlg. Rozenkrans te Amsterdam.

Vóór alles zal Andriessen echter in herinnering blijven bij allen die hem gehoord hebben, als een groot pianist, die, wars van lege klingklang en klatergoud, zich nederig en met volle overgave in dienst stelde van het te vertolken werk. Een pianist, die zijn gave techniek geheel dienstbaar maakte aan de intenties van de componist, met wiens gevoelswereld hij zich al spelend geheel vereenzelvigde.

Onder zijn handen leek ook het gecompliceerde eenvoudig en vanzelfsprekend, omdat het werd weergegeven door een kunstenaar, die het zich geestelijk en technisch geheel eigen had gemaakt en tot in elk detail wist en begreep wat hij deed. Zijn rijke innerlijk stelde hem in staat zich in te leven in de zeer uiteenlopende mentaliteiten en gevoelsferen van de componisten, die hij vertolkte en die hij nimmer dwong zich te voegen naar de behoeften en beperkingen van de eigen psyche, zoals dat bij veel zg. 'subjectieve' vertolkers het geval is. Evenmin was van kille objec-

tiviteit enige sprake: elk kunstwerk bloeide op uit zijn handen alsof de maker het zojuist geschapen en beleefd had.

Dadelijk na zijn heengaan kwam bij enige van zijn naaste vrienden de gedachte op zijn nagedachtenis te eren met een gedenkboek, dat nog in 1964 bij Krusemans' Uitgeversmaatschappij te den Haag verscheen: Willem Andriessen, 1887-1964 onder redactie van Prof. Dr. K. Ph. Bernet Kempers, Mr. J.A. Abbing, Dr. C.L. Walther Boer, Nelly Steuer-Wagenaar en Mr. Dr. P.J. Witteman.

Andriessen was Officier in de Orde van Oranje-Nassau en der Kroonorde van België.

K.Ph. BERNET KEMPERS

Werken

1910	Pianoconcert in Des.
1910	Ouverture, 1910
1910	Liederen
1910	Gemengde koren.
1911	Muziek bij 'Willem van Holland'.
1912	'Hei 't was in de Mei' scherzo voor orkest.
1916	Missa in es (koor, soli, orgel en orkest).
1942	en '50 2 preludia.
1944	Sonatine.
1944	Sonate.
1944	Liederen met orgel of pianobegeleiding.
1944	Ave Maria.
1944	Sub tuum praesidium.
1944	Exsultate.
1963/'64	Missa voor koor en orgel (1963/'64)

Boeken

z.j.	100 Opstellen over muziek. (±1960)
1962	Mensen in de muziek.

Emile Clément Mathieu Alphonse Batta **(4 september 1883-Maastricht-11 september 1959)**

Na de voltooiing van zijn gymnasiale studies te Rolduc studeerde hij rechten aan de Amsterdamse Universiteit, alwaar hij in 1911 promoveerde. Te Leiden bekwaamde hij zich in het Indisch recht, waarna hij in 1914 werd benoemd bij de rechterlijke macht in het toenmalige Nederlands-Indië. Aldaar bleef hij werkzaam tot 1937 toen hij als Referendaris 1ste klasse bij het Departement van Justitie gepensioneerd werd en naar Nederland terugkeerde.

Reeds sinds 1912 was hij lid van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap. In 1939 werd hij als bestuurslid benoemd tot waarnemend secretaris en bibliothecaris ter vervanging van Dr. A. Kessen, die als reserve-majoor bij het Nederlandse leger gemobiliseerd was. Toen de penningmeester, Mr. P. Müller, in mei 1942 als gijzelaar werd geïnterneerd, nam Dr. Batta bovendien de behartiging der financiële belangen van het Genootschap en diens museum over. Voor een groot deel is het aan zijn onbaatzuchtige toewijding te danken, dat het Genootschap een principiële houding tegenover de bezetter volhield en toch de rampzalige periode van 1940 tot 1945 wist te overleven.

Na de dood van de Voorzitter, de Heer Jules Schaepkens van Rimpst, werd Dr. Batta op 9 november 1946 tot diens opvolger gekozen. Onder zijn bezielende en stuwende leiding groeide het Genootschap in de naoorlogse jaren uit tot ongekeerde bloei. Naast de reeks der 'Publications' werd een tweede serie van historische monografieën begonnen onder de titel 'Werken van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap'. Eveneens op zijn initiatief verscheen in 1949 in de reeks der Publications een feestbundel in twee zware delen, getiteld *Miscellanea Van Gils*, ter gelegenheid van het jubileum van het oudste bestuurslid, Mgr. Dr. P.J.M. van Gils.

In augustus 1952 werd het museum van het Genootschap overgeplaatst naar het gerestaureerde gedeelte van het 17de-eeuwse Bonnefantenklooster. Ook dit was voor een groot deel aan zijn stuwende danken.

Tevens werd de inwendige structuur van het Genootschap herzien. In 1954 werd overgegaan tot oprichting van plaatselijke 'Kringen', te Maastricht, Heerlen-Kerkrade, Sittard, Roermond, Weert en Venlo. In deze plaatsen werden vanaf 1955 jaarlijks Limburgse Streekdagen ge-

organiseerd. De opzet daarvan was de geschiedenis en de monumenten der afzonderlijke centra en hun omgeving in lokaal en regionaal verband te bestuderen, om zodoende het verleden en de historische schoonheid van heel de provincie Limburg te belichten, als zijnde het meest eigenlijke doel van het Genootschap.

Op zijn initiatief en veelal onder zijn persoonlijke leiding werden talloze excursies georganiseerd in binnen- en buitenland. Bij het ruim 70-tal studiereizen tijdens zijn voorzitterschap ondernomen liet hij nimmer verstek gaan, behalve bij de laatste, op 25 augustus 1959, kort voor zijn overlijden.

Batta's verdiensten zijn vooral gelegen in de stimulerende en bindende kracht die van zijn persoonlijkheid uitging. Ondanks het feit, dat gedurende zijn voorzitterschap het ledental meer dan verdubbelde - van circa 800 tot ruim 1700 - kende hij vrijwel allen persoonlijk en was hij voor een ieder een vriend en een steeds bereidwillig raadsman. Hij was geen wetenschapsbeoefenaar in de eigenlijke zin van het woord, maar hij bevorderde de wetenschap door anderen te stimuleren. Geen redenaar in de klassieke betekenis, was hij een man met een warm en groot hart, die op het kritieke moment steeds het treffend juiste woord wist te vinden.

Hoezeer zijn figuur het Genootschap domineerde en droeg blijkt wel uit de crisis die het na zijn heengaan door maakte, een crisis die tot op de dag van heden niet geheel is opgelost.

Naast de vele beslommeringen, en soms ook serieuze moeilijkheden, die het voorzitterschap met zich meebracht, waren er vele andere bezigheden en belangstellingen, die het weinige otium dat hem restte, wisten te vullen. Zij bestreken nagenoeg alle het gebied der cultuur. Zo was hij President-Curator van het Stedelijk Gymnasium en Voorzitter van de Commissie van Toezicht der Rijks Hogere Burgerschool, beide te Maastricht. Tevens bekleedde hij het Voorzitterschap van de Provinciale Vereniging van R.K. Openbare Leeszalen en Bibliotheken in Limburg. Van zijn verdere functies mogen nog vermeld worden zijn lidmaatschap van het Curatorium der Jan van Eyck Academie, van de Besturen van de Centrale Vereniging voor Openbare Leeszalen en Bibliotheken te 's-Gravenhage, van de Commissie van Toezicht op de Stedelijke Muziekschool en het Muzieklyceum, van de Stichting 'Vrienden van het Limburgs Symphonie Orkest' en van de 'Stichting Limburgs Kunstbezit', alle te Maastricht.

Om zijn talrijke en grote verdiensten op velerlei gebied werd hij in

1952 door H.M. de Koningin benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau.

Vooraf zij, die het voorrecht hebben gehad hem meer van nabij te kennen, betreurden bij zijn heengaan een edel, diepgelovig en idealistisch mens, aan wie de cultuur in zijn gewest veel dank verschuldigd is.

J.J.M. TIMMERS

Nicolaas Beets
(Batavia, 10 april 1878-Amsterdam, 21 april 1963)

Nicolaas Beets werd geboren te Batavia, waar zijn vader zich reeds voor zijn huwelijk als Indisch ambtenaar had gevestigd; hij was er later president van de weeskamer. Het spreekt wel van zelf, dat Mr. Dirk Beets, als oudste overlevende zoon uit het eerste huwelijk (met Alida van Foreest) van den dichter Beets, diens eerste kleinzoon naar den met eerbied omringden vader vernoemd heeft. Nicolaas junior droeg zijn naam niet ten onrechte. Zo men wil, omdat zijn trekken, vooral op latere leeftijd, ondanks het ontbreken van de omlijstende baard, meer en meer gelijkenis met die van den dichter zouden vertonen, maar, meer eigenlijk, omdat het dichterschap en althans literaire gaven hem niet vreemd waren. Aan zijn, op veel berekende pen heeft hij in de wereld van de Nederlandse kunsthistorici in de eerste plaats zijn naam te danken gehad.

Clara Johanna van de Poll, zijn moeder, voegde aan het ene adellijke kwartier twee andere toe¹. Ook aan wie het niet wist, bleek dat eenvoudig onmiskenbaar uit het optreden van deze afstammeling uit een bekend regentengeslacht. Tegenover haar zachtzinnige man moet zij ongetwijfeld ook de meest vitale partij hebben uitgemaakt. Nog op latere leeftijd kon zij à bout portant de rollen voordragen die zij als jonggehuwde op het amateur-toneel in Batavia vervuld had, waarbij haar vurige oogen niet weinig tot de expressie bijdroegen.

Zijn jonge jaren bracht Nic, die enig kind zou blijven, omgeven door de toegewijde Javaanse bedienden in huis en op het erf door. Na zijn achtste jaar zou hij voor lange tijd zijn onders moeten missen, omdat deze het raadzaam achtten hem voor zijn opleiding naar Nederland te zenden.

De herinneringen uit Indië mochten, gaandeweg verflauwen, die aan de jongelingsjaren, aanvankelijk bij zijn tante van Vollenhoven, geboren van de Poll, op Sparrendaal bij Driebergen doorgebracht, in gezelschap van haar vier jaar jongere, eveneens enige zoon, de later door zijn diplomatieke carrière bekende Dr. M.W.R. van Vollenhoven, lieten zeker meer sporen achter. In den beginne moge het sportieve karakter zijn beslag hebben gekregen, dat later zou blijken uit overwinningen op

1 Zakelijke gegevens zijn te vinden in Nederlands Patriciaat, 50 jrgg., 1964, bl. 33 v.v. en in H. Brugmans, Persoonlijkheden in het Kon. Der Ned., Amsterdam, 1938, bl. 98.

NICOLAAS BEETS

het hockey- en tennis-veld, want van schaken was toen nog geen sprake. Tegen voetbal waarschuwde de Driebergse onderwijzer. Dat was volgens hem 'een spel voor negers en kaffers'. Maar toen hij - zoo herinnert zich M. van Vollenhoven - zou leeren zwemmen in de (toen nog diepe) vijver in de Rijsenburgse bossen, werd het veilig geacht, dat de knecht mee te water ging. Deze bleek de kunst van zwemmen echter niet te verstaan en zou verdronken zijn, als de hem toevertrouwde leerling hem niet bijtijds van de ondergang was komen redden. Thuis zweeg de held hierover, zijn tante vernam het uit de courant.

Om op den duur het stedelijk Gymnasium te Utrecht te kunnen bezoeken, werd hij opgenomen in het, op kennissen een sombere indruk makende, huis in de Boothstraat, waar de thuisgebleven Ada en Aleid Beets haar dochterlijke zorgen voor den grijzen vader zouden vermeerderen met moederlijke aandacht voor den jongen neef, wiens eigen herinneringen niets van somberheid inhielden. Het verhaal, dat, toen grootvader Beets hem op Sparrendaal de weg vroeg naar 'de beste kamer', Nic hem naar de bibliotheek bracht, hield zin in. In Driebergen had Dr. Schaepman zijn intelligentie al opgemerkt. In Utrecht was het de leraar, die zijn opstellen (naar twee medeleerlingen zich nog te binnen brachten) als 'voorbeelden van jeugdige schrijverskunst' in de hogere klas voorlas 'op eenigszins bewogen toon, om dat werk goed tot zijn recht te doen komen'. Eén zinnetje bleef wijlen Mr. N. Muller, één hunner, bij: 'zooals de wolken de bergen omhangen'. Eigener klanken zou men ook later nog in wetenschappelijke geschriften kunnen vinden. Te verwonderlijker lijkt daardoor wel de verstocktheid van ieder muzikaal gevoel, dat Beets kenmerkte; een afwezigheid, die de ontplooiing van het visueel vermogen overigens sterk in de hand gewerkt kan hebben.

'Carmen nunc est inchoandum
nostro praeceptore dignum:
Mentor nobis est praeceptor...'

zo moet hij zijn Gymnasiastenclub 'Mentor' hebben toegezongen. Het bleef bij één Latijns gedicht, maar de 'Vox Studiosorum' profiteerde van zijn medewerking in het Nederlands, toen hij het Gymnasium voor de Universiteit verwisseld had. Hij was er redacteur van, evenals van de almanak. In de club 'E.L.F.', waarin hij als de 'Vink' bekend stond, sloot hij vriendschappen voor het leven. Min of meer eenzelve, zo stel ik me voor, en op eigen gezag de levensproblemen tegemoet

koersende, waarin hij verlangde zich te oriënteren, kon hij vooral een klein gezelschap verbazen door overtuigingen, die op uiteenlopend terrein allengs in hem rijpten. Stimulerend voor kunsthistorisch onderzoek moet zijn bemoeienis met de aankleding in costuums en harnessen anno 1429 van de intocht van Karel VII in Reims, de maskerade na het lustrumspel van 1901, geweest zijn. Hij trad erin op als de heraut van den abt van Saint-Remi, maar de Vox bracht bovendien een gedicht, dat aanving: 'Meisje, er was eens een koning, zijn land was in grooten nood; en tot helpen was hij niet bij machte: de macht van de vijand was groot', en dat, blijkbaar niet uitsluitend 15de eeuws gericht, bepaald bewonderd werd. Toen in 1914 koning Christiaan X van Denemarken Amsterdam met een bezoek vereerde en in gezelschap van koningin Wilhelmina de Stadsschouwburg bezocht, was nog eens een beroep gedaan op Mr. N. Beets voor het ontwerpen en opstellen van drie historische tableauxvivants, die de betrekkingen tusschen Denemarken en ons land illustreerden en die, afgewisseld door het door Willem Mengelberg gedirigeerde 'Ein Heldenleben' van Richard Strausz, grote indruk maakten op de aanwezigen, waaronder ik mij op jeugdige leeftijd mocht bevinden¹

In Utrecht verliep de studie in de rechten zonder bezwaar, maar deze zou slechts zijdelings sporen achterlaten. Na de promotie in 1904 werd zonder strijd de levenskeuze op de kunstgeschiedenis bepaald: van een academische opleiding kon destijds immers nog nauwelijks gesproken worden en de ouders legden geen belemmering in de weg. Maar hoe deze autodidact zó vast tot zijn besluit kwam, onttrekt zich thans vrijwel geheel aan ons oog.

In hetzelfde jaar deed Beets als volontair zijn intrede in 's Rijksprentenkabinet, onder het directoraat van E.W. Moes; in 1907 volgde zijn aanstelling tot assistent. Aan alle kanten vond hij er materiaal, dat vroeg om bewerking, en hij zette zich tot het schrijven van een boek over Lucas van Leyden, dat, in het Frans uitgekomen, een aanschouwelijk geredigeerde eersteling was, vlotter leesbaar dan het latere werk van Friedländer, dat de espièglerie van den schilder-graveur eigenlijk minder goed belicht. De Leidse schilders maakten in 1913 deel uit van de tentoonstelling van vroeg-Nederlandse kunst in Utrecht, waar de grondslag van de kennis van dit tijdperk gelegd werd en waarin hij samenwerkte met Vogelsang en Pit. Versterkt in zijn voorkeur zou hij de vroege

1 Zie Buiten, jg 1914, 267, waar twee der tonelen zijn afgebeeld.

Leidse school daarna niet meer uit het oog verliezen, maar naast Lucas van Leyden, Cornelis Engebrechtsz en diens intrigerende zonen werden Jan Swart, Jacob Cornelisz van Oostzanen, Cornelis Anthonisz en tenslotte Rijck Aertsz gaandeweg grondig geanalyseerd. Van tekeningen uitgaand wist hij verbanden te leggen met het genus der kleine gebrandschilderde ruiten. Weldra kwam daardoor ook de Antwerpenaar Dirck Vellert in zijn gezichtskring, een schilder, ornemanist en ontwerper plus uitvoerder van glazen, die o.a. een deel van de beglazing van de kapel van King's College in Cambridge voor zijn rekening had genomen. In vijf opeenvolgende artikelen wijdde Beets zich aan diens volledige oeuvre.

In 1903 trad Beets in het huwelijk met Gerardina Maria van Regteren Altena, dochter uit een groot, toen al niet meer te Amsterdam maar te Apeldoorn wonend gezin, waarvan drie kinderen later als kunstenaar bekendheid verwierven. Het jonge echtpaar kreeg twee kinderen. Leed bleef hun niet bespaard: het oudste kind, een zoon, overleed op vier-entertigjarige leeftijd. De dochter zou zich aan het beroep van maatschappelijk werkster wijden.

Toen Beets in 1913 benoemd werd tot onder-directeur van 's Rijks Prentenkabinet, had hij zich reeds een naam als kunstkenner verworven, die hem ook in relatie bracht met talrijke buitenlandse vakgenoten. Bij een bezoek aan Petersburg, kort voor de revolutie, deed hij zijn eerste ontdekking op het gebied van Dürers tekenkunst, welke later tot meerdere zou uitgroeien.

Toen de oorlog van 1914 een golf van Belgische vluchtelingen naar Nederland dreef, zette hij zich in voor enige kunstenaars onder dezen. Daaruit ontstond een hechte vriendschap met Rik Wouters en diens vrouw voor wie bereikt werd, dat ze zich in Amsterdam mochten vestigen. Ook uit ons huis werd voor de inrichting allerlei huisraad overgebracht naar de Kostverlorenkade. Rik bleek helaas ongeneeslijk ziek te zijn en overleed weldra ondanks de door Prof. Rotgans uitgevoerde operatie. Uit die tijd stammen nog twee portretten in brons en in terracotta van de jonge Dia Beets. Haar vader gaf zich ten volle rekenschap van het grote ingeboren talent van den veelzijdigen kunstenaar, wiens tekeningen hij vergeleek met Rembrandts figuurstudies. De sedertdien in België gevolgde algemene postume erkenning van het kunstenaarschap van Rik Wouters heeft hem volkomen in het gelijk gesteld.

Was het een zucht naar meer avontuur, naar meer bewegelijkheid, die

Beets in 1920 deed besluiten zijn ambtelijke loopbaan vaarwel te zeggen? Zeker is, dat hij ze gevonden heeft in de, aanvankelijk onder eigen naam en, door een latere associatie met den heer S.J. Fontein, sinds 1946 als 'Beets en Fontein' tot zijn overlijden toe gedreven kunsthandel, die hem de dagelijkse omgang, in eigen huis, met een voorraad kunstwerken van hoge kwaliteit sedertdien waarborgde. Zijn reizen brachten hem nu geregeld naar Parijs en Londen, maar hij kocht ook aan in Madrid, Florence of Praag. Door het vertrouwen van musea en particulieren, waaronder Sir Henry Deterding, Dr. Anton Philips, D.A.J. Kessler, D.G. van Beuningen, H.E. ten Cate en Franz Koenigs te winnen, wist hij tal van meesterwerken, zoals ze vóór de oorlog nog te vinden waren, voor ons land te veroveren of voor uitvoer te behoeden. Ware maar één Nederlands museum destijds actief geweest, dan zou het kapitale altaar met het broodwonder van Cornelis Engebrechtsz, dat hij ontdekte, niet door de oorlogshandelingen in het museum te Berlijn ten onder zijn gegaan. Maar ook Brueghels Toren van Babel (Rotterdam), Terborchs Briefschrijfster (Mauritshuis), Jan Steens Oestereetstertje (ibidem), Guardi's Canal Grande (Amsterdam) en een aanzienlijk deel van de tekeningen die met de collectie Koenigs in het museum Boymansvan Beuningen terecht kwamen, zijn, om maar enkele voorbeelden te noemen, door zijn handen gegaan of door hem ontdekt. Jongeren, die hem van tijd tot tijd assisteerden, onder wie de heren J.A. Josephus Jitta, J. Leeuwenberg, thans Conservator bij het Rijksmuseum, en, langer geleden, ondergetekende, liet hij, royaal als hij was zonder dat uiterlijk te doen vermoeden, ruimschoots van zijn inzichten en kennis profiteren.

Terwijl hij van 1915 tot 1921 secretaris was van het College van Curatoren van de Universiteit en van 1915 tot 1927 secretaris van het Bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (dit benoemde hem daarna tot erelid van het Bestuur), trad hij nu op in het Bestuur van de Vereniging van Handelaren in Oude Kunst (1928-1935), een tijd lang bovendien als haar onder-voorzitter.

Beets heeft in 1919 als eerste in Nederland een röntgenologisch onderzoek met een oud schilderij gewaagd, waartoe hij Dr. L.G. Heilbron bereid vond. Onder een overschildering met een wat te groot uitgevallen vrouwelijke donatrice op een Leids paneel kwam een beter geproportioneerde mannelijke stichter tevoorschijn, een onmiddellijk positief succes. Destijds lag daar niet alleen initiatief, maar ook risico in;

de methode is in korte tijd gangbaar en thans onmisbaar geworden. Zijn bedrijf heeft evenmin een beletsel gevormd om zijn publicistisch werk voort te zetten. Voor de Paletserie schreef hij ditmaal een Hollands deeltje over Lucas van Leiden en aan de door zijn neef, Dr. H.E. van Gelder, geredigeerde 'Kunstgeschiedenis der Nederlanden', droeg hij het hoofdstuk over de vroege Nederlandse schilderkunst bij. Verder profiteerde vooral Oud-Holland van zijn onvermoeid speurwerk.

In latere controversen mogen niet alle attributies van Beets stand hebben gehouden - de neiging om nieuw opgestelde opera bovenmatig uit te breiden heeft wel eens geschaad - het neemt niet weg, dat hij geruime tijd de beste specialist voor de vroege Noord-Nederlanders is geweest, alleen geëvenaard door den wat meer autoritair aangelegden Max J. Friedländer, tegenover wien hij in zijn gereserveerdheid als eerder speculatief afstak. Lucas van Leyden kende hij als geen ander en Lucas Cornelisz, Vellert, Swart en Cornelis Anthonisz zijn door hem voor het eerst uit de verf gekomen. Die verf werd gevonden op een rijk woordpalet. Met zijn betoogtrant, die later wel eens gekunsteld aandeed maar in opstellen als 'Herscheppingen' uitstekend doel treft, heeft het zijn naam als Nederlands schrijver zonder twijfel eer aangedaan.

I.Q. VAN REGTEREN ALTENA

Lijst van geschriften

- 1901 Intocht van Charles VII te Reims, 16 Juli 1429. De Kroning. Historische toelichting van de maskerade te houden door het Utrechtsche Studentencorps op 25 Juni 1901. Utrecht.
- 1904 Stellingen. Utrecht.
- 1905 De Naarder Gewelfschilderingen (Ontleeningen I). *Bull. Oudh. Bond* jg. 6; 2 afb.
- 1906 Tentoonstelling van Reproducties uit de Gebedenboeken van Turijn en Chantilly en uit het Breviarium Grimani, Rijksprentenkabinet. Catalogus hiervan en bespreking in *Op de Hoogte*, jg. 1906. 8 afb.
- 1906-'08 Kunstveilingen. In *Onze Kunst* IX, X, XI, XIII.
- 1906-'08 Dirck Jacobsz Vellert, schilder van Antwerpen. In *Onze Kunst* I, 5jg.; deel X, 1906, bl. 137-153; 12 afb.; II, Houtsneden, 6 jg. deel XI, 1907, 109-122, 14 afb.; III, Vroege Teekeningen, 7 jg. deel XIII, 1908, 165-188, 12 afb.; IV, Teekeningen na 1520, 11 jg. deel XXII, 1912, 133-152, 14 afb.; V, Gebrande ramen, 20-21 jg. deel XL, 1922-23, 85-114, 19 afb.
- 1907 Le peintre-verrier anversoise Dirick Vellert et une verrière de l'église Saint-Gervais de Paris. *La Revue de l'art Ancien et Moderne* XXI; 2 afb.
- 1907-'08 The Windows in King's College Chapel, Cambridge (D. Vellert). *The Burlington Magazine* XII; 4 afb.

- 1907 Lucas van Leyden, Ornamentist. *Bull. Ned. Oudh. Bond VIII*; 5 afb.
- 1907 Staatsbegrooting 1908; *Bull. Ned. Oudh. Bond VIII*.
- 1907 De Sint-Victorskerk te Xanten en de kerk en crypta van Rolduc. *Bull. Ned. Oudh. Bond VIII*.
- 1907 Musea. (naar aanleiding van A. Pit's Museums-Erfahrungen). *Bull. Ned. Oudh. Bond VIII*.
- 1907 De rangschikking der teekeningenverzameling in het Amsterdamsche Prentenkabinet. *Bull. Ned. Oudh. Bond VIII*.
- 1908 De aan Jan van Scorel toegeschreven Warmenhuizer gewelfschilderingen. *Bull. Ned. Oudh. Bond II serie, jg. 1. 2 afb.*
- 1909 Pieter Cornelisz Kunst., glasschrijver en ...-schilder? *Bull. Ned. Oudh. Bond II serie, jg. 2. 3 afb.*
- 1909 Een ruitje van Dirick Vellert? *Bull. Ned. Oudh. Bond. II serie, jg. 2.; afb.*
- 1909 Ornamentprentjes van Abraham de Bruyn en een Schoorsteen in Charlton House, Kent (Ontleeningen II). *Bull. Ned. Oudh. Bond II serie, jg. 2; 2 afb.*
- 1909-'10 The Virgin seated on a bank: An undescribed woodcut by Heinrich Aldegrever. *The Burlington Magazine* dl. XVI. 2 afb.
- 1910 Cornelis Engebrechtsz en Albrecht Dürer (Ontleeningen IV). *Bull. Ned. Oudh. Bond II serie, jg. 4; 2 afb.*
- 1910 De bestellers van Lucas van Leyden's 'Genezing van den Blinde van Jericho'. *Oud-Holland XXVIII*; 1 afb.
- 1910 Cornelis Engebrechtsz en Hans Burgkmair (Ontleeningen III), *Bull. Ned. Oudh. Bond serie II, jg. 3; 2 afb.*
- 1911 Aanwinsten van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst (gebrandschilderde ronde ruiten). *Bull. Ned. Oudh. Bond II serie, jg. 4; 8 afb.*
- 1911 Lucas van Leyden en Albrecht Dürer. *Bull. Ned. Oudh. Bond II serie, jg. 4, 1 afb. (Ontleeningen VI) Bull. Ned. Oudh. Bond serie II, jg. 5, 3 afb.*
- 1912 Lucas van Leyden's Laatste Oordeel in de Laekenhal te Leiden. *Elsevier's Geill. Mdst. jg. XXII, dl. 43; 2 afb.*
- 1912 De gravures en etsen van Lucas van Leyden (1494-1533). Chronologische lijst van de tentoonstelling in 's Rijks Prentenkabinet, Maart-Mei 1912.
- 1912-'13 Zu Albrecht Dürer. Die Oxforder Zeichnung 'die Freuden der Welt'. *Kunstchronik, Ztst f. Bildkunst* jg. 24; 3 afb.
- 1912-'13 G.J.W. Koolemans-Beynen, Historisch Gedenkboek der herstelling van Nêerland's onafhankelijkheid in 1813. Uitg. onder patronaat van de Maatsch. der Ned. Letterkunde. Haarlem. 5 dln. Geill. onder toezicht van N. Beets.
- 1913 In Memoriam E.W. Moes. *Bull. Ned. Oudh. Bond serie II, jg. 6; met portret.*
- 1913 Supplement van de catalogus der Tentoonstelling van Noord-Nederlandsche Schilder- en Beeldhouwkunst. Utrecht 3 Sept.-3 Oct. 1913. Catalogus van de Teekeningen. 1913.
- 1913 (id.) De Teekeningen. *Algemeen Handelsblad*, 24 Sept. 1913, Avondbl.
- 1913 Lucas de Leyde. Collections des Grands Artistes des Pays-Bas. Bruxelles-Paris. 33 afb.

- 1913 Jacob Cornelisz van Oostzanen. Voordracht gehouden op de 19de December 1912, bij gelegenheid van de uitreiking van de z.g. Prix de Rome in de Rijks Academie van Beeldende Kunsten, Jan.; 1913.
- 1913 Dirk Pietrsz Crabeth; Wouter Pietrsz Crabeth I. Artikelen in *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler*, Leipzig, dl. VIII.
- 1913 Zu Albrecht Dürer. I. Der Richter. Eine frühe Zeichnung; II: Dürers Kupfer-

- stich 'Der Spaziergang' und die Zeichnung 'Die Freuden der Welt'. *Zeits. fur Bild. Kunst*, N.F. jg. XXIV. 5 afb.
- 1913 1813; Platen verzameld door mr. N. Beets met inl. van Prof. Dr. H. Brugmans. Premieuitgave *Nieuws van de dag*; Amsterdam. 104 afb.
- 1914 De Tentoonstelling van Noord-Nederlandsche Schilder- en Beeldhouwkunst vòòr 1575 (Utrecht 3 Sept.-3 Oct. 1913). In *Onze Kunst* jg. jg. 13: I: De meester van de Virgo inter Virgines; Geertgen tot Sint Jans; De Leidsche School, 13 afb.; II: Jacob Corn. van Oostzanen; Jan van Scorel; Maerten van Heemskerck, de Teekeningen. 13 afb.
- 1914 Zestiende-eeuwsche kunstenaars. I. Jan Swart. *Oud-Holland* jg. XXXII, 25 afb.
- 1914 De Heks van Haarlem. *Alg. Handelsblad* 3 Dec. 1914, onder de streep.
- 1915 De houtsneden van Vorsterman's Bijbel van 1528. Afbeeldingen der prenten van Jan Swart, Lucas van Leyden, e.a. met een inleiding van een kritische lijst van mr. N. Beets. Uitg. Kon. Oudh. Genootschap. Amsterdam. 98 repr.
- 1915 Herscheppingen (Rembrandts ontleeningen aan Antonio Tempesta) *Brediusbundel* Amsterdam. 9 afb.
- 1916-'17 Zu dem Correggio der Sammlung Moll. *Kunstchronik, Ztst f. Bild. Kunst* N.F. jg. 28.
- 1917 Een Instituut van Schoone Kunsten. Rapport uitgebracht door mr. N. Beets aan het verbond van Nederlandsche Kunstenaarsverenigingen. Amsterdam.
- 1917 H.P. Berlage en zijn werk. Rotterdam. Besproken in *Onze Eeuw* jg. 17.
- 1917 Het Signaal, Piet van Wijngaardt. Over de nieuwe strooming in de hedendaagsche schilderkunt. Bussum. Boekbespreking in *Onze Eeuw* jg. 17.
- ±1917-1918 Een 'print van Rafel' en Rembrandts Lucretia. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.
- 1918 Een schotel van 'Haarlemsch porcelein?' (ontleening aan H. Goltzius). *Oud-Holland* jg.; 36, 2 afb.
- 1918 Bacchiacca and Dürer. *Kunstchronik. Ztst f. Bild. Kunst* N.F. jg. 29.
- 1920 Het Röntgenologisch Onderzoek van Schilderijen (Een kruisiging van Christus door Corn. Engebrechtsz onder de Röntgenbuis) *Oude Kunst* no. 5; 3 afb.
- 1927-'28 Ein Karton Albrecht Dürers. *Ztst f. Bild. Kunst* jg. 61. 7 afb.
- 1930-'31 Vier neue Dürer-Zeichnungen. *Ztst. f. Bild. Kunst* jg. 64. 10 Afb.
- 1931 Paleis-Raadhuis. Drie ingezonden stukken. *Algemeen Handelsblad* 28 April, Avondbl., id. 9 Mei avondbl., *De Telegraaf* 17 Juni, Avondbl.
- 1931 Zestiende-eeuwsche kunstenaars. II. Barend van Orley. Twee eigenhandige ontwerpen van Barend van Orley voor de tapijt-serie der Belles Chasses de Maximilien. *Oud-Holland* jg. XLVIII. 20 afb.
- 1931 The 'small cartoons' of Barend van Orley for the 'Belles Chasses de Maximilien'. *Old Master Drawings* dl. VI, 2 afb.
- 1932 Aanwinsten van zestiende-eeuwsche Houtsneden in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam. (uit de vorstelijke verzameling te Gotha) *Het Boek*. 10 afb.
- 1932 Zestiende-eeuwsche Amsterdamsche houtsneden (idem). *Alg. Handelsblad* 12 Juni, Ocht. bl. en 2 Juli.

- 1932 Een godsdienstige allegorie in houtsnede (Lucas Cornelisz de Kock?)
Oud-Holland jg. 49; 6 afb.
- 1934 Lucas van Leyden. De Kaartlegster-Lot en zijn dochters vòòr het
brandende Sodom-Lot en zijn dochters. *Oud-Holland* jg. 51. 7 afb.
- 1934 id., De legertrouwsneden en de Reynuyt. Lucas
(soldatenhoutsneden en een draagbalk in het Rijksmuseum.
Oud-Holland jg. 51. 12 afb.

- 1934 Lucas van Leyden en Raphaël. Een les in de rhythmische gymnastiek. *Oud-Holland* jg. 51. 10 afb.
- 1934 M.J. Leendertse, Trouw aan Oranje. Amsterdam. Geïll. onder leiding van N. Beets. 59 afb.
- 1935 Lucas Cornelisz Kock. De meester L. Cz. Een familie-detectiveverhaal. *Oud-Holland* jg. 52; 17 afb.
- 1935 Lucas Cornelisz de Kock Teekeningen van Lucas Cornelisz en Pieter Cornelisz. *Oud-Holland* jg. 52; 11 afb.
- 1935 De Nederlandse Schilderkunst de XVe en van het begin der XVIe eeuw. In: *H.E. van Gelder, Kunstgeschiedenis der Nederlanden*, 1ste druk 39 afb., en vlg. drukken.
- 1936 Lucas Cornelisz de Kock: De Schilderijen van Lucas Cornelisz de Kock en van Cornelis Cornelisz Kunst. Exeat Jan Wellens de Cock. *Oud-Holland* jg. 53. 19 afb.
- 1936 Alberto Dürer, Luca di Leida e Marcantonio Raimondi, Un triumvirato nel regno dell' incisione. Vert. van Lamb. Donati. In: *Maso Finiguerra*, jg. 1. Rome.
- 1939 Cornelis Anthonisz. *Oud-Holland* jg. 56. I. De Historiestukken, 13 afb. II. De Portretten. 16 afb.
- 1940 Lucas van Leyden. Paletserie, Amsterdam. 55 afb.
- 1940 Het Beeld. Sonnet. Elsevier's Mdsft. jg. L., blz. 385.
- 1941 Rik Wouters. Met herinneringen aan zijn verblijf in Nederland. *Mnbl. v. Beeld. Kunsten* jg. 18. 12 afb.
- 1942 De Kristal-Kijkers. Aan Max Friedländer, 1867-5 Juni-1942. Den Haag.
- 1952 Nog eens 'Jan Wellens de Cock' en de zonen van Cornelis Engebrechtsz: Pieter Cornelisz Kunst, Cornelis Cornelisz Kunst, Lucas Cornelisz de Cock. *Oud-Holland* jg. 67. 16 afb.
- 1952 De dans om het gouden kalf. Een hervonden triptiek van Lucas van Leyden. *Oud-Holland* jg. 67. 10 afb.
- 1952 Het Rijksmuseum verwerft een Lucas van Leyden: de dans der kinderen Israëls om het gouden kalf. *Alg. Handelsblad* 23 Sept. 1952.
- 1953 Cornelis Engebrechtsz en nog drie rondjes uit zijn school. *Meded. Rijks Bur. Kunsthist. Docum.* jg.; 8; in *Oud-Holland* jg. 68, 2 afb.
- 1954 Het offer van het oude verbond door Rubens. Een gewassen pentekening van de meester. Ontwerp voor één der tapisserieën uit de serie: De triomf der Eucharistie. *Oud-Holland* jg. 69. 6 afb.
- 1957 Rijckaert Aertsz of Rijck metter Stelt. *Oud-Holland* jg. 72; 18 afb.

Verder werd de illustratie verzorgd van:

- P.J. Blok, Willem de Eerste, prins van Oranje. 2 dln 1919-'20.
 P.J. Blok, Frederik Hendrik, prins van Oranje. 1924.
 J. van Eysten, Het Leven van Prins Willem II, 1916.
 H.T. Colenbrander, Inlijving en Opstand, 1913.
 H.T. Colenbrander, Vestiging van het Koninkrijk, 1927.
 H.T. Colenbrander, Willem I, Koning der Nederlanden. 2 dln 1931-'35.
 H.T. Colenbrander, De Afscheiding van België. 1936.
 H.T. Colenbrander, Willem II, Koning der Nederlanden. 1938,

alle verschenen te Amsterdam.

Marcus van Blankenstein
(Ouderkerk a/d IJssel, 13 juni 1880-'s-Gravenhage, 18 september 1964)

Geboren op 13 juni 1880 te Ouderkerk a.d. IJssel, is Marc van Blankenstein daar, behoudens een korte onderbreking, toen hij de opleidingsschool in de Jonker Fransstraat in Rotterdam bezocht, tot zijn dertiende jaar ter schole gegaan. Hierna was hij aanvankelijk werkzaam in de slagerij van zijn vader. Maar deze stelde hem, die in zijn jeugd jaren meende litteraire neigingen te hebben, in staat zich door het nemen van lessen in de avonduren voor te bereiden voor het eindexamen, dat hij in 1902 met goed gevolg als extraneüs aan het Gouds gymnasium aflegde.

In 1902 ving hij zijn studie in de Nederlandse letteren aan de universiteit te Leiden aan, waar hij vier jaar later glansrijk voor het doctoraal examen slaagde. Zijn leermeester prof. Uhlenbeck had alras bespeurd, welk een schitterend discipel hij bezat in deze jonge studiosus, die zich vooral ook was gaan toeleggen op vergelijkende taalkunde. Zijn studie zette hij voort aan de universiteit in Kopenhagen. Met het oog daarop was hem een beurs toegekend; zijn leermeester koesterde trouwens toen reeds de hoop, zich mettertijd door van Blankenstein opgevolgd te zien. Het zou echter geheel anders uitpakken. Naast de studiebeurs bestond er voor de zesentwintigjarige jonge man bepaald behoefte aan enige bijverdienste en hiertoe kreeg hij gelegenheid in de vorm van het schrijven van brieven uit de Deense hoofdstad - waar hij zich, wat zijn wetenschappelijke arbeid betreft, speciaal in oudnoorse dialecten verdiepte - voor de N.R. Ct.

Bij dat blad ontdekte men weldra in hem een geboren journalist. Wat hij schreef was evenzeer boeiend als ook belangwekkend. Dit laatste in aanmerkelijke mate doordat hij over voortreffelijke informatiebronnen bleek te beschikken en de kunst machtig was de o.m. aldus opgedane kennis goed te gebruiken ter voorlichting van zijn lezers.

Zo kwam men er in Rotterdam toe hem, nadat hij drie jaar in Kopenhagen werkzaam was geweest, tot correspondent in Berlijn te benoemen. Nog bleef hij onderwijl trouw aan zijn studievak, aan de wetenschap. Hiervan gaf zijn proefschrift over 'Untersuchungen zu den langen Vokalen in der e-Reihe', waarop hij in 1911 te Leiden de doctorsgraad behaalde, naar het oordeel van de vakkundigen overduidelijk blijk.

Een uiteindelijk wetenschappelijke loopbaan, te weten een hoogleraarschap aan Nederlands oudste hogeschool voor welke hij steeds een warm

plekje in zijn hart heeft bewaard, zoals o.m. nog jaren later tot uiting kwam in nuttige activiteiten door hem als lid van de Universiteitsraad ontplooid, of journalist? Zelf is hij, wel beschouwd, niet aan een geheel vrije keuze toegekomen. Veeleer hebben de omstandigheden voor hem beschikt. Want na het uitbreken van de eerste wereldoorlog in 1914 duurde het niet lang, of hij zag zich genoopt zijn tijd en waarlijk niet geringe werkkraft, ten volle aan zijn correspondentschap te geven.

Aldus ging een waarschijnlijk uitstekend hoogleraar in de dop voor de wetenschap verloren. Tegenover dat verlies stond de onschatbare winst, die de wereld van de pers hierdoor vermocht te boeken.

Nog tijdens zijn Berlijnse jaren had hij snel te midden van de buitenlandse journalisten een vooraanstaande plaats verworven. Nadat hij al eerder meer dan een hoogst interessante internationale journalistieke reis had ondernomen, is hij van 1920 tot 1931 de internationaal steeds groter aanzien verworven hebbende reiscorrespondent van de N.R. Ct. geweest. Zijn van een ster voorziene in genoemd blad verschenen brieven bevatten vele en rijke gegevens omtrent tal van landen, die hij binnen en buiten Europa bezocht. Van waarde was in niet mindere mate wat hij voor zijn krant vergaarde op de vele internationale conferenties van ook maar enige betekenis door hem bijgewoond.

Steeds droeg hij er zorg voor zich op degelijke wijze, de wetenschapsman eigen, in te werken in de materie, waarmee hij te maken zou krijgen in dienst en ten behoeve van het orgaan, dat van zijn zeldzame talenten een rijke oogst heeft mogen binnenhalen.

Zijn inzicht in en, niet te vergeten, tevens begrip voor wat er zich op het gebied van de internationale politiek afspeelde, zijn snel bevattingsvermogen, zijn gave om, mede in geestelijke zin de taal van anderen te verstaan, dat alles te samen met zijn pakkende stijl maakten Van Blankenstein tot een journalist van allure. Nooit zocht hij zijn kracht in het sensationele. Daarentegen wist hij het wezenlijk belangrijke te ontdekken, ook al mocht dit voor menig ander niet terstond waarneembaar zijn. Daarbij kwam, dat hij de kunst beheerste de lezers een klaar en duidelijk beeld te geven van het door hem waargenomene.

Van 1931 tot eind 1936 konden de lezers van de N.R. Ct. genieten van de dagelijks door hem verzorgde 'Toestand'. In die rubriek droeg hij zorg voor een glasheldere voorlichting omtrent de interessantste gebeurtenissen alsook situaties in de internationale samenleving.

De door Van Blankenstein bedreven journalistiek, was er een van zeer

hoog gehalte. Zij bezat, mede dank zij het verantwoordelijkheidsgevoel, dat hem bij de vervulling van zijn taak beheerste, grote betekenis. Zijn verantwoordelijkheidsgevoel werd o.m. gekenmerkt door zijn uitermate betrouwbare wijze van voorlichting. Deze kreeg aldus, staatkundig en historisch bezien, ook internationaal, een buitengewone waarde.

Helaas kwam het omstreeks de tweede helft van 1936 tot een heftige botsing tussen de Toestand-schrijver en de toenmalige hoofdredacteur van de N.R. Ct., mr. P.C. Swart.

In het bestek van deze bijdrage ga ik niet nader in op wat er zo al aan dat conflict was voorafgegaan en op wat er aan vastgezeten heeft. Evenals voor enige andere gebeurtenissen uit van Blankensteins loopbaan, moge ik verwijzen, naar het door mij in verband met de breuk tussen hem en de Witte de Withstraat, in De Gids van november 1964 gepubliceerde. Hier stip ik alleen tweeërlei aan. Allereerst, dat stellig de diepere oorzaken van het 'geschil' niet uitsluitend te zoeken vielen in een falen van de leiding van de krant en van hen, die bepaalde zeggenschap uitoefenden in de onderneming, welke het blad uitgaf. Wel blijf ik van mening, dat, alles te samen genomen, bedoelde leiding in zoverre een betreuenswaardige fout heeft begaan, dat zij zich niet bij machte heeft getoond de ster in de Nederlandse en in de internationale journalistiek, die van Blankenstein was, aan de krant verbonden te houden. Zo leed de N.R. Ct. als resultaat van de destijds niet geheelde breuk een hoogst ernstig verlies. Gelukkig, zeker ook voor v. Blankenstein, draalde van Heuven Goedhart, sedert 1933 hoofdredacteur van het Utrechts Nieuwsblad, niet hem als medewerker te verbinden aan dat blad. Het behoeft zeker geen betoog, welk een winst zulks voor het Utrechts Nieuwsblad heeft betekend. Vermelding verdient zeker ook nog, hoe hij voor 1940 gedurende vele jaren heeft meegewerkt aan het Soerabajasch Handelsblad; voorts stip ik aan, dat o.m. in 'De Stem' en 'De Groene Amsterdammer' diverse bijdragen van zijn hand zijn verschenen.

Nog juist op tijd heeft van Blankenstein in de meidagen van 1940 gehoor gegeven aan een waarschuwing van bevriende (Engelse) zijde, Nederland te verlaten. Zo slaagde hij er nog in met zijn vrouw naar Engeland over te steken, vòòr de dag van de capitulatie aanbrak. De waarschuwing was volkomen gegrond geweest. Gebleken is immers, dat hij op de zwarte lijst stond van Hitlers trawanten, die dan ook op de 15e mei zijn huis binnentraden en dat vervolgens leeghaalden. De 'heren' in Berlijn wisten, dat van Blankenstein sinds 1938, ten behoeve van

Nederland, op initiatief van de geheime inlichtingendienst van de Generale Staf (G.S.-III), louter con amore, veel nuttig werk had verricht. Deswege kwam zijn naam op de zwarte lijst van de Nazi-overweldigers voor.

In de jaren van de Londense ballingschap leidde van Blankenstein het weekblad 'Vrij Nederland'. Daarbij heeft hij ook een even lofwaardige als gelukkig te achten onafhankelijkheidszin aan de dag gelegd.

Na de bevrijding vermocht Het Parool, waarvoor hij met niet aflatend talent tot zelfs de dag voor zijn dood werkzaam is geweest, profijt te trekken van zijn niet hoog genoeg te schatten journalistieke gaven. Tot op zeer hoge leeftijd bleef zijn werkkraft, zijn energie, zijn durf bv. om ook nog zware expedities in Azië en Afrika te ondernemen, ongerept. Zowel zijn voor het Parool geschreven reisbrieven, als in niet mindere mate de van zijn hand in dat blad verschenen buitenlandse overzichten, getuigden overduidelijk, hoezeer hij tot het laatst toe een heldere kijk heeft weten te behouden op het internationaal gebeuren. Hetzelfde gold trouwens voor de van zijn hand, ook nog kort voor zijn heengaan (op 18 september 1964) in de Gazet van Antwerpen verschenen pennevruchten.

De journalist van Blankenstein verloochende nooit het in hem aanwezige vermogen om het door hem waargenomen gebeuren ook als een wetenschappelijk denker en beschouwer te benaderen, alsmede te peilen. Zelf tekende hij in zekere zin de journalistieke 'ontdekkingsreiziger' welke in hem huisde en die - ik geef hier samenvattend iets weer uit het door hem te boek gestelde in 'Wat het leven mij heeft geleerd' (blz. 33 e. vgl.) - bij zijn contacten met vreemde bevolkingsgroepen de wijsheid bezit, eigen opvattingen en ethiek tijdelijk het zwijgen op te leggen, dit dank zij het verlangen de zeden en moraal van andere volken te leren begrijpen.

Eerder dan zeer velen, journalisten en tal van anderen, èn hier te lande èn elders, doorzag hij, welk een barbaarse macht sinds 1933 in Duitsland de overhand had gekregen. In dat opzicht toonde hij eveneens een open oog voor de werkelijkheid te hebben. Toen tal van lieden nog blind waren, of zich althans zo hielden, voor de gruwelijkheden door de Nazi's bedreven zodra zij daartoe de kans schoon zagen, deinsde hij er niet voor terug, over dat alles onomwonden te schrijven. Toch heeft zelfs hij zich wat zo nu en dan zijn voorspellingen betreft omtrent hetgeen Hitler-Duitsland al dan niet zou kunnen bereiken, somwijlen vergist. Intussen zijn er ontegenzeggelijk goede verklaringen te vinden voor dergelijke

vergissingen van profetische aard. En zeker doen zij niets af aan het feit, dat van Blankensteins commentaren, grosso modo genomen, niet minder grote waarde bezaten dan zijn dikwijls meesterlijke weergave van de feitelijke gebeurtenissen.

Het staat, zo meen ik wel te mogen beweren, vast, dat hij reeds vroeg onderkende, van welk een vèrgaande betekenis de door de Duitsers (in het begin van de tweede helft van 1940) ondervonden ernstige tegenslagen in de 'Battle of Britain' waren. Hoezeer hij het in dit opzicht bij het rechte eind heeft gehad, hij, die wellicht wel eens te optimistisch geweest moge zijn wat de door hem verwachte duur van de oorlog aangaat, vernam ik nog kort geleden van een m.i. alleszins betrouwbare getuige. 'De Duitsers hebben de 'Battle of Britain' verloren en dit kan mettertijd misschien blijken evenzeer een keerpunt in deze oorlog te zijn geweest als in die van 1914-1918 het geval was met de slag bij de Marne'. In deze woorden viel naast de journalist tevens de man met een sterk ontwikkeld historisch inzicht te beluisteren.

Het eenmaal doorleefde bleef hem bij. Hoe kon hij, ook al verviel hij dan wel eens wat al te zeer in een monoloog, in een gesprek voor de anderen het door hem eertijds meegemaakte, even raak als helder weergeven. In de loop der jaren had hij bij internationale samenkomsten menigmaal meer dan wie ook zijner collegae, tal van belangwekkende inlichtingen kunnen vergaren. Wat hij daaromtrent vertelde, berusste geheel en al op de werkelijkheid. Dit nam niet weg, dat sommigen - maar dit volkomen ten onrechte - hem dan wel van enige snoeverij verdachten.

De kracht van zijn eigen overtuiging bracht hem van tijd tot tijd in de verleiding, iemand, die hem tegensprak, op een vrij krasse wijze te bestrijden. Mede daardoor kon het wel voorkomen, dat hij in zulk een geval enige wrevel veroorzaakte.

Toch was hij in werkelijkheid een man, die bij de uitoefening van zijn vak, ook in de omgang met veelal vooraanstaande figuren, ter dege de juiste grenzen in acht wist te nemen. Elke vleierij was hem vreemd. Ronduit kwam hij, tegenover wie dan ook, voor zijn mening uit. Mede daardoor genoot hij het vertrouwen van heel wat topfiguren, van wie er nooit een de geringste reden heeft gehad tot beklag over enigerlei indiscretie zijnerzijds.

De grote eerlijkheid, die hij bezat kon alleen maar, naast zijn kennis en inzicht, zijn waarde vergroten als go-between voor staatslieden, politici,

enz. van wie hij zelf allerlei, belangwekkends opstak. Anderzijds wisten zij terdege in hem een uitermate betrouwbare voorlichter te bezitten.

Een heel enkel woord nog, tot besluit, over de mens-Van Blankenstein. Dat hij zijn gebreken had, gelijk elk mens, spreekt vanzelf. Maar verre daarboven uit ging de gaafheid van zijn inborst. Wie hem werkelijk goed kenden, waren hiervan ten volle doordrongen. Zij zagen daarom met niet minder bewondering dan voor zijn geestelijke waarden tegen deze krachtige figuur op wegens zijn, ook uit menige daad van hem gebleken, innerlijk voomaam karakter.

E. VAN RAALTE

Lijst van belangrijkste geschriften

1911	Untersuchungen zu den langen Vokalen in der e-Reihe. 1911 (Göttingen) proefschrift, Leiden.
1923	Suriname.
1925	Russische indrukken.
1926	Le rôle des conférences d'après-guerre dans le fonctionnement de l'organisation mondiale. (Bibliotheca Visseriana VI, 14; aan de Universiteit te Leiden gehouden voordr.).
1929	De poenale sanctie in de practijk.
1937	Woelig België.
1939	Het getij der beschaving.
1952	Bijdrage in 'Wat het leven mij heeft geleerd'.
1953	Indonesië nu. Nieuwe indrukken.

A. van Deursen
(Charlois, 2 maart 1891-Groningen, 29 januari 1963)

Al zijn afkomst en milieu niet uitsluitend bepalend voor het karakter, de aard van een mens, dat zij een grote invloed kunnen uitoefenen op de vorming ervan is toch, zeker aannemelijk. Rotterdam, ook reeds in de laatste jaren van de 19e eeuw een dynamisch centrum van handel en industrie, was desondanks een gemoedelijke stad. Het contact met de wereld, dank zij een intensief handelsverkeer, temperde stellig het gevaar van zelfoverschatting door een sterk afhankelijkheidsgevoel.

Zelfs het godsdienstige leven, vooral in het Overmaasse, was daarmee doortrokken. Ook bij de streng orthodoxe protestanten behoedde een zekere 'bevindelijkheid', volgens het NWB 'de gewaarwording in het gemoed van gemeenschap met God', voor een steil dogmatisme.

Dit lokale en geestelijke milieu heeft ongetwijfeld zijn stempel gedrukt op de persoonlijkheidsontwikkeling van Van Deursen. Hij was de enige zoon in een groot gezin van kleine luyden, wel geboren in Charlois maar opgegroeid in een nauwe straat in het hartje van Rotterdam.

Voor de jonge, begaafde leerling leek maar één richting aanwezig, het zoeken van een toekomst bij het christelijk onderwijs. Een normaalschool gaf hem de opleiding daarvoor en in 1909 verwierf hij, op 18 jarige leeftijd, de onderwijzersakte. Reeds 1 mei aanvaardde hij een betrekking aan een particuliere school met een verzwaard programma in de Van der Duynstraat te Rotterdam. Een eervol begin voor een zo jonge onderwijzer. Hij bleef studeren, haalde de hoofdakte en ging nu studeren voor de akte M.O. Aardrijkskunde.

Wat tegenwoordig misschien niet meer zeldzaam is, het maken van excursies met leerlingen van de lagere school, was destijds nog ongewoon. Maar Van Deursen begon er al heel gauw mee. Hij bracht zijn leerlingen naar de havengebieden en de polders om Rotterdam heen om hen zoveel mogelijk te laten zien, wat hij hen leerde in de klas. Deze vorm van aanschouwelijk onderwijs bleef hij tot zijn pensionering trouw.

In 1917 nam hij als leraar aan de hoofdactecursus te Gouda ontslag, omdat hij zijn akte M.O. Aardrijkskunde verkregen had. Het bredere veld voor de beoefening van deze speciale vakstudie, het middelbaar onderwijs, lag nu voor hem open. Zijn hart ging uit naar het christelijk onderwijs, maar het aantal christelijke hogere burgerscholen was nog

zeer klein. Voorlopig nam hij een tijdelijke benoeming aan de Rijks hogere burgerschool te Sneek aan en zo vertrok de rasechte Rotterdammer in februari 1918 naar het hoge Noorden, de geboorteprovincie van zijn vrouw. Bij het begin van de nieuwe cursus kon de jonge Christelijke H.B.S. te Groningen hem in combinatie met het Willem Lodewijk Gymnasium een goede betrekking aanbieden. Hij verhuisde naar Groningen, waar hij tot zijn dood toe zou blijven.

Inmiddels zat hij daar niet stil. Naast intense studie bleef er tijd over voor excursies. Merkwaardigheden in en rond de stad, in de provincie, in Drente en Overijssel, bezienswaardigheden in Emden, Bremen en Hamburg toonde hij zijn leerlingen op de steeds uitnemend voorbereide en geleide excursies. Voor hen was aardrijkskunde geen doodsvak, maar een brok levende natuur. Zijn enorme belezenheid en haast fabelachtig geheugen waren de bronnen van de vele bijzonderheden, waarmee hij zijn lessen wist te kruiden, zij bezorgden hem ook de unieke plaats die hij ging innemen op zijn scholen en bij het christelijk onderwijs in breder kring. Bekendheid verkreeg hij al spoedig. Artikelletjes in christelijke gezinsbladen werkten ertoe mee. Geen wonder dat de redactie van de brochurenreeks: 'Verdieping en Belijning, geschriften voor de praktijk van het Christelijk schoolleven in den nieuwen tijd' hem verzocht het vak Aardrijkskunde daarin te behandelen. Vergelijkt men deze brochure uit 1921 met een soortgelijke, in 1951 uitgegeven publicatie van het Gereformeerd schoolverband in de reeks Voor Onderwijs en Opvoeding, waarin Van Deursen schreef over *Het Christelijk beginsel en het Onderwijs in de aardrijkskunde*, dan ontmoet men steeds de zelfde denkwijzen en beginselen. Dit waren schriftuurlijke beginselen waarbij als motto gold: 'De aarde is des Heren, mitsgaders haar volheid, de wereld en die daarin wonen' (Ps. 24:1). Hierop grondt hij een achttal beginselen: 1. de aarde is het middelpunt van het heelal, hier bereidt God in de gemeente een eeuwige woning. 2. door het geloof verstaan wij dat de wereld door het Woord Gods is toebereid 'daarom nemen we de geologische uitkomsten aan, voor zoverre de Schrift ons zulks toelaat' 3. De aarde is zo geschapen, dat zij voor haar doel, woonplaats der mensen, juist geschikt is. 4. Door de zondeval moet de aarde een geweldige omkering gekend hebben. De woeste tonelen die de aarde ons thans soms biedt, zijn daar de resultaten van. 5. Al is de natuur relatief onvolkomen, toch is zij een reflex van Gods volmaaktheid. Als zodanig is zij een loflied ter ere van de Schepper. 6. De eenheid van het menselijke geslacht,

door de Heilige Schrift geleerd, wordt door de wetenschap bevestigd. 'Daarom is de volkerentafel van Genesis X de basis van de geschiedenis, het richtsnoer voor de volkerenverdeeling'. (31). 7. Uit niets blijkt, dat de lage trap der hedendaagse natuurlvolkeren de eerste is geweest, zoals de volkenkunde leert. De ontwikkeling van de thans levende mensen draagt door de zondeval een degeneratief karakter (32). 8. Een der middelen, waardoor God Zijn raad uitwerkt en waartoe Hij de kerk geroepen heeft, is de Zending (33).

Als didactisch beginsel, waaraan hij evenzeer zijn leven lang heeft vastgehouden, gold voor hem: 'Het zelf geziene, de zelf-beleefde aardrijkskunde is het kostbaarste, het onontbeerlijke van onze geografische kennis' (34). Hierop berustten zijn talloze excursies met leerlingen, maar ook de zeer vele reizen die hij als leider der Nederlandse Christelijke Reisvereniging maakte. In 1924 werd hij voorzitter van deze vereniging, die hij lange jaren geestdriftig leidde. Reizen was voor hem niet alleen ontspanning. Hij wilde zijn reisgezelschappen niet alleen een hun tot dusver ongekende schoonheid openbaren, maar wees hen op de betekenis der wereld als belichaming van gedachten Gods, als een schoon boek 'in hetwelk vele schepselen, groote en kleine, gelijk als letters zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods te aanschouwen geven', een leesboek, waaruit God ons kennen doet, wat Hij er voor ons in neergeschreven heeft. Deze reisopvatting sprak hij uit op de drukbezochte vergaderingen van de reisvereniging en schreef hij neer in brochures als: *Met Jezus de natuur in* (1941) en *De reizende Christen* (1941). Zo werden voor velen de reizen onder zijn deskundige leiding een geestelijke verrijking.

Ondanks zijn vele werkzaamheden in en buiten de school, verwaarloosde hij zijn studievak niet. Gebruik makend van de mogelijkheid die de wet opende voor bekwame mensen boven dertig jaar om door middel van een colloquium tot de universitaire studie te worden toegelaten, kon hij in 1922 bij zijn bewonderde en geliefde hoogleraar Prof. dr. Steinmetz aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam het kandidaatsexamen aardrijkskunde afleggen. In 1926 volgde het doctoraal examen, terwijl in 1931 de promotie tot doctor in de faculteit der letteren en wijsbegeerte met een dissertatie over: *Der Heilbringer, Eine ethnologische Studie über den Heilbringer bei den Nordamerikanischen Indianen* (Groningen 1931) de kroon zette op zijn studie.

Het is hier niet de plaats om de wetenschappelijke betekenis van dit proefschrift te peilen, wel om te wijzen op het feit, dat het onderwerp

geheel past in het schema van zijn bijbelse of misschien zelfs biblicistische opvatting van het wezen der ethnologie. Het heil in Christus is bedoeld voor de hele wereld; al werd het gerealiseerd in Israel, het volk Gods bij uitnemendheid, het bleef toch de verwachting van alle volken, door de monogenese aan elkaar verwant. In 1934 besprak hij in dit verband, in *Stemmen des Tijds*, Maanblad voor Christendom en Cultuur, de *Messiasverwachting bij natuervolken* en enige jaren later nog eens in *De Heilandsverwachting der volkeren* (Kampen 1939). Lang heeft hij ook blijkbaar rondgelopen met de gedachte, als pendant van zijn dissertatie, de Heilandsverwachtingen in Nederlands-Indië te beschrijven. Tot uitvoering kwam dit plan niet. Het is begrijpelijk dat het voornemen bij hem opkwam, want in 1923 had hij een langdurige reis naar Indië gemaakt, daartoe in staat gesteld door de Vereniging Jan Pietersz. Coen. Zijn grondige voorstudie en oriëntatie ter plaatse hadden hem reeds veel materiaal opgeleverd. Het kwam er niet van. Van het begin van zijn studie af aan had hij een bijzondere voorliefde gehad voor Palestina, het Heilige Land, het Land des Heren, het land met een providentiële ligging. 'Die zeer bijzondere ligging dankt Palestina aan Gods verkiezing' (Het Chr. Beginsel en het onderwijs in de aardrijkskunde bl. 16). De geschiedenis van Israël is niet in een ander land te denken dan in Palestina (ib. 16). Het ligt op de grens van drie werelddelen. Hier reiken Sem, Cham en Japhet elkander de hand... Van hieruit kon het evangelie zijn triomftocht beginnen over de wereld (ib. 16).

Voor hem die zich geroepen achtte onderwijs te geven 'in de aardrijkskunde naar Bijbelse beginselen' (ib. 37) sprak het vanzelf, dat hij zijn leerlingen moest onderrichten en een breed publiek van bijbellezers kon voorlichten, door hun het land van de bijbel te laten zien in woord, beeld en kaart. Maar eerst wilde hij het zelf door aanschouwing leren kennen. In 1935 maakte hij de eerste reis naar Palestina, het land dat hij door en door kende. Een van zijn eerste publicaties was geweest de *Beknopte bijbelse aardrijkskunde*, een boekje bestemd voor het V.H.M.O. Een reeks publicaties volgde hierop, waaronder een serie van 12 mooie wandplaten, naar schilderijen, speciaal voor dit doel ter plaatse geschilderd naar zijn aanwijzingen en toelichting door 12 boekjes, die de leraar in staat stelden te vertellen wat er samenhang met de voorstelling. Deze serie *Palestina in Woord en Beeld* vond in heel veel scholen een plaats en heeft het godsdienstonderwijs op die scholen zeer veel kunnen verdiepen.

Het sprak haast vanzelf, dat de voorzitter van een grote reisvereniging

plannen beraamde zoveel mogelijk leden in staat te stellen een vurige wens te kunnen verwerkelijken, door hun het Heilige Land met eigen ogen te laten zien, de plaatsen te bezoeken die voor de bijbellezers een heilige bekoring hadden. De economisch slechte jaren vóór 1940 en de tijd van de bezetting daarna, hebben deze plannen jarenlang gedwarsboomd.

Dat het Nazigeweld de volledige uitroeiing van het Joodse volk bedoelde, heeft hem wel bijzonder veel pijn gedaan. Dat ook hijzelf aan den lijve iets gevoeld heeft van het leed dat de bezetting bracht, toen hij wekenlang in de gevangenis van Groningen werd opgesloten, is voor hem van diepe betekenis geweest. Zonder nu juist als Coornhert de lof der gevangenis te bezingen, heeft hij die weken ervaren als zeer belangrijk voor zijn geestelijk leven. Van Deursen heeft altijd de symboliek in de natuur gezien en ondergaan. Deze zwarte jaren der bezetting waren voor hem een gang door het 'dal der schaduwen des doods', waarbij Gods stok en staf hem bijzonder steun verleenden.

In de oorlogsjaren zette hij zijn studie voort en publiceerde o.m. een merkwaardig boekje: *Bijbelsch Beeldwoordenboek*, waarin pentekeningen en de verklaring daarvan, de voorstelling van verschillende dingen in de bijbel genoemd, moesten verhelderen voor de lezer om daardoor 'mede te werken tot beter begrijpen en beminnen van ons Levensboek'. De vertaling ervan in het Maleis, Duits, Italiaans en Engels bewijst wel dat Van Deursen begreep wat de bijbellezer nodig had.

Maar direct na de afloop van de oorlog volgen de publicaties elkaar snel op. Het principe blijft gelijk: woord en beeld moeten samengaan om de lezer volledig in te lichten. Het zijn bijna allemaal mooi geïllustreerde werken, beginnend met *Palestina het land van de Bijbel* uit 1945, tot *Bijbelse landen in kaart en beeld* van 1960.

Inmiddels heeft de reisvereniging, in 1941 tijdelijk ontbonden, haar werk weer opgevat en nu onderneemt Van Deursen verschillende reizen naar Palestina met grote reisgroepen. Zij konden geen betere leiding krijgen dan van deze erkende Palestinakenner, die ook zelf vol bewondering stond tegenover de nieuwe staat Israël. Verschillende publicaties getuigen van zijn belangstelling voor de jonge staat, waarin 'de verstrooide stammen Israëls' na de wreedste tijd van hun bewogen volksbestaan, een eigen vaderland hervonden. Zijn boek *Van Kanaän tot Israël* spreekt ervan. In hetzelfde jaar 1954 verscheen in samenwerking met pater Grollenberg, de R.K. Palestinakenner, de fraaie *Atlas van de Bijbel*,

een wetenschappelijke uitgave van betekenis. Hierop steunde de geïllustreerde schoolatlas voor bijbelse geschiedenis, in 1960 uitgegeven onder de titel: *De bijbelse landen in kaart en beeld*. Zo keerde hij met deze laatste uitgaven terug tot het begin van zijn carrière, want reeds in 1923 zagen een *Aardrijkskundige platenatlas* en een *Beknopte bijbelse aardrijkskunde* het licht.

Van Deursen bleef zijn opzet trouw; zijn werk is bijna emblematisch, doordat hij steeds het woord verduidelijkte met de prent of de plaat verklaarde door de tekst. Ook zijn onderwijs op school ging uit van het principe dat zonder eigen waarneming of het *zien* doormiddel van technische hulpmiddelen, als strips en foto's, platen en kaarten, aardrijkskunde een dood vak zou zijn.

Trouw bleef Van Deursen ook zijn school. Van 1918 tot zijn pensionering in 1956 was hij verbonden aan de Chr. H.B.S. te Groningen, sinds 1949 als onderdirecteur. Daarenboven gaf hij les aan het W.L. Gymnasium en de Chr. Kweekschool. Na zijn pensionering nog aan de Chr. landbouwschool. Hij werkte van jongs af aan lang en laat, waardoor hij een grote productiviteit aan de dag kon leggen. In de onderwijswereld nam hij een unieke plaats in, daarbuiten heeft hij velen aan zich verplicht. Hoevele malen is hij niet 'de boer opgegaan' voor zijn lezingen met lichtbeelden? - Zou er wel een christelijke vereniging in het noorden zijn, waarvoor hij niet eens is opgetreden? Maar ook buiten het noorden kende en waardeerde men hem. Een Koninklijke onderscheiding, het deputaatschap voor de buitenlandse betrekkingen van de Gereformeerde synode en het curatorschap van de Johannes Calvijnstichting te Kampen, getuigen ervan.

Het is voor de man met het stalen geheugen moeilijk geweest, vrij plotseling te moeten ervaren, dat die onmisbare gave hem in de steek ging laten. Niet lang echter heeft hij zijn volkomen aanvaarde levenseinde behoeven af te wachten. Zijn rijkbestede leven liet voor zeer velen een dankbare herinnering achter.

H. SMILDE

Lijst van geschriften

Veel dank ben ik verschuldigd aan Dr. A. van Deursen Jr, die naast tal van biografische inlichtingen over zijn vader, ook voor het grootste deel de gegevens verstrekke voor de hieronder volgende bibliografie. Van vele artikelen is niet de titel vermeld, doch alleen de voornaamste periodieken, waarin zij werden opgenomen.

Didactisch

1921   Aardrijkskunde (Verdieping en belijning, no. 7) Noordhoff Groningen.

- 1951 Het Christelijk beginsel en het onderwijs in de aardrijkskunde. Uitgaven van het Gereformeerd schoolverband, no. 49.
- 1951 Aardrijkskunde, overdruk uit 'Leerplan voor Organisch Onderwijs op de Christelijke School'.

Schooluitgaven

- 1923 Aardrijkskundige platenatlas voor Gymnasia, hogere burgerscholen, handelsscholen, Kweek- en normaalscholen en de mulo-scholen. Wageningen.
- 1923 Beknopte bijbelse aardrijkskunde. Groningen (met G. Meima, ook vertaald in het Afrikaans).
- 1924-'27 Bloemlezingen met aardrijkskundige leerstof. In samenwerking met W.N. Broekhuysen en J. Muiderman. Wageningen:
- 1924-'27 Van de Noordkaap tot den Bosporus.
- 1924-'27 Van Groenland tot de Zuidpool.
- 1924-'27 Van Nieuw Guinea tot Curaçao.
- 1924-'27 Van de Wadden tot de Wielingen.
- 1926-'39 Eendelige uitgave onder de titel: Met open ogen de wereld door. De wereld en die daarin wonen. Beknopt leerboek der Aardrijkskunde. 5 dln. Groningen (met J. Overweel en W. de Vries).
- 1926 Oud-Israëls land en leven. Groningen (met Dr. D.J. van Katwijk en G. Meima).
- 1927 Palestina in woord en beeld. 12 wandplaten met toelichting en vertellingen. Groningen (met G. Meima. Ook vertaald in het Duits).
- 1934 Schoolatlas voor de bijbelse geschiedenis. Groningen (Ook in het Maleis, in Bah. Indonesia en Belgische uitgave).
- 1940 Hoe hanteer ik de globe? Gids bij het gebruik van de aardglobe. Alphen a.d. Rijn.
- 1946 Beknopte bijbelse archeologie, Groningen (5e druk. Voordien uitgegeven door Dr. D.J. van Katwijk en G. Meima. Ook in het Afrikaans).
- 1960 Hoe hanteer ik de relazon? Alphen aan de Rijn.
- 1960 De bijbelse landen in kaart en beeld. Geïllustreerde schoolatlas voor bijbelse geschiedenis, Groningen.

Andere uitgaven

- 1931 Der Heilbringer. Eine ethnologische Studie über den Heilbringer bei den Nordamerikanischen Indianen, Diss. Groningen.
- 1935 Door het beloofde land, Kampen.
- 1939 Waar zijn de verstrooide stammen Israëls gebleven? Kampen.
- 1939 De Heilandsverwachting der volkeren, Kampen.
- 1941 Bijbels beeldwoordenboek, Kampen (ook vertaald in het Maleis, Duits, Italiaans en Engels).
- 1942 Armageddon, Den Haag.

- 1945 Palestina het land van den Bijbel, Baarn (ook in het Afrikaans).
1946 Kerstboekje, Den Haag (met J.W. Ooms en Wobbe Gaastra).
1947 De achtergrond der Psalmen, Baarn.
1951 Glansen uit het Morgenland. Licht uit het Oosten op Bijbelbladen,
Den Haag.
1954 Van Kanaän tot Israël, Meppel.
1954 Atlas van de Bijbel, Amsterdam (met pater L.H. Grollenberg; ook
vertaald i.h. Afrikaans; uitgaven gesteld op naam van Grollenberg
alleen, ook i.h. Frans, Engels en Duits).
1957 Jeruzalem is welgebouwd, Baarn.

- 1957 De tempel van Jeruzalem in Nieuw Testamentische tijd.
Handleiding behorende bij de kaart van de tempel. Nijverdal z.j.
- 1957 Voorts tal van artikelen in: Christelijke encyclopaedie (1e en 2e druk) Kampen.
- 1935 Bijbels handboek I, Kampen.
- 1950 Bijbelse encyclopaedie, Kampen.

Onvoltooide manuscripten

- 1950 Tussen tent en tempel.
- 1950 En Hij moest door Samaria gaan.

Voornaamste artikelen

- 1933 In Aardrijkskunde: Wat de opgravingen in Palestina leeren omtrent de topografie.
- 1938 In Comptes rendus du congres international de géographie, A'dam.
- 1938 Uz, het land van Job.
- 1924 In Gedenkboek R. Schuiling, Groningen: Over den regenval in Palestina, in verband met den achteruitgang des lands.
- 1924 In Gedenkboek J.J. Fahrenheit; Joden in Afrika.
- 1924 In Mensch en Maatschappij XVII: Over enkele bijbelse namen in de Volkenkunde.
- 1924 In Chr. Middelbaar Onderwijs no. 192-193 en no. 229: Een christelijk leerboek der aardrijkskunde.
- 1953 In Chr. Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs no. 1155-1159: Waar staat Adam?
- 1938 Orgaan der Chr. Vereeniging voor natuur- en geneeskundigen in Nederland: Over het ontstaan der mensenrassen.
- 1920-'41 Stemmen des Tijds: Tsjecho-Slowakië, 1920. De reizende christen, 1941.
- 1924 Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardrijksk. genootschap 1924: De koude geyser te Herlany.
- 1926 Gereformeerd theologisch tijdschrift: De ligging van Judea, Jeruzalem in de dagen van Jesaja.
- 1926 In Paedagogisch tijdschrift v.h. Chr. Onderwijs 1941: Met Jezus de natuur in.
- 1926 Voorts vele artikelen in: De Ster, Op de Uitkijk, Bouwen en Bewaren, Ad Fontes, Ons Reisblad, De School met den Bijbel, Onze vacatures, Centraal Weekblad, Gereformeerd weekblad e.a.

Tiemen J.C. Gerritsen
(Hoogeveen, 17 september 1893-'s-Gravenhage, 24 maart 1960)

Dr. Tiemen J.C. Gerritsen uit den Haag (geb. 17 September 1893 te Hoogeveen en overleden te Den Haag op 24 maart 1960) gold onder zijn vele vrienden en leerlingen als een sterke en boeiende persoonlijkheid, een mens die, nu al weer vijf jaren na zijn heengaan, in het leven van zijn intimi een ledige plek naliet, een gemis dat zij nog telkens voelen, want behalve een voortreffelijk erudiet en vak-geleerde was hij een even uitmuntend vriend, in wiens leven gezelligheid en vriendschap een positieve en blijvende waarde bezaten. Zijn even brede als diepgaande belangstelling op het gebied van letteren, kunsten en wijsbegeerte maakte hem daarbij tot een vaak fascinerende gesprekspartner.

Gerritsen begon al vroeg te publiceren, reeds lang voor zijn promotie. Een overzicht van de onderwerpen die hij voor zijn beschouwingen koos is kenschetsend voor de geestelijke sfeer waarin deze - altijd bezige - mens leefde: in de Nieuwe Rotterdamsche Courant schreef hij resp. op 26 mei 1923 en op 19 januari 1924 een tweetal artikelen over 'Het Toneel van H.R. Lenormand; op 6 december 1924, eveneens in de N.R.C. een studie over Henry Becque. In het Aprilnummer van 'De Stem', 1925 publiceerde Gerritsen een essay over de, in die jaren ook in ons land, veel gelezen en veelgespeelde Luigi Pirandello.

Deze studies vormden de inleiding tot een lange serie van artikelen en boeken, wier verschijning zich over een reeks van jaren uitstreckte en die zich lang niet alle tot zijn eigen gebied, de Franse taal en letteren, bepaalden. Zo o.m.:

'Introduction et traduction du Panorama d'une littérature inconnue' (Dirk Coster),
 Revue Européenne, février 1927 et mars 1927.

'Miguel de Unamuno', De Gids, Augustus 1927.

'François de Curel', De Stem, Juni 1928.

'Het pessimisme van Pascal', Tijdschrift voor Wijsbegeerte, januari 1929.

'Panorama et florilège de la littérature française', Rotterdam, Nijgh en van Ditmar, 1929.

'Jan Greshoff en de Ethiek - of Le moraliste malgré lui' (over de invloed van de esthetiek op de ethiek), de Stem, October 1931.

'Over Determinisme en Vrijheid', Vragen van den Dag, januari 1932

'Antwoord op de Enquête naar de houdbaarheid van het Humanisme', De Stem, September 1933.

'Cultuur en Vaderland', (De geestelijke grondslag van het (inter) nationalisme), Groot Nederland, februari 1934.

In deze jaren kreeg ook Tiemen Gerritsens diepgaande belangstelling in het werk van de Groningse hoogleraar Gerard Heymans († Groningen, 18 febr. 1931) vorm, b.v. in 'De Ethiek van Heymans' - Erfelijkheid bij de Mens, juli 1933; 'Het Psychisch Monisme', Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie', februari 1937 en 'Is de Wilsvrijheid een probleem?' Afkomst en toekomst, juli 1937.

Gerritsens bezinning op Heymans leidde in 1938 tot het verschijnen van een lijvig, door hem in het Frans geschreven boek, dat terecht als zijn levenswerk beschouwd mag worden: 'La Philosophie de Heymans', dat uitkwam in de 'Bibliothèque de philosophie contemporaine' van de Librairie Félix Alcan, Paris, 1938. Deze even heldere als voortreffelijke studie bevat zes onderdelen: 'La Méthode', 'la Théorie de la Connaissance', 'l'Ethique', 'l'Esthétique', 'la Métaphysique' en Gerritsen's eigen 'Conclusion'.

Dit omvangrijke boek, dat tevens zijn proefschrift tot het verkrijgen van de doctorsgraad (aan de universiteit te Groningen) is geworden, trok niet alleen in ons land de aandacht door zijn dubbele verdienste: het volledig beheersen der Franse taal en het wijsgerig inzicht, het werd ook in Frankrijk opgemerkt; een benoeming van de auteur tot officier de l'académie bleef niet achterwege, waarop korte tijd later die tot officier de l'instruction publique volgde.

Hierna vallen nog te noemen: een bewerking in het Nederlands naar Alex. Dumas 'De drie Musketers', 's-Gravenhage 1940 en 'De Toekomst en het Humanisme' uitg. Stols, 's-Gravenhage 1945.

Onder de vertalingen uit het Frans door deze auteur herinneren wij ons: Jean-Paul Sartre 'Het Existentialisme is een Humanisme' - (De Bestaansleer) - dat bij A.A.M. Stols, Den Haag, 1946 verscheen als bijzonder nummer in de serie van 'De Vrije Bladen'.

Tot het eigen, creatieve werk van Dr. Tiemen J.C. Gerritsen behoren, naast een hoorspel van Alphonse Daudet's 'Tartarin de Tarascon', geschreven voor de A.V.R.O. (zie de 'Radiobode' van 9 november 1934) een drietal toneelstukken:

'De Schijnwerper', Leidsche Uitg. Mij, Leiden, 1929, met een bandtekening van Hein von Essen, bedoeld als een moderne lof der zotheid;

'Judith', een drama in vijf bedrijven, waarin de auteur, evenals Friedrich Hebbel (1840) evident de liefde tussen deze vrouw en Holophernes als uitgangspunt stelt. (Nijgh en van Ditmar, '35) en 'Huwelijkslessen' - of de tragi-comische dans om het sexuele Kalf, satyre in drie bedrijven, Jos Janssens, Antwerpen, 1935.

Gerritsen's liefde voor de creatieve literatuur bracht hem nauw met auteurs en kunstenaars in aanraking. Hij maakte deel uit van een groep vrienden, die wekelijks in het voormalige 'Riche' in Den Haag samenkwamen en waartoe o.m. de schilder J. Franken Pzn, de veelzijdige Hein von Essen en de Javaanse dichter Radèn Mas Noto Soeroto behoorden.

De oorlog maakte hij mee als res. kapitein bij de generale staf, speciaal verbonden aan de inlichtingendienst, afd. buitenland.

Een van de boeiende herinneringen die deze harde werker, arbeidend met de inzet van zijn hele persoonlijkheid, intelligentie en hart, aan zijn vrienden naliet is die van een wonderlijke gespletenheid, die tot uiting kwam in de beide talen waarin hij leefde, dacht en schreef; het Nederlands en het Frans. Nederlands sprekend kon hij gesloten, stroef, bijna stug lijken, de Drenth en Saks-van-afkomst, verloochende zich niet, maar overgaande in het Frans werd hij op verbluffende wijze een ander: vlot, levendig, vol humor. Ik herinner mij dat wijlen mevrouw de Gubernatis, de bekende Franse journaliste en publiciste in ons land, mij eens zeide: 'ik houd dubbel van mijn moedertaal als ik ze zo volmaakt door Gerritsen hoor spreken...'.
 Dr. Tiemen Gerritsen was, behalve lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, bestuurslid van de 'Vereniging voor Wijsbegeerte', en van 'Kunst aan Allen', vice-voorzitter van het 'Haagsch Letterkundig Genootschap' ('Oefening kweekt kennis', opger. 1834) alsmede president van het 'Humanistisch Verbond' (Den Haag) en het 'Heymans Genootschap'.

BEN VAN EYSSELSTEIJN

Albert Willem de Groot
(Groningen, 13 januari 1892-Laren N.H., 14 december 1963)

Niemand onzer kon verwachten dat hem een otium van slechts luttele jaren beschoren was, toen hij in '62 als hoogleraar in de Vergelijkende en Algemene Taalwetenschap afscheid nam en met pensioen ging. In ieder jaargetijde ging hij blootshoofds zijn weg, een krasse figuur, gebruid van gelaat en te allen tijde gereed om een verse sigaar aan te branden, een genotmiddel dat hij door en door kende en waarvan hij een geregelde afnemer was bij één van de oudste sigarenmagazijnen in de Amsterdamse binnenstad.

Willem de Groot werd in 1892 in Groningen geboren en liet zich in 1909 aan de Rijksuniversiteit aldaar inschrijven als student in de Klassieke Letteren na slechts vijf jaar over het gymnasium gedaan te hebben dank zij het met goed gevolg afleggen van het zg. Staatsexamen vanuit de vijfde klasse. Zijn belangstelling beperkte zich niet tot de oude talen, doch betrof tevens linguïstiek, filosofie en psychologie. Hij bezocht de colleges van o.a. Philippe, Boissevain, Vollgraff, Van Wageningen, Symons en Heymans. In 1912 reeds trad hij op als leraar oude talen aan het gymnasium te Winschoten. In 1916 volgde zijn aanstelling als bibliothecaris van de universiteit van Groningen; hij is dit tot '21 gebleven; in deze tijd, in 1918, promoveerde hij op een proefschrift getiteld 'De Numero Oratorio Latino'. Voor en na zijn promotie heeft de jonge De Groot nog colleges gehoord in Münster en in Basel en wel van o.a. Wilhelm Kroll en Jacob Wackernagel. Nog geen dertig jaar oud wordt hij dan benoemd als hoogleraar in de klassieke taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Dertig jaren heeft hij dit ambt bekleed. Hoewel hij voordien zich vooral bezig hield met de Klassieken in het algemeen, kan men reeds een aankondiging van zijn toekeer naar de algemene taalkunde beluisteren uit de titel van zijn oratie: 'Over veranderde denkwijzen en nieuwe problemen in de Latijnse taalwetenschap'; we zullen deze ontwikkeling aanstonds nog uitvoeriger beschrijven. We gaan eerst voort met de meer uitwendige summa fastigia van zijn loopbaan.

Het eerste Internationale Linguïstenkongres in 's-Gravenhage in 1928 was één van de belangrijkste gebeurtenissen van zijn leven. Na de voor de typische kamergeleerde die De Groot was heel moeilijke bezettingstijd, kwam zijn wetenschappelijke energie weer vrij in de oprichting,

tezamen met Reichling, van het internationale linguïstische tijdschrift *Lingua*. In de hoop daar rust te vinden voor een ongestoorde beoefening van de taalstudie, neemt hij een professoraat in de Klassieke Talen en de Linguïstiek aan te Vancouver aan de Universiteit van British Columbia. Hij is daar van '51 tot '56 geweest en heeft gedurende dat verblijf ook nog gastcolleges gegeven te Los Angeles en te Seattle.

Zijn terugkeer in het vaderland in '56 betekent tegelijk een definitieve overgang naar het algemenere wetenschapsgebied dat hem al vanaf zijn jeugd als het beloofde land had aangelokt: hij wordt dan immers hoogleraar in de Algemene en Vergelijkende Taalwetenschap aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Hij heeft hier nog een zestal jaren zijn volle energie kunnen ontplooien. Deze jaren werden ingezet met de oprichting van het Instituut voor Algemene Taalwetenschap aan het Wilhelminapark, dat sinds korte tijd de naam draagt van zijn oprichter. Zijn onverflauwde activiteit en werkkraft werd door ZWO gehonoreerd door de toekenning van een subsidie voor een projekt dat de studie en opstelling van een voorlopige strukturele grammatika van het hedendaagse Nederlands beoogde.

Aan het einde van de cursus, in juli '62, toen hij wegens het bereiken van de 70-jarige leeftijd met emeritaat zou gaan, werd hem door vrienden en leerlingen een bijna 500 pagina's omvattende aflevering van het tijdschrift *Lingua* aangeboden, bevattende 'Studia Gratulatoria, dedicated to Albert Willem de Groot in the year of his seventieth birthday'.

Hij werkte nog een jaar opgewekt door aan het ZWO projekt, in voortdurend kontakt met zijn medewerkers, Van Holk, Mevr. Bos, en Roose. Dan overvalt hem plotseling een grote, niet aflatende vermoeidheid. Het bericht daarvan is nog lang niet tot al zijn vrienden doorgedrongen, als de tijding rondgaat dat hij midden december '63 te Laren in zijn woning aan de rand van de hem zo zeer tot rust en bezinning stemmende heide is ontslapen.

Bij een summiere beschrijving van De Groot's oeuvre onderscheiden we zijn werk dat ligt op het gebied van de Klassieken van zijn latere publicaties die de Algemene Taalwetenschap betreffen.

Aanvankelijk ging zijn aandacht uit naar het klassieke prosarithme en de klassieke versleer; zijn hierboven vermelde proefschrift is hiervan een eerste voorbeeld, evenals zijn 'Untersuchungen zum Byzantinischen Prosarythmus' en 'A Handbook of Antique Prose Rhythm', alle drie van 1918. In 1926 verschijnt 'La prose métrique des Anciens' en negen

jaar later 'Wesen und Gesetze der Caesur' (1935). Zijn zeer originele Algemene Versleer van 1946, alsmede zijn hoofdstuk Taalkunst uit de 'Inleiding' en zijn bijdrage voor het XI Internationale Linguistenkongres laten dezelfde problematiek zien, doch het materiaal is dan niet meer tot de Klassieken beperkt. Men kan uit de datering van deze voornaamste werken binnen de tak van De Groot's belangstelling aflezen dat hij met deze soort van vraagstukken zijn leven lang doende is gebleven, ook toen de Algemene Taalwetenschap hem steeds meer in beslag nam. Men zou het zelfs zo kunnen stellen, dat hij ons een aantal studies heeft geleverd die beschouwingen over letterkundige problemen behelzen vanuit structurele principes. Deze publicaties hebben inspirerend gewerkt op o.a. A.P. Braakhuis, die in 1962 - dus in 't jaar van De Groot's aftreden - promoveerde op 'De thematische structuur van de versregel'. Een nog weer algemenere studie vinden we in zijn 'Phonetics in its Relation to Aesthetics' van 1957.

Ook wanneer een publicatie een beslist algemeen linguïstisch probleem aansneet, werd dit evenzeer aan het Latijn geïllustreerd: 'Les oppositions dans le système de la syntaxe et des cas' (1939).

We gaan nu over tot De Groot's werk op het gebied van de Algemene Taalwetenschap. Het eerste Internationale Linguistenkongres van 1928, in Den Haag georganiseerd, zal altijd bekend blijven omdat bij die gelegenheid de nieuwe linguïstische sub-discipline der fonologie voor het voetlicht trad. De Groot had reeds eerder levendige persoonlijke contacten met de kopstukken van deze nieuwe stroming, nl. met Jakobson, Trubetzkoy en Karcevsky; hij kan met dit drietal tot de oudste Europese strukturalisten gerekend worden. Het is misschien niet ondienstig in dit verband even een persoonlijke ervaring van schrijver dezes in te voegen; toen namelijk bij het erebanket tijdens het IXe Internationale Linguistenkongres in 1962 te Cambridge, Mass. het ogenblik van de huldiging der pioniers aangebroken was, bleek het zonneklaar dat dit internationale gezelschap De Groot hiertoe rekende. In het vermaarde jaar '28 publiceerde De Groot reeds 'Instrumental Phonetics. Its Value to Linguists'. De Groot, die behalve met de Praagse school ook samenwerkte met de Saussuriaanse groep van Genève, werkte in '31 dan ook mee aan het 'Projet de terminologie standardisée' en voorts verscheen in dat zelfde jaar een artikel dat internationaal de aandacht trok en tot vandaag zijn belangrijkheid heeft behouden: 'Phonologie und Phonetik als Funktionswissenschaften'.

Intussen was De Groot - we schrijven nu de jaren dertig - nog steeds werkzaam op zijn klassieke leerstoel te Amsterdam. Hij combineerde dit evenwel op elegante, in ieder geval op inspirerende wijze, met een uiterst modern onderwijs over linguïstische problemen en dit zowel aan *Classici* als aan *Neerlandici*. In deze jaren geeft hij een bij zijn studenten beroemd geworden colloquium over taalstructuur. Zijn aandacht gaat steeds meer uit naar de moedertaal, wat o.a. blijkt uit zijn artikelen in *De Nieuwe Taalgids* over de fonologie van het Nederlands, waarvan men zeker kan zeggen dat ze bij de *Neerlandici* school hebben gemaakt. In deze tijd verschijnt het bekende proefschrift van Reichling, 'Het Woord'; met o.a. Langeveld behoort De Groot tot degenen die de waarde van dit werk van stonde aan inzagen.

Tevens werden de jaren dertig gekenmerkt door een verschuiving van De Groot's belangstelling van de fonologie naar de morfologie en de syntaxis. In één jaar, nl. in '39, verschijnen drie artikelen: 'Wort und Wortstruktur', 'Zur Grundlegung der Morphologie und der Syntax' en 'Les oppositions dans le système de la syntaxe et des cas', waarbij de korte spanne tijds geen invloed op de hoedanigheid schijnt gehad te hebben - zeker niet, wanneer men het ook van buiten de landsgrenzen daaraan toegekende belang in aanmerking neemt. In 1941 verschijnen nog 'Structural Linguistics and Phonetic Law' en in '48 'Structural Linguistics and Word Classes', beide publikaties van gelijk niveau als de zojuist genoemde.

Zijn overdenkingen op het gebied van de syntaxis vonden, nadat een reeks artikelen in het licht gegeven was, een eerste afsluiting in zijn vermaard geworden 'Structurele Syntaxis' van '49. Het lokte even heftige bestrijding als bewondering uit en heeft zeker bij alle lezers, voorstanders en tegenstanders, inspirerend gewerkt. Verschillende dissertaties en andere publicaties gaan ervan uit of grijpen erop terug; we noemen slechts enkele auteurs: Van der Lubbe, Van den Berg, Roose, Bos e.a. Tijdens zijn Amerikaanse periode past hij zijn theorieën toe op het Engels, bv. in zijn: 'A scientific grammar of present-day English' en zijn 'Handbook of Linguistics'.

In Utrecht wordt zijn tijd behalve door de opbouw van zijn instituut vooral ook in beslag genomen door zijn werkcolleges, die in de avonduren waren belegd om ook het bezoek van afgestudeerden mogelijk te maken. Bij degenen die hieraan deel mochten nemen, zullen deze colleges wel voor altijd onvergetelijk blijven; hier kregen de studenten een

unieke opleiding in zelfstandig wetenschappelijk onderzoek. De resultaten hiervan kan men ten dele aantreffen in de 'Studies op het gebied van het hedendaagse Nederlands'. De omvangrijke kennis, het diepe inzicht en de jarenlange ervaring van De Groot kwamen eerst hier ten volle tot hun recht. De brilante geleerde trad ook met de eenvoudigste deelnemers in een eerlijke discussie, waarbij allen wisten dat alleen maar de objectieve stand van zaken de beslissing teweeg kon en mocht brengen. Men hoort het hem nóg zeggen: 'Alleen maar de feiten, maar dan ook die alléén'. Het is hem geschonken geweest de balans van een levenslang onderzoek op te maken en, om zijn eigen woorden te gebruiken, 'de oogst binnen te halen'. De publikatie van zijn 'Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap, tevens Inleiding tot de Grammatica van het hedendaagse Nederlands' (1962) behelst zijn levenswerk en is door zijn te vroeg verscheiden tevens zijn testament geworden. Het is hier niet de plaats om met cijfers te illustreren hoe groot de belangstelling voor dit boek van meet af geweest is. Intussen is een tweede druk nodig gebleken en het valt niet te voorspellen welke invloed De Groot's visies nog in lengte van jaren zullen uitoefenen.

Men kan van De Groot zeggen dat hij school heeft gemaakt. Het hierboven reeds genoemde ZWO-project beloofde een bedding te vormen voor publikaties van zijn leerlingen. Maar - we leven snel in de linguïstiek. Zelfs in de korte tijd, verlopen sinds we op Westerveld afscheid namen van De Groot, hebben nieuwe visies zich in snelle opeenvolging aangediend. Dreigt De Groot's werk daardoor aan een spoedige vergetelheid te vervallen? Ik ben overtuigd van niet. Ik geloof zelfs, dat we een tijd tegemoet gaan dat het pionierswerk van De Groot in toenemende mate geraadpleegd zal worden. Wanneer men een artikel of ook maar een pericoop in een artikel van zijn hand naleest, heeft men daar altijd baat bij. Want De Groot was een meester in het *stellen* van de problemen. Hij verstond de kunst van het vereenvoudigen door weglating van bijkomstigheden. In de overblijvende eenvoudige harde kern beet hij zich dan vast, in een volhardende poging de kwestie tot een zakelijke en heldere oplossing te brengen. Deze werkwijze is de meest aangewezen voor iedere linguïst die allereerst een nauwgezette beschrijving verlangt van de relevante kenmerken der tot probleem gemaakte taalverschijnselen. De meer op verklaring en op achtergronden en universalia gerichte onderzoekers voelden zich daarbij misschien nog niet voldaan, maar ze hebben het belang van De Groot's aanpak kunnen inzien en de

resultaten kunnen verwerken. Bovendien was De Groot geen descriptivist in een dogmatische zin. Ook hij schreed voort tot algemene concepties. Maar daarbij was zijn bescheidenheid altijd ontwapenend: een theorie diende hem vooral als nieuw uitgangspunt voor een verder voortgezet onderzoek en steeds weer beklemtoonde hij wanneer hij een beschouwing voordroeg het hypothetische karakter ervan. Theorieën moesten hun juistheid door bruikbaarheid bij de toepassing bewijzen.

Zoals alle Nederlandse wetenschap was ook de linguïstiek destijds sterk internationaal georiënteerd. De Groot heeft doordat hij regelmatig in het Frans, Duits en Engels publiceerde de Nederlandse linguïstiek zelf internationale bekendheid gegeven en door de inhoud van zijn publicaties haar tevens de roep van openheid en Zeitgemästheit verschaft. Door deze internationale kontakten is de Nederlandse linguïstiek na de oorlog niet in een luchtledig getuimeld, integendeel, ze kon de verbroken verbindingen vlug herstellen. Dit hebben we goeddeels aan De Groot te danken. Hoewel t.a.v. andere wetenschappen en levensterreinen en met name t.a.v. de wijsbegeerte voor beperking opterend, zette hij deze beperking binnen het vak zeker niet voort door zich binnen eigen natie af te sluiten. Integendeel, hij wierp de vensters open, hij kende de linguïsten van de hele wereld en werd door hen gekend.

Zo ontviel ons in De Groot een groot, internationaal vermaard linguïst, die de faam der Nederlandse linguïstiek eervol heeft gediend; een nobel mens die ons om zijn persoonlijke eigenschappen lief was, een harde werker die zich in zijn oeuvre een gedenkteken stelde dat nog vele generaties van taalkundigen zijner gedachtig zal doen zijn.

P.A. VERBURG

Lijst van publicaties door A.W. de Groot

A. Boeken

1918	1.	Untersuchungen zum Byzantinischen Prosarhythmus. Groningen.
1918	2.	De numero oratorio Latino. Thesis Groningen.
1918	3.	A Handbook of Antique Prose Rhythm I. Groningen.
1921	4.	Die Anaptyxe im Lateinischen. Goettingen.
1921	5.	Der Antike Prosarhythmus I. Groningen.
1921	6.	Verouderde Denkwijzen en Nieuwe Problemen in de Latijnse Taalwetenschap. Groningen - The Hague.
1926	7.	La prose métrique des anciens. Paris.
1928	8.	Instrumental Phonetics. Its Value to Linguists. Mededeelingen Kon. Akademie van Wetenschappen. Afd. Letterkunde 65, Serie A. No. 2 Amsterdam.

- 1935 9. De Beweging van Tachtig. Redevoeringen, gehouden ter gelegenheid van de ere-promotie van Willem Kloos en Lodewijk van Deysel op 27 mei 1935 in de aula der universiteit van Amsterdam. Groningen.
- 1935 10. Wesen und Gesetze der Caesur. Ein Kapitel der Allgemeinen Versbaulehre (mit einem Anhang ueber Porsons Gesetz). Leyden.
- 1938 11. Taalkunde, in: Scientia, Handboek voor Wetenschap etc. I. Utrecht pp. 239-84.
- 1946 12. Algemene Versleer. Den Haag.
- 1948 13. De Universiteit van Amsterdam in Oorlogstijd. Amsterdam.
- 1949 14. Structurele Syntaxis. Den Haag.
- 1950 15. Spelenderwijs Latijn. Amsterdam; -, 2e druk Amsterdam 1950; -, 3e druk Amsterdam 1959.
- 1954 16. A Scientific Grammar of Present-Day English. Vancouver, B.C., (mimeographed).
- 1955 17. Textbook (and Handbook) of Linguistics, I-II. Vancouver, B.C., (mimeographed).
- 1956 18. De moderne taalwetenschap, in het bijzonder in Amerika. Groningen, enz.
- 1962 19. Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap. Groningen.
20. Betekenis en Betekenisstructuur. (Verschijnt in 1966 bij Wolters, Groningen.)
21. Meaning and the Structure of Meaning. (Verschijnt in 1966 bij Mouton, Den Haag.)

B. Artikelen in tijdschriften en verzamelwerken

- 1911 22. Narcissus. Groot-Nederland 9, 483-89.
- 1914 23. Vorläufige Mitteilung zu Zielinskis Konstruktivem Rhythmus. Berliner Philologische Wochenschrift 34, 1054-55.
- 1915 24. Methodological Investigations into the Rhythm of Greek Prose. Classical Quarterly 8, 231-245.
25. Notes on Procopius of Caesarea. Classical Quarterly 9, 97-99.
26. Prosarhythmus. Berliner Philologische Wochenschrift 35, 1135.
27. Ptolemaios der Sohn. Rheinisches Museum fuer Philologie 72, 446-63.
- 1917 28. Eine Neue Methode der Klauselforschung. Berliner Philologische Wochenschrift 37, 1159-60.
- 1920 29. Philologie und Mathematik. Berliner Philologische Wochenschrift 40, 1244-48
- 1923 30. Le rythme de Commodien. Neophilologus 8, 304-13.
- 1924 31. Idées d'aujourd'hui et d'hier sur l'histoire de la langue latine. Revue des Etudes Latines 2, 110-20.
- 1925 32. Eine Neue Definition der Silbe. Philologische Wochenschrift 45, 205-8.

- 1926 33. La syllabe. Bulletin de la Société de Linguistique de Paris 27.
34. De Corpore Inscriptionum Latinarum IX, 3473. Mnemosyne 54, 163-4.
- 1928 35. Het eerste Wereldcongres van Linguïsten. Vragen des Tijds 432-41.
- 1929 36. Le caractère du signe linguistique. Actes du Premier Congrès de Linguistes 1928. 84-85. La Haye.
37. Le rythme et l'interdépendance des variations acoustiques. Actes du Premier Congrès de Linguistes 1928, 101-104. La Haye.
38. Zum Phonologischen System des Nord-Niederländischen. Donum Natalicium Schrijnen, 549-50.
- 1930 39. De vorm van het Nederlandse Vers. Nieuwe Taalgids 24, 1-25.
40. Vorm, Klank en Rhythme van het Vergiliusvers. Hermeneus 2, 185-88.

41. Vergilius in den Loop der Eeuwen. *Aristo I*, 145-50.
42. Die Form des Vergilianischen Hexameters. *Bollettino dell' Associazione per gli studi mediterranei I*, 15-19.
43. La métrique générale et le rythme. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris 30*, 202-32.
44. Die Gestaltung der Verszeile. *Verhandlungen der Bonner Phonetikertagung*.
- 1931 45. Phonologie und Phonetik als Funktionswissenschaften. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague 4*, 146-147.
46. Rhythme. *Encyclopaedisch Handboek van het Moderne Denken II*, 323-25.
47. De wetten der Phonologie en Hun Betekenis voor de Studie van het Nederlands. *Nieuwe Taalgids 25*, 225-43.
- 1932 48. De Phonologie van het Nederlands, *Nieuwe Taalgids 26*, 10-19.
49. Naar een Nieuwe versleer. *Nieuwe Taalgids 26*, 241-65.
50. Phonologie en Phonetiek. *Nieuwe Taalgids 26*, 298-301.
51. Der Rhythmus. *Neophilologus 19*, 81-100; 177:97; 241-65.
- 1933 52. Zur Grundlegung der Allgemeinen Versbaulehre. *Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale VII-IX*, 68-82.
53. Le mètre et le rythme du vers. *Journal de Psychologie. 30*, 326-32.
54. De Strijd om het Vrije Vers. *De Gids 97*, 110-19.
- 1934 55. Le mot phonétique et les formes littéraires du latin. *Revue des Etudes Latines 12*, 119-39.
56. Le vers saturnien littéraire. *Revue des Etudes Latines 12*, 284-312.
- 1935 57. Vers, Voordracht, Muziek. *Nieuwe Taalgids 29*, 49-68.
58. Wesen und Gesetze der Caesur. Ein Kapitel der Allgemeinen Versbaulehre (mit einem Anhang ueber Persons Gesetz). *Mnemosyne Ser. 3*, 81-154.
- 1936 59. De Structuur van het Vers. *Nieuwe Taalgids 30*, 197-212.
60. Het Thema van het Vers en het Genre. *Nieuwe Taalgids 30*, 245-53.
- 1939 61. Wort und Wordstruktur. *Neophilologus 24*, 212-33.
62. L'accent en allemand et en néerlandais. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague 8*, 149-72.
63. Zur Grundlegung der Morphologie und der Syntax. *Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte 32*, 145-174.
64. Les oppositions dans le système de la syntaxe et des cas. *Mélanges Bally, Genève*, 105-127.
- 1940 65. Neutralisation d'oppositions. *Neophilologus 25*, 127-46.
- 1941 66. Voyelle, consonne et syllabe. *Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale 17*, 21-41.
67. Structural Linguistics and Phonetic Law. *Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale 17*, 1941, 71-106. (Reprinted in *Lingua I*, 1948, 175-208.
68. De Klankwetten in het Licht der Experimentele Taalkunde (Structurele Taalkunde). *Referaten der Voordrachten in 1941 gehouden voor de Nederlandse Phonologische Werkgemeenschap*.

- 1943 69. De Nederlandse Zinsintonatie in het licht der Structurele Taalkunde. Nieuwe Taalgids 37, 30-41.
- 1944 70. Woord of Woordgroep? Nieuwe Taalgids 38, 1-6.
- 1945 71. L'intonation de la phrase néerlandaise et allemande du point de vue de la linguistique structurale. Cahiers Ferdinand de Saussure 5, 17-31.

- 1948 72. The History of Latin Grammar. *Studia Varia Carolo Guilielmo Vollgraf oblata*. Amsterdam, 62-70.
73. Structural Linguistics and Word Classes. *Lingua* 1, 427-500.
- 1949 74. Structural Linguistics and Syntactic Laws. *Word* 5, 1-12.
- 1956 75. Classification of Cases and Uses of Cases. For Roman Jakobson, 187-194.
76. Classification of the Uses of a Case illustrated on the Genetive in Latin. *Lingua* 6, 8-66.
- 1957 77. Classification of Word-groups. *Lingua* 6, 113-157.
78. Subject-Predicate Analysis. *Lingua* 6, 301-318.
79. De Linguistiek in Amerika. Voordracht etc. *Mededelingen van de Algemene Vereniging voor Taalwetenschap*, nr. 1.
80. Phonetics in its Relation to Aesthetics. *Handbook of Phonetics*, ed. by L. Kaiser, Amsterdam.
- 1959 81. Een nieuwe Nederlandse grammatica. *Nieuwe Taalgids* 52, 141-44.
- 1960 82. Een nieuwe Nederlandse syntaxis. *Handelingen van het 26ste Ned. Filologencongres*. Groningen, 37-47.
- 1962 83. The Description of a Poem. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*, Cambridge Mass. Den Haag, 294-301.
- 1963 84. De Interjectie. *Studies op het gebied van het hedendaagse Nederlands*. Den Haag, 13-22.
- The Construction Subject-Predicate in Present-Day English; Primary and Secondary Semantic Functions. (Verschijnt binnenkort in feestbundel Kurylowicz.)

J. van Heugten S.J.

(Asten, N.-Br., 7 maart 1890-Amsterdam, 31 januari 1963)

Pater Dr. J. van Heugten heeft als literair criticus een niet onbelangrijke rol gespeeld in de houding van de katholieken in Nederland tegenover de literatuur, met name tegenover de beweging der zgn. jongeren, die zich na 1925 vooral rond het maandblad 'De Gemeenschap' hadden gegroepeerd en die een invloed hebben uitgeoefend op de hele literaire vernieuwing in Nederland tussen de beide wereldoorlogen. Geboren te Asten (N.-Br.) 7 maart 1890 deed hij zijn middelbare studies op het seminarie der Paters Kapucijnen te Langeweg (N.-Br.). In 1917 trad hij echter toe tot de Orde der Jezuïeten. Vóór zijn priesterwijding deed hij filosofische en theologische studies respectievelijk te Valkenburg (toen onder leiding van Duitse Jezuïeten) en Maastricht. Ook volgde hij de opleiding middelbaar Nederlands aan de R.K. Leergangen (te Tilburg), waar hij een der eerste leerlingen werd van Dr. H.W.E. Moller. Deze stichtte in 1922 het maandblad 'Roeping' en gaf hiermede aan de letterkundige beweging van de katholieke jongeren haar eerste orgaan. Op het Canisiuscollege te Nijmegen, waar van Heugten enkele jaren les gaf in Nederlandse taal en letterkunde, onderging hij nog de invloed van zijn exuberante ordegenoot Dr. Jac. van Ginneken, die daar tot aan zijn benoeming als hoogleraar bij de oprichting van de Katholieke Universiteit in 1923 eveneens les gaf.

Enkele jaren na zijn priesterwijding werd pater J. van Heugten in 1924 tot kapelaan benoemd in de Amsterdamse Jordaan. Tot aan zijn dood bleef hij in de pastorie van de 'Krijtberg' aan de Singel woonachtig. Daar woonde in de eerste jaren eveneens pater A.B. Gielen S.J., die een maandschrift redigeerde 'Boekenschouw' geheten, dat leiding probeerde te geven aan de literaire ontwikkeling van het katholieke volksdeel, dat toen eerst aan een volledige emancipatie toekwam. Pater Gielen keerde zich echter op gronden waarvan hij meende dat het godsdienstige beginselen waren tegen de literatuur-vernieuwing in 'Roeping' en 'De Gemeenschap'. Door deze quasi-kerkelijke gezagshouding werden de jonge literatoren op gronden die niet aan de literaire kritiek ontleend waren, ernstig misleid. Bij de dood van A.B. Gielen in mei 1929 werd van Heugten, die tot dan toe niet veel geschreven had, zijn opvolger en als moderator van de Katholieke Studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas, en als de redacteur van 'Boekenschouw'. Vanaf dat jaar

tot 1942, toen dit orgaan door de Duitse bezetter werd opgeheven, heeft hij praktisch elke maand een gedegen hoofdartikel geschreven. Deze artikelen kregen grote invloed. Reeds de eerste bijdrage van de nieuwe redacteur 'Sans peur et sans reproche (de jongere katholieke Nederlandse schrijvers)' midden in de 23e jaargang kwam zo onbevengend de toenmalige jeugd tegemoet, dat deze bij monde van Albert Helman in 'De Gemeenschap' haar wantrouwen kenbaar maakte over zo'n snelle redactionele omkeer.

Welke waarden zocht van Heugten dan in de literatuur? Men zou kunnen zeggen dat hij niet zozeer in de theologische-, alswel in de literair-historische zin van dit woord een moralist was, gelijk men ook Menno ter Braak of Edgar du Perron moralisten kan noemen, geen verdedigers van algemeen erkende 'goede zeden', maar zoekers naar levenswaarden in de verschijnselen, die zij beschouwen.

'Terwijl er vanouds een zogenaamde morele kritiek bestond, die zedelijkheidsbegrippen toetsenderwijze toepaste op letterkundige werken volgens een tamelijk eenvoudig, maar wezenlijk buitenliterair schema, eerbiedigde van Heugten van het begin af het bijzondere karakter van de kunst als ervarings-overdracht. Hij stelde haar waarheidsgehalte niet simpelweg afhankelijk van de juistheid der theoretische beweringen, die uit een letterkundig geschrift te distilleren zouden zijn, doch hij interesseerde zich levendig voor de echtheid van de artistieke ervarings-weergave. Zijn eerste vraag, zodra hij een boek gelezen heeft, luidt dan ook niet, of de schrijver houdbare stellingen verdedigt, maar zijn eerste vraag luidt welke innerlijke beweging de schrijver kan hebben aangedreven tot de handeling, die hij stelde, toen hij zijn boek op schrift bracht.

Om deze vraag redelijk te beantwoorden is zielkundig doorzicht onontheerlijk. Nooit heeft van Heugten de ketterij aangehangen dat slechts medestanders recht op zielkundig begrip zouden bezitten, terwijl andersgezinden nooit meer kunnen doen dan tegenspraak uitdagen die dan zo onbehouden mogelijk onder woorden moet worden gebracht. De andere mens interesseerde hem juist door anders te zijn. Hij wilde doorgronden waarom die ander 'anders' is. (Prof. Dr. W. Asselbergs in Dr. J. van Heugten S.J.: 'De menselijke geest', pg. 17-18). Op deze wijze ontwikkelde zich in 1933 een boeiende polemiek met Hendrik Marsman. 'De dood van het vitalisme?' (Boekenschouw, februari 1933) stelde niet de vraag naar nieuwe letterkundige sensatie maar naar de werkelijke levenszin van een élan waarvan pater van Heugten, evenals andere zoekers naar

een waarachtig licht in de schemerachtige jaren die aan de tweede wereldoorlog voorafgingen, gehoopt moet hebben dat het perspectief zou bieden voor de toekomst. Dat Marsman hem antwoordde wees er op, dat hij de betekenis van de vraag onderkende en geen reden had om zich over het niveau van deze kritiek te beklagen.

Op dezelfde wijze trad van Heugten in het krijt tegenover Menno ter Braak. In de speelse stijl die hij voerde herkent men iets van het levensoptimisme van Chesterton waarvan hij een groot bewonderaar was. Tenslotte polemiseerde hij met de katholieke schrijver Henri Bruning waarbij hij de ziektekiemen van een totalitaire levenshouding aan het licht bracht: een onmenselijk supra-naturalisme.

Door ditselfde diepmenselijk verstaan had deze Brabander van franciskaanse eenvoud, uiterst gevoelig voor beschaving en traditie, een grote invloed onder de katholieke studenten aan de Amsterdamse Universiteit en (sinds 1933) als moderator van de Unie van Katholieke Studentenverenigingen in Nederland op een hele academische generatie voor, tijdens en na de laatste wereldoorlog. Wijs en evenwichtig in zijn oordeel was hij tegemoetkomend voor de jeugd, maar zag hij de ontwikkeling van het tijdsgebeuren met een scherp oog. Zo begreep hij waar de gemoedelijkheid van het studentikoze spel ophield toen het misleide idealisme van enkele jongeren in fascistisch vaarwater geraakte. Hij weigerde een bestuur dat uit aanhangers van deze beweging bestond te ontvangen, omdat hij tegelijk met de steunpunten van de humaniteit ook de leer van het Evangelie bedreigd zag. Deze visie was toentertijd een profetische en heeft veel bijgedragen tot zuivering van de atmosfeer. Het gevaar werd mede door zijn houding tijdig onderkend. Wat grote schade had kunnen aanrichten bleef thans een kwestie van eenlingen. Ook tijdens de oorlog was van Heugten actief door studenten en afgestudeerden tot geestelijke weerbaarheid te prikkelen. Bij zijn heengaan in 1956 heeft de Universiteit van Amsterdam hem bij monde van de rector magnificus Prof. Woerdeman voor zijn geestelijk leiderschap dank gezegd. De regering benoemde hem tot Officier in de Orde van Oranje Nassau.

Van Heugten werd in 1933 doctor honoris causa in de theologie. Dit ere-doctoraat, hem verleend door de pauselijke Gregoriaanse Universiteit, had in dit geval veel te maken met de manier waarop de letterkundige criticus zijn kennis van God doet doorstralen in zijn geschriften. Hij geloofde in de vormkracht van de geest, de worsteling van de kunste-

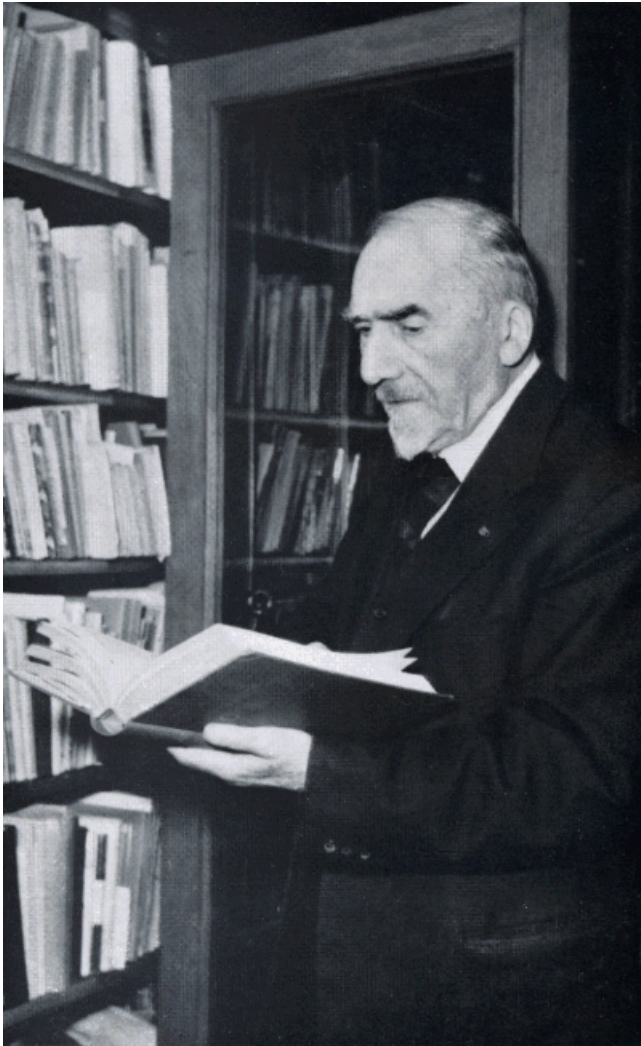
naar met zijn stof, die daardoor uitstijgt boven het chaotische en het animale en die in de schoonheid van de schepping en cultuur iets kan voorvoelen van de ongeschapen schoonheid. Zo heeft hij de literaire beweging van de dertiger jaren doorpeild, en de katholieke jongeren hun plaats gegeven. Deze lijn trok hij door na de oorlog toen hij 'In het atrium der Vestalinnen' van Bertus Aafjes kon lezen, dat er zo in Nederland sinds Gorter niet meer geschreven was. Maar tot de z.g. 'vijftigers', de atonalen, miste hij elke affiniteit. Hij wist wat het kostte om natuurlijke, instinctieve gegevens werkelijk te integreren in een hoger levensbesef en een cultureel kader. Daarom beleefde hij de breuk der traditie, het einde van de nieuwe geschiedenis dat wij thans meemaken als een zeer ernstig verschijnsel, dat hij wellicht niet voldoende kon duiden. Op de na-oorlogse ontwikkeling heeft hij dan ook weinig invloed meer uitgeoefend.

Behalve literaire kritieken heeft van Heugten slechts in 1952 een kleine levensbeschrijving uitgegeven van de Nederlandse Generaal der Jezuïeten, Jan Roothaan. Bij zijn afscheid van de studentenwereld werd hem een bloemlezing uit zijn werk aangeboden, samengesteld onder leiding van Prof. Dr. N.A. Donkersloot met een inleiding van Prof. Dr. W. Asselbergs, getiteld 'De menselijke geest' (hierin vindt men ook een volledige bibliografie, bijgewerkt tot 1954, van 245 nummers). Daarna werd hij hoofdredacteur van het Katholiek Cultureel Tijdschrift 'Streven', waarin hij praktisch geen grote artikelen, doch slechts korte boekbesprekingen publiceerde. Na voor velen een gids geweest te zijn in het ontdekken van de waarheid en de schoonheid van het geschreven woord, stierf hij op 31 januari 1963 te Amsterdam en werd op 3 februari te Mariëndaal, Grave ter aarde besteld.

E. SCHOENMAECKERS, S.J.

Geschriften in boekvorm

1938	Met peillood en kompas, Schiedam.
1952	Pater Roothaan in zijn tijd, Bussum.
1954	De menselijke geest, Essays en Kritieken, Utrecht/Antwerpen.

HERMAN KNIPPENBERG

Herman Hubert Knippenberg
(Maastricht, 12 september 1879-Helmond, 17 december 1964)

Herman Hubert Knippenberg werd in 1879 in Maastricht geboren. Na zijn gymnasiale studie aan het Stedelijk Gymnasium in zijn geboortestad ging hij letteren studeren aan de Gem. Universiteit te Amsterdam, waar hij dr. Moller leerde kennen, met wie hij zijn gehele leven in vriendschap verbonden bleef.

Gedurende korte tijd combineerde hij het student-zijn en het leraarschap aan enkele scholen, in Hilversum en in Amsterdam. In 1907 werd hij benoemd tot leraar aan de Rijks-H.B.S. te Venlo. In 1916 stichtte hij met Moller de R.K.H.B.S. en Handelsschool te Waalwijk; in 1918 deed hij hetzelfde werk in Helmond. Hier was hij tot zijn pensionering in 1944 als directeur werkzaam.

Van 1921 tot 1946 was hij verbonden aan de R.K. Leergangen te Tilburg aan de opleiding voor de akte Nederlands M.O.

Plaats en tijd zijner geboorte zijn van wezenlijk belang voor zijn vorming geweest. Omstreeks 1880 was het gewest Limburg nog maar betrekkelijk geïntegreerd in de Nederlandse staatsgemeenschap. Ik verwijs hiervoor naar de opmerking van G. Brom in: *Herleving van de wetenschap in katholiek Nederland, Gedenkboek* ('s-Gravenhage, MCMXXX): 'In de Vlaamse Academie is eens opgemerkt, dat geen enkele stad in de negentiende eeuw zoveel hoogleraars aan België had geleverd als Maastricht' (p. 114).

Toen Knippenberg rijpte van student tot man was in katholieke kring het toonaangevend literaire tijdschrift *Van Onzen Tijd* (1900), waarvan de kerngroep volgens Moller bestond uit Vondel-vereerders.

Politiek zowel als cultureel zaten de katholieken toen nog volop in de emancipatie; men kan daarvan gemakkelijke voorbeelden vinden in voornoemd *Gedenkboek*.

Van Onzen Tijd, dat men zou kunnen noemen het tijdschrift van de katholieken die in de ban waren gekomen van de Beweging van Tachtig, leidde de emancipatie op literair gebied met auteurs die veelal een neiging toonden voor het artistieke proza met het 'fraaie' beeld, de gedragen volzin en klankrijke taal. Ofschoon Knippenberg niet heeft deel uitgemaakt van de redactie van V.O.T. bevatten de jaargangen 1916-1920 tal van bijdragen van zijn hand. Hij beschouwde het dan ook altijd als een eer, wanneer zijn werk in verband werd gebracht met deze literaire groep.

Zijn de in de aanvang genoemde factoren van grote invloed geweest op de werkzaamheid van Knippenberg, niet minder waren dat de betrekkingen, door hem bekleed, en de omgeving waarin hij leefde.

Leraar zijn in een provinciestad, zeker leraar Nederlands, betekende in die tijd veelal stuwert van het stedelijke zowel als van het provinciale culturele leven. Knippenberg heeft dit facet van zijn ambt dan ook als een wezenlijke opdracht gezien en zo werd hij de chroniqueur van stad en gewest, eerst in Venlo, later in de daaropvolgende plaatsen van inwoning. In de *Nieuwe Venlosche Courant*, de *Limburger Koerier*, het *Limburgsch Jaarboek* verschenen artikelen van zijn hand over de locale en de gewestelijke geschiedenis, over actuele gebeurtenissen in stad en land, herdenkingsartikelen enz.

Daarnaast gaat hem steeds meer boeien de folklore, wat ongetwijfeld voortvloeit uit zijn liefde voor het gewest en het heem, een liefde die zijn publicistische arbeid voor een belangrijk deel bepaald heeft.

Een voorloper van zijn promotie is het eerste literair-historische artikel dat hij schreef in het *Bijblad voor Taal en Letteren*, jrg. I, 1913: *Anslo en de Muiderkring*. In hetzelfde jaar stelde hij een kleine bloemlezing samen: *Pieter Corneliszoon Hooft en Constantijn Huygens* (Roermond, J.J. Romen en Zonen).

Dat jaar bracht ook de promotie bij J. te Winkel op een dissertatie: *Reyer Anslo; zijn leven en letterkundig werk* (Amsterdam, E. van der Vecht). De Vondelverering en de belangstelling voor de zeventiende eeuw in het algemeen, in *Van Onzen Tijd* gekweekt, droegen vrucht in deze werken. Als zodanig kan men ook beschouwen de in 1924 verschenen bloemlezing: *Joannes Stalpaert van der Wielen. Een keuze uit zijn werk. Met inleiding en aanteekeningen* (Blaricum, De Waelburgh). Tot dit werk werd hij ongetwijfeld geïnspireerd door zijn vriendschap met de Stalpaert-kenner Michels.

Wanneer men het *Register van het Tijdschrift voor Taal en Letteren* jrg. I-XX (Tilburg, 1935) bestudeert, ziet men echter dat Knippenbergs liefde niet beperkt bleef tot de zeventiende eeuw; integendeel zij gold evenzeer de achttiende en de negentiende eeuw en het letterkundig leven van zijn eigen tijd. Zij was een gevolg van zijn belangstelling voor de mens in heden en verleden, al overwoog ook het laatste, omdat hij overal de historische achtergrond zocht van verschijnselen in het leven om hem heen.

Hij was dan ook zeker evenzeer historicus als literator, zoals blijkt uit

Schetsen uit de Oude, de middeleeuwsche, de nieuwe en de nieuwste geschiedenis, die hij in samenwerking met J. Kleyntjens S.J. uitgaf. Van beiden verscheen op dit gebied ook in 1921 *Napoleon Imperator* (Bussum, N.V. Uitgevers-Mij. v.h. Paul Brand).

Knippenberg was een meester in het populariseren van de kennis die zijn lectuur hem had opgeleverd. En die kennis was op bepaalde terreinen bijna onbeperkt. Volksgebruiken en volksgeloof, allerlei vormen van volksspelen, heiligenverering, streeknamen en plaatsnamen, familienamen, spreekwoorden en zegswijzen, volksfeesten vooral in Limburg en Brabant, hij wist er vrijwel alles van of hij had er altijd wel iets over, zodat men nooit vergeefs bij hem aanklopte om inlichtingen.

Van deze belezenheid en dit fabelachtige geheugen profiteerden dan ook plaatselijke, gewestelijke en landelijke bladen en tijdschriften. Behalve de reeds genoemde: *Helmondsche Courant*, *Centrum*, *De Tijd*, *De Maasbode*, *Meijerijsche Courant*, *Sint Jansklokken*, *Bisdomblad van het bisdom 's-Hertogenbosch*, *Boekenschouw*, *De Nieuwe Eeuw*, *Studiën*, *De Nedermaas*, *De Bronk* (Limburgs Maandblad), *Neophilologus*, *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, *De Nieuwe Taalgids*, *Eigen Volk*, *Brabants Heem*, *Volkskunde*.

In de lijst zijner publicaties, door hem zorgvuldig bijgehouden tot zijn dood, zijn alleen de jaren 1941 tot 1944 wit. In die jaren hield hij zich bezig met de vertaling van een boek van prof. Dr. W. Kosch, dat in 1945 te Helmond verscheen: *Pruisen voor den rechterstoel der Geschiedenis. Twee eeuwen van Pruisische veroveringspolitiek in Duitsland, Oostenrijk en Europa*. In datzelfde jaar publiceerde hij ook: *Van Moerdijk tot Peelland. Zoeklicht over Brabant* (Helmond, 1945) en: *Kultuur tusschen puin in Noord-Brabant en Limburg* (Eindhoven, 1945).

Een schat van gegevens, voor literaire vorsers van belang, ligt opgestapeld in de levensschetsen van Limburgse letterkundigen die hij jarenlang in *De Bronk* deed verschijnen. Wie bijvoorbeeld iets wil weten over J.D. Dautzenberg, Alphons Laudy, Chrétien Mertz, Emile Seipgens, M. Molenaar m.s.c., P. Kemp, Paul Haimon, Mr. Frans Erens, Felix Rutten, J. Schreurs, mag aan deze schetsen niet: voorbijgaan.

Toch geloof ik dat de grootste verdiensten van Knippenberg liggen op het terrein waarop hij thuis was als geen ander van zijn generatie, namelijk de heemkunde en de folklore. Reeds vroeg getuigde daarvan een boekje in de trant der regionale literatuur over het leven van de Limburgse boer: *Melters van Dennenhof* (1922). In de jaren 1923 tot 1930 zagen achtereenvolgens het licht verzamelingen van *Limburgse, Brabantse*

en *Gelderse sagen*, in samenwerking met J. Kleyntjens S.J. uitgegeven. Het talloze malen herdrukte boekje van beiden: *Van Goden en Helden*, ligt in hetzelfde vlak van belangstelling. Van 1957-1961 verscheen van hem en van Fr. S. Rombouts een *Heemkundige Bloemlezing* in 4 delen (Tilburg, Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis).

Grote voldoening schonk hem dat hij in 1958 de persoon van zijn proefschrift nog eens kon viëren door de uitgave: *Reyer Anslo, Parijsche Bruiloft. Treurspel, met inleiding en aantekeningen* (Zwolle, N.V. Uitgevers-Maatschappij W.E.J. Tjeenk Willink).

Kan men dit alles voldoende vinden om een mensenleven mee te vullen, toch is daarmee Knippenbergs publicistische arbeid nog niet volledig genoemd.

Hij volgde het tijdsgebeuren met *Pro Pace, Tijdzang* (Helmond, 1934); *In den gloed der Oranjezon* (Helmond, 1936), *Het Wien Neêrlandsch bloed en zijn dichter* (Helmond, 1936), *Negen grote Oranjes* (Helmond, 1939). Men dient deze geschriften niet naar hun literaire betekenis te beoordelen, maar moet ze zien als populaire behandelingen van onderwerpen die in de tijd van hun verschijning actueel waren.

Ter verpozing als het ware schreef hij een boekje waarin hij zijn levensopvatting gaf: *Zon over het leven, Literair-culturele verkenning* (Helmond, 1948) en *Memoriaal. Herinneringsbeelden* (Helmond, 1949). Men leert hem hieruit kennen als een in de grond gelukkig mens, optimistisch door zijn levensinzicht, ondanks de tegenslagen, waarmee hij in zijn gezin te kampen kreeg.

Dit benijdenswaardig optimisme deed hem als schoolleider te Helmond de faam verwerven van een goede vader voor docenten en leerlingen, leider van zo'n kleine, gezellige school als de vooroorlogse tijd die op vele plaatsen van ons land nog kende. Mede door dit onderwijs voltrok zich in Oost-Brabant de culturele emancipatie, die dit gebied thans geleidelijk omhoog stuwt.

De belangen van het onderwijs had hij vroeger reeds op een andere wijze gediend als redactie-secretaris van het blad *R.K. Studiebelangen*, het orgaan van de gelijknamige vereniging en van de R.K. Lerarenvereniging St. Bonaventura. In zijn kwaliteit van leider ener school der Vereniging Ons Middelbaar Onderwijs in Noord-Brabant schreef hij in 1952: *Dr. H.W.E. Moller. Levensschets* (Tilburg, 1952) en in 1954 *Gedenkschrift* bij het 40-jarig bestaan dezer vereniging.

Tussen al deze werkzaamheden door vervulde hij vele spreekbeurten

en hield lezingen in zeer verschillende kring; zo bijvoorbeeld op het Derde Congres voor Nederlandsche kunstgeschiedenis te Mechelen in september 1927 over Sacramentshuisjes, voor de Tilburgse Volksuniversiteit Kleine Academie in 1938 over Volkshumor en Levenswijsheid, op het Achttiende Nederlandse Philologencongres te Nijmegen, waar hij sprak over Constantijn Huygens en Eurycius Puteanus.

Als docent voor de opleiding Nederlands aan de R.K. Leergangen heeft hij vele leraren Nederlands helpen vormen. Gevormd in de school van Jan te Winkel hechtte hij grote waarde aan de literair-historische studie van de letteren, wat hem meermalen in conflict bracht met zijn leerlingen. Allen prezen echter de grote nauwgezetheid en toewijding, waarmede hij deze niet altijd even dankbare taak vervulde.

Volledigheidshalve wordt hier nog vermeld zijn werk voor de R.K. Openbare Leeszaal te Helmond, waar hij meer dan 25 jaren de taak van voorzitter vervulde.

Een streng wetenschappelijk vorser is Knippenberg niet geweest. Daarvoor vroegen te veel in zijn oog interessante zaken de aandacht, zodat hij zijn werkzaamheid over vele terreinen verdeelde. Misschien ook moet men in deze veelzijdigheid, die het probleem vermeerde, een uiting zien van de emancipatorische ijver die hem bezielde. Deze ijver vloeide voort uit een geloofsovertuiging, die van een zeldzame diepte was. Daardoor gedreven werkte hij rusteloos tot zijn laatste dag. Het gewest waarin hij het vruchtbaarste deel van zijn leven sleet en welks toekomst hij mede bepaald heeft, eert hem als een belangrijke figuur par droit de conquête.

W.H. BEUKEN

Bibliografie

Een overzicht van wat Knippenberg geschreven heeft in boekvorm, in tijdschriften en dagbladen is niet te geven.

Zijn voornaamste geschriften tot 1922 vindt men in de *Lijst van geschriften van de leden der vereeniging* (t.w. de Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de katholieken in Nederland); Leiden, G.F. Théonville, 1922. Hierop verscheen een eerste *Supplement* van geschriften tot 1930 ('s-Gravenhage, 1931) en een tweede *Supplement* lopende tot 1940 ('s-Gravenhage, 1941).

Voor zijn bijdragen aan het *Tijdschrift voor Taal en Letteren* tot 1933 kan men raadplegen het *Register van Jaarg. I-XX* (1913-1933), Tilburg, 1935.

Van 1933 tot het staken van dit tijdschrift einde 1941 verschenen van hem daarin nog 15 artikelen en 6 boekbesprekingen.

Bijdragen aan *De Nieuwe Taalgids* tot 1958 vindt men vermeld in het *Register op de Jaargangen I-L* door Dr. L. Koelmans (Groningen, 1960). Na 1958 heeft hij daarin niet meer gepubliceerd.

Overigens zijn de voornaamste na 1940 afzonderlijk verschenen publicaties in bovenstaand Levensbericht genoemd.

De familie Knippenberg bezit een volledige lijst van al zijn publicaties, door hem met grote accuratesse bijgehouden.

Kornelis ter Laan
(Slochteren, 8 juli 1871-Utrecht, 6 maart 1963)

Kornelis ter Laan is op 8 juli 1871 in een kleine boerderij aan de Groenedijk bij Slochteren geboren. Een schilderij van zijn geboortehuis hing in zijn kamer en toen hij tachtig was, heeft hij in *Hoezen van Gruindiek* (1951) op ontroerende wijze zijn jeugdherinneringen aan zijn geboorteplaats vastgelegd. Hij stamde van vaders- en moederskant van boeren af, maar zou zelf met de agrarische traditie breken-evenals zijn jongere broer Jan, het latere Kamerlid-omdat zijn vader inzag dat er voor een kleine boer geen droog brood meer te verdienen was. Aangezien de jonge Kornelis goed kon leren, ging hij na de lagere nog twee jaar naar de Franse school in Hogezaand en daarna drie jaar naar de H.B.S. in Sappemeer. Omdat er toen geen geld meer was voor verdere studie werd hij leerling van de normaalschool. Op zijn achttiende jaar stond de boerenzoon in Sappemeer voor de klas. Na zijn diensttijd kreeg hij een aanstelling bij de Franse school in Appingedam en in 1893 werd hij secondant aan een instituut in Dordrecht. In 1894 werd hij onderwijzer in Arnhem en in 1895 hoofd van de school in Sluis, dezelfde waarvan J.H. van Dale een kwarteeuw eerder hoofd was geweest. Voordat hij erheen ging, trouwde hij met zijn uit Noordbroek, vlak bij Slochteren, afkomstige jeugdvriendin Ida Groen. Ook in Sluis zou hij niet lang blijven; in 1898 werd hij hoofd van een school in Delft en bovendien directeur van de gemeentelijke handelskursus. In 1901 begon hij in Den Haag een cursus voor middelbaar onderwijs Nederlands. Intussen had hij een aantal akten l.o. behaald; pas in 1908 kreeg hij ook zelf de akte m.o. Nederlands, waarvoor hij toen al verscheidene leerlingen met succes had opgeleid, o.a. de later als schrijver bekend geworden A.M. de Jong. Hoewel hij met hart en ziel onderwijzer was, zou al spoedig een einde komen aan zijn onrustige onderwijzersloopbaan. Op zijn dertigste jaar werd het jonge schoolhoofd als bij verrassing Kamerlid. Als jongen al had hij een open oog gehad voor de materiële en geestelijke nood van de arbeiders. Domela Nieuwenhuis en A.H. Gerhard leerden hem het socialisme kennen, en op zijn eenentwintigste jaar hield de jonge onderwijzer voor het onderwijzersgezelschap van Loppersum zijn eerste socialistische rede. Hij werd lid van de oude Sociaal Democratische Bond, maar hij bedankte daarvoor weer toen deze in 1894 de revolutionaire weg insloeg. Een tijdlang heeft hij zich toen bij de Vrijland-beweging

van Theodor Hertzka aangesloten en al spoedig was hij de spil waarom de Nederlandse organisatie zich bewoog. Hij vertaalde *Freiland, ein soziales Zukunftsbild* (1890), waarin deze nationaaleconoom een sociale hervorming ontwierp, die het kapitalistische stelsel onmogelijk zou maken. Ter Laan werd redacteur van het blad *De Vrijland-beweging*, maar deze bleek al spoedig noch hier, noch in het buitenland levensvatbaar. In zijn Delftse tijd sloot hij zich bij de S.D.A.P. aan. Toen hij bij de kroningsfeesten in september 1898 weigerde te vlaggen, beklodderden de Delftenaren zijn hele huis met oranjeverf. Het deed hem niet wankelen in zijn socialistische overtuiging, maar verstoorde evenmin de goede verstandhouding met de leerlingen en hun ouders.

Toen Ter Laan in 1901 lid van de Tweede Kamer werd als afgevaardigde van het distrikt Hogezaand, was hij in de partij een bijna volslagen onbekende. Hij had op de dag van zijn verkiezing nog niet eens de vereiste leeftijd bereikt, maar toen hij in september zijn geloofsbrieven inleverde was hij inmiddels dertig geworden. Op het partijcongres van 1902 brachten afgevaardigden kritiek uit op de roekeloosheid van het partijbestuur, een nog zo jong en onervaren partijlid op een zo verantwoordelijke post te plaatsen. Die kritiek verstomde al spoedig. Ter Laan is altijd een harde werker geweest en hij was het ook voor de S.D.A.P. Hij verhuisde in 1901 direct naar Den Haag, waar hij in 1905 als eerste en voorlopig enige socialist in de gemeenteraad werd gekozen. Zijn activiteit vervulde vriend en vijand met verbazing en ontzag. De journalist D. Hans heeft eens van hem verteld dat hij het had klaargespeeld binnen het uur zowel in de Kamer als in de Gemeenteraad het woord te voeren en vervolgens weer in de Kamer te verschijnen. In 1909 werd Ter Laan voor Den Haag I gekozen. Had hij zijn verkiezing voor Hogezaand te danken aan de sympathie die hij als Groninger in Groningen al zo vroeg verworven had, de Haagse Kamerzetel dankte hij aan de verbazingwekkende werkkraft die hij als gemeenteraadslid getoond had.

Op voorstel van minister Cort van der Linden is Ter Laan in december 1913, met ingang van 1 februari 1914 tot burgemeester van Zaandam benoemd. In hem kreeg Nederland zijn eerste 'rode' burgemeester. Over deze benoeming is natuurlijk veel te doen geweest, maar ook nu kwam de kritiek al spoedig tot zwijgen. Nog in hetzelfde jaar stelde, èn een typhusepidemie èn een van patroonszijde geforceerde staking in het houtbedrijf en daarna de eerste wereldoorlog meer dan gewone eisen aan zijn beleid, maar Ter Laan sloeg zich door alle moeilijkheden met een

bewonderenswaardig élan heen en wist het gemeentelijk beleid van de steeds groeiende arbeidersstad economisch, sociaal en cultureel op te stuwen.

In de Kamer is Ter Laan in de eerste plaats de militaire en aanvankelijk ook de onderwijsspecialist van de fractie geweest, zowel voor wat de Nederlandse als de overzeese militaire aangelegenheden betreft. Ofschoon het onwaarschijnlijk is dat zijn diensttijd als milicien hem enthousiast heeft gemaakt voor het leger, kende hij alle onderdelen van de legerorganisatie tot in de finesses. Hij werd dan ook lid van de Legercommissie, die in de oorlog '14-'18 de Regering zeer actief heeft geadviseerd. Zijn deskundigheid, ook in andere zaken, maakten hem in de Kamer tot een geducht en terzakekundig debater. Minister Cort van der Linden benoemde hem in de pacificatiecommissie, die voorstellen moest uitwerken voor de beëindiging van de schoolstrijd. Op onderwijsgebied waren weinige Kamerleden zo deskundig als deze uit het onderwijs voortgekomen politicus, getuige zijn initiatiefvoorstel van 1911 in zake de leerplichtwet. Ook was hij van 1911 tot 1946 voorzitter van de commissie van toezicht op de Landsdrukkerij. In beide commissies heeft hij voortreffelijk werk verricht. Als Kamerlid is Ter Laan overigens meer de man van het gespecificeerde en grondig uitgewerkte détail dan van de algemene landspolitiek geweest.

Ter Laan heeft veel geschreven, nog in de jaren dat hij burgemeester en Kamerlid was, maar vooral nadat hij deze functies had neergelegd en de handen vrij had gekregen. Te veel, heeft men wel eens gezegd, en niet helemaal zonder reden. Hij bezat niet die exactheid, die men van een wetenschappelijk werker mag verlangen; daarvoor werkte hij te vlug en te weinig kritisch; daarvoor nam hij ook te veel hooi op zijn vork. Als hij las, maakte hij aantekeningen; elke treinreis tussen Zaandam en Den Haag vergrootte het aantal fiches, waaruit zijn woordenboeken ontstonden. Hij gaf zich niet rustig de tijd om zijn gegevens te verifiëren, hij was geen schrijftafelgeleerde en hij had dat, met zijn energiek-onstuimige altijd bezige aard, ook nooit kunnen en willen zijn. Hij was de man, die hier - wonderlijke tegenstelling - het detail verwaarloosde en alleen de grote lijnen helder zag. Er is alle aanleiding, kritiek te oefenen op zijn woordenboeken: het *Encyclopedisch woordenboek voor Groot-Nederland* (1937), als *Beknopte Nederlandse encyclopedie* (1941) herdrukt, het *Woordenboek van de vaderlandse geschiedenis* (1939), het *Letterkundig woordenboek* (1941), het *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland* (1943), het *Folkloristisch*

woordenboek van Nederland en Vlaams België (1949). Als een ander deze boeken had samengesteld, had hij het beter gedaan, maar het is volkomen ondenkbaar, dat iemand al deze woordenboeken geschreven had mét nog een aantal andere boeken erbij. In dit opzicht was Ter Laan werkelijk uniek.

Het boek, waardoor zijn naam het langst zal blijven voortleven, is zonder enige twijfel het *Nieuw Groninger woordenboek* (1929). Hij heeft er, voortbouwend op het woordenboek van Molema, meer dan een kwarteeuw aan gewerkt, onvermoeid lezend, exciperend en verzamelend al wat hem voor dit lexicon van dienst kon zijn. Velen hebben hem erbij geholpen, en van hen moet in de eerste plaats Dr. Wobbe de Vries genoemd worden. Maar het leeuwendeel van het materiaal was van hemzelf afkomstig, en hemzelf komt ook de verdienste toe van de ordening van de gegevens. Het boek was wetenschappelijk van opzet, de spelling van de woorden zo nauwkeurig mogelijk aangegeven, van de overgrote meerderheid werden voorbeelden in zinsverband opgenomen en de definitie was klaar en helder. Niet ten onrechte rekende Heeroma dit woordenboek tot de drie beste streektaalwoordenboeken van het hele Nederlandse taalgebied. Maar wanneer Ter Laan schreef, deed hij dat altijd voor een groot publiek, en bovendien kon hij van nature niet in de dorre trant schrijven waarop de meeste wetenschappelijke lexica gesteld zijn. Hij ruimde dus een ruime plaats in voor de volkskunde en het volksleven, hij beschreef alle kinderspelen, die de jeugd van Groningen kende of kent, hij verhaalde alle volksgebruiken en volksfeesten, hij noemde alle woorden en zegswijzen, die op de volksgenees- en de volksweerkunde, de flora en de fauna betrekking hebben, hij zette alle raadsels uit Groningen die hij kende bij elkaar. Bovendien was zijn dialectwoordenboek het eerste dat geïllustreerd verscheen, eensdeels met de bedoeling een aantal woorden en begrippen toe te lichten die zonder een foto of tekening niet of minder duidelijk zouden zijn, anderdeels toch ook om het boek levendiger en aantrekkelijker te maken. Ter Laan had, misschien zonder dat hij doordrongen was van het beginsel van 'Wörter und Sachen', intuïtief het rechte begrip daarvoor. Zo werd zijn woordenboek niet alleen het uitvoerigste woordenboek van een Nederlandse streektaal, dat tot dusver verschenen was, maar ook het modernste wat de opzet betrof. Toen hij de kopij in 1922 aan de Provincie Groningen aanbood, onder voorwaarde dat het boek binnen twee jaar zou zijn gedrukt, lieten de Provinciale Staten zich de unieke kans van een kulturele daad ontgaan

door het voorstel van Gedeputeerden, een subsidie van f. 1500.- te verlenen, te verwerpen. Ter Laan was er natuurlijk de man niet naar om zich daardoor te laten ontmoedigen; binnen een paar dagen had hij zelf het bedrag bij elkaar, maar deze officiële miskennis van zijn werk heeft hem diep gegriefd. Toen bijna een kwarteeuw nadien een tweede druk verscheen, hadden de Provinciale Staten gelukkig wel een subsidie gegeven. Minder geslaagd was de bewerking, waaraan Ter Laan deze herdruk onderwierp. Wel zijn in deze tweede druk een aantal woorden toegevoegd, maar onder het motief dat het lexicon bedoeld zou moeten zijn voor het hele volk, was de spelling zeer vereenvoudigd en waren alle diakritische tekens weggewerkt. Deze drastische ingreep heeft het wetenschappelijk karakter van dit woordenboek geschaad. Had Ter Laan, voordat hij daartoe overging het advies van deskundige dialectologen ingewonnen, dan zouden die hem dit zonder enige twijfel ontraden hebben. Maar een zekere eigengereidheid was aan deze Groninger nu eenmaal niet vreemd en van deze eigenschap is zijn woordenboek het slachtoffer geworden. Gelukkig blijft de oorspronkelijke uitgave het duurzaamste monument dat Ter Laan zichzelf heeft opgericht. Had hij nooit iets anders geschreven en nooit iets anders tot stand gebracht dan dit boek, dan zou men alleen op die grond al van een welbested leven hebben kunnen spreken.

Ter Laan liep al naar de zestig toen hij begon met het uitgeven van zijn materiaal over sagen, legenden, volksverhalen, overleveringen en volkshumor, in hoofdzaak uit Groningen. Het begon met twee delen *Groninger overleveringen* (1928-1930), die hij uit allerlei gedrukte bronnen, maar ook wel uit de volksmond had opgetekend en die hij voor een groot deel in voortreffelijk, stijlzuiver dialect heeft weergegeven. Intussen had een andere Groningse, de predikantsdochter mevrouw E.J. Huizenga-Onnekes, vrijwel uitsluitend uit de volksmond, in alle delen van de provincie verhalen genoteerd, waaraan Ter Laan er enkele toevoegde en die hij, van aantekeningen voorzien en systematisch gerangschikt, als *Groninger volksverhalen* (1930) heeft uitgegeven. Het jaar daarop gaf hij de *Prophecy van Jaarfke* (1931) uit, een volksboekje, dat al omstreeks 1600 in Friesland bekend moet zijn geweest en dat een aantal voorspellingen bevat die in Oostfriesland en Groningen tot het eind van de vorige eeuw populair zijn gebleven. Hij herdrukte het naar een Nederlandse editie van circa 1750 en voegde er een aantal aantekeningen bij over het boekje zelf en over andere profetieën. Een tweede uitgave van dit werkje, kort

voor zijn dood verschenen, houdt geen rekening met de gegevens over Jaarfke die in de laatste tijd aan het licht zijn gekomen. In het jaar waarin hij als burgemeester aftrad verscheen het bundeltje *Groningen voor honderd jaar; volksverhalen uit de geschriften van die dagen* (1937), een verzameling van allerlei gegevens over het volksgeloof, ontleend aan de oude jaargangen van de *Groninger volksalmanak* en aan Groninger auteurs uit de eerste helft van de vorige eeuw. Volksverhalen in de eigenlijke zin bevat dit boekje nauwelijks. In hetzelfde jaar gaf hij een bundel *Joodse overleveringen* (1937) uit, een sympathieke geste jegens het volk dat destijds aan de grootste verschrikkingen blootstond. Na de oorlog publiceerde hij nog een bundel *Middeleeuwse legenden in Groningerland* (1949), die grotendeels aan heiligenlevens ontleend zijn en aan de *Dialogus Miraculorum* en de kronieken van de abten Emo en Menko van het klooster te Wittewierum. Tien jaar later heeft hij in het eerste deel van de trilogie *Groninger volksleven* (1959) onder de titel 'Verhalende folklore' de belangrijkste en merkwaardigste verhalen uitgegeven, die in de provincie Groningen leven of leefden: mythen, legenden, sagen, volksverhalen, sprookjes en anekdoten. Ook dit boek heeft geen andere bedoeling dan aan een belangstellend, niet-wetenschappelijk geïnteresseerd publiek een indruk te geven van de rijkdom en de verscheidenheid van de Groninger vertelschat. Het overgrote deel van de inhoud is uit oudere boeken van de schrijver overgenomen of uit het Gronings in het Nederlands vertaald. Het tweede deel, dat als ondertitel 'Beschrijvende folklore' (1961) draagt, werd in de vorm van een woordenboek gebracht en is dus een tegenhanger van het eerder verschenen *Folkloristisch woordenboek*. Men vindt er waardevolle gegevens in over het volksgeloof en ook wel over andere facetten van het volksleven, maar ook nogal wat, dat buiten de grenzen van deze begrippen ligt. Het derde deel van deze trilogie, de Groningse spreekwoorden, is, hoewel bij zijn dood gereed, tot dusverre niet in druk verschenen. De *Beschrijvende folklore* lijdt aan het euvel, waaraan vele van Ter Laans boeken lijden: het mist de beperking die naar Goethes woord het kenmerk is van de meester. Ter Laan had een grote en veelzijdige belangstelling, maar met een duidelijke voorkeur voor bepaalde onderwerpen en richtingen. Van die onderwerpen, zoals Groningen en Multatuli - onder zijn nog onuitgegeven handschriften is een woordenboek op deze auteur - verzamelde hij alles en wat daarbuiten lag kwam dan niet altijd tot zijn recht. Aan dat euvel lijden o.a. het letterkundig en het folkloristisch woordenboek. Maar nogmaals:

als hij het niet gedaan had, wie had deze woordenboeken dan wél geschreven? Deze vraag is het refrein bij alle kritiek, die men ten opzichte van zijn boeken kan uitbrengen. Spraken anderen de wenselijkheid uit van het schrijven van bepaalde boeken, Ter Laan schreef ze. Hij schreef ze op zijn eigen manier, maar de herdrukken die met name van zijn woordenboeken verschenen, bewezen hoezeer er behoefte aan bestond.

Ter Laan heeft nog heel veel meer geschreven, o.a. *Wat de torens vertellen* (1940), *Folklore in de Nederlandse overleveringen* (1949) en de kort na zijn dood verschenen bundel *Mythen, sagen en legenden* (1963). Van zijn Groningse boeken noemen we nog *De boer in de Groninger letteren* (1949), *Fransen en Kozakken* (1949), *Proeve van een Groninger spraakkunst* (1953), de *Groninger encyclopedie* (1954-1955; 2 delen), de *Geschiedenis van Groningen* (1958), *Folklore in de Groninger letteren* (1961) en de *Geschiedenis van Slochteren* (1962), het boek dat hij op verzoek van het gemeentebestuur van zijn geboorteplaats schreef en waaraan hij een intense vreugde beleefde. Als Kamerlid stelde hij vijf keer een memorie van toelichting en van antwoord op bij wetsontwerpen, die hij namens de kamerfractie van de S.D.A.P. heeft ingediend en waarvan die bij de wijziging van de Leerplichtwet (1911) en de Ontwapeningswet (1925) de bekendste zijn. Hij schreef vele brochures en stelde alleen of met anderen bloemlezingen samen, hij schreef inleidingen voor het werk van anderen en hij schreef in verzamelbundels en in allerlei periodieken talloos veel artikelen. Het is begrijpelijk, maar jammer dat nooit iemand lust heeft gehad een bibliografie van zijn werk samen te stellen. Hij schreef vlot en gemakkelijk, even vlot en gemakkelijk als hij sprak. Hij was evenmin een groot redenaar als een groot stilist, maar al wat hij zei en al wat hij schreef boeide, omdat men besepte dat achter zijn woorden een man stond.

Ter Laan heeft vooral betekenis gehad als gangmaker en stimulator. Voor het sprookje en het volksverhaal wekte hij bij een groot publiek belangstelling in een tijd, toen de belangstelling daarvoor in Nederland niet bijster groot was. Hij begreep de betekenis van de streektaal voor een volksgemeenschap, die zich ook op cultureel gebied wilde laten gelden. De instelling van het professoraat in het Nedersaksisch aan de Universiteit van Groningen is voor een niet gering deel aan zijn niet aflatende activiteit te danken. Vooral de Groninger beweging heeft veel aan hem te danken. Toen in 1917 de Algemene Groninger Vereniging, die toen nog Grönneger Sproak heette, werd opgericht, sloot hij er zich dadelijk bij aan, zonder dat hij er voorlopig een belangrijke plaats in

zou innemen. Pas in 1925 werd hij lid van het hoofdbestuur. Toen in 1930 de vereniging niet levensvatbaar scheen te zijn en men aan opheffing dacht, gaf hij gevolg aan het verzoek om voorzitter te worden. In weinig tijds wist hij de verlopende beweging tot ongekende bloei te brengen; overal onstonden plaatselijke afdelingen. Als hij zijn sterke schouders onder iets zette, was mislukking uitgesloten. Nooit liet hij zich door aanvankelijke mislukkingen ontmoedigen; hij zette door, wist tenslotte elke vorm van tegenwerking te overwinnen en bereikte vroeg of laat het doel dat hem voor ogen stond. 'Hai huil kop d'rveur', zoals de Groningers zeggen. Nooit was enige moeite hem teveel. Hij kon luisteren naar alwie zich tot hem wendde om hulp of raad; hij was een onvermoeid pleitbezorger voor de rechten van de ontrechten, in het algemeen, maar ook in het bijzondere geval. Hij was altijd persoonlijk, nooit algemeen, altijd concreet, nooit abstract, en de mens woog hem in laatste instantie zwaarder dan het beginsel. Dat bezorgde hem een grote populariteit, als onderwijzer en schoolhoofd, als Kamer- en gemeenteraadslid, als leider van de Groninger beweging, als de 'vader der soldaten', de onvermoeide verdediger van de belangen van de mobilisatieslachtoffers, als voorzitter van allerlei organisaties, en niet in de laatste plaats als burgemeester van Zaandam. Het is haast ongeloofwaardig dat een man, die zozeer in beslag werd genomen door het politieke en sociale leven, toch nog tijd en lust kon vinden om een goed vader voor zijn kinderen, later ook een beminde grootvader te zijn. De woorden die zijn zoon en een van zijn kleindochters na zijn dood daarover schreven, laten hierover echter geen twijfel over. Ter Laan kon zich na zijn arbeid terugtrekken in de kring van zijn gezin. Uit zijn huwelijk zijn twee zoons en een dochter geboren. De oudste zoon Remko stierf op 9 augustus 1928, niet ouder dan 32 jaar. De dood van deze uitzonderlijk begaafde zoon, van wie nog zoveel verwacht werd, was voor hem en zijn vrouw een onherstelbaar verlies. De dood van zijn vrouw, in 1946, bracht een eenzaamheid in zijn leven, die de omgang met zijn kinderen en kleinkinderen en met zijn vele vrienden toch nooit geheel heeft kunnen opheffen. Alleen de arbeid heeft hem ook over dit grote verlies heengebracht.

Ter Laan is vier maanden vóór zijn 92ste verjaardag gestorven. Tot kort voor zijn dood was hij een krachtig en ogenschijnlijk gezond man. De sterkte van zijn geest is hem tot het laatste uur bijgebleven. Hij was tot het laatst toe graag onder de mensen, hij genoot met een ontwapenende oprechtheid van de eerbewijzen die hij in de loop der jaren ontving:

het lidmaatschap van onze Maatschappij, in 1925, de naar hem genoemde lagere school in een Haagse volksbuurt, de vele straten die zijn naam dragen in verscheidene gemeenten, de zilveren anjer van het Prins Bernhard Fonds, het beschermheerschap van de Algemene Vereniging Grunnen, het erelidmaatschap van de Groninger Schrieverskring, het Multatuli-genootschap en het Nederlands Volkskundig genootschap, en niet in de laatste plaats het ereburgerschap van zijn geboorteplaats en de K. ter Laan-bank in Slochteren, die de vereniging Grunnen hem schonk, verder het door Jan Altink geschilderde portret, dat hem door de Groninger Culturele Gemeenschap werd aangeboden en de afleveringen van tijdschriften, die hem bij zijn tachtigste en negentigste verjaardagen opgedragen werden. Dat hij allermint een vergeten figuur was toen hij op 6 maart 1963 stierf, kwam treffend tot uiting in de overweldigende belangstelling bij zijn crematie op Westerveld, waar een lange rij van sprekers hulde en dank bracht voor al wat deze Groninger boerenzoon in zijn lange leven gedaan en geweest was.

P.J. MEERTENS

Lijst van geschriften

- 1903 De oude en de nieuwe militiewet. 's-Gravenhage, 1903. 2de dr., t.z. pl. en j.
- 1924 (Met G.W. Spitz en G. Stel) Laandjebloumen. Bloemlezing uit de letterkundige voortbrengselen in de Groninger volkstaal. Groningen, 1924.
- 1924 De riekdom van de Grunneger taal. Groningen, 1924.
- 1925 Ontwapening. Rede, uitgesproken voor het demonstratief kongres van de S.D.A.P. en N.V.V. op 21 September 1925 te 's-Gravenhage. Amsterdam, 1925.
- 1928 Groninger overleveringen. (I). Zutphen, 1928. 2de druk. Zutphen, 1930.
- 1929 Nieuw Groninger woordenboek. Groningen enz., 1929. 2de druk. Groningen, 1952.
- 1930 Groninger overleveringen. II. Groningen, 1930.
- 1930 E.J. Huizenga-Onnekes, Groninger volksverhalen. Bewerkt door K. ter Laan. Groningen enz., 1930.
- 1931 Prophecy van Jaarfke; opnieuw met historische toelichting en verklarende aantekeningen in 't licht gegeven. Groningen, 1931. 2de druk. Winschoten, 1963.
- 1932 Nederlandse overleveringen. Zutphen, 1932. 2 dln.
- 1932 Wat ieder van de nieuwe Schoolwet weten moet. Zutphen, 1932.
- 1933 Olipodrigo dat is: 't malle-kostersboekje. Opnieuw uitgegeven met historische inleiding en met verklarende aantekeningen. Zutphen, 1933.
- 1937 Groningen voor honderd jaar: volksverhalen uit de geschriften van die dagen. Groningen, 1937.
- 1937 Encyclopedisch woordenboek voor Groot-Nederland. 's-Gravenhage, 1937.
- 1937 Joodse overleveringen. Haarlem, 1937.

1937

Woordenboek van de vaderlandse geschiedenis. Met inbegrip van België, Oosten West-Indië, Zuid-Afrika en de voormalige Nederlandse koloniën. Groningen, 1939.

- 1937 (Met J. Barkman en G.R. Jager) Grunneger mollebonen. Leesboekje in de Groninger volkstaal voor school en huis. Zutphen, 1939.
- 1940 Wat de torens vertellen. Overleveringen van torens en kerken. Zutphen, 1940.
- 1941 Beknopte Nederlandse encyclopedie. Nieuwe herziene uitgave van het Encyclopedisch woordenboek voor Groot Nederland. 's-Gravenhage, 1941. 3de dr. 's-Gravenhage, 1947. 4de dr. 's-Gravenhage, 1949. 5de dr. 's-Gravenhage, 1952.
- 1941 Letterkundig woordenboek. 's-Gravenhage, 1941. 2de dr. (met medewerking voor België van L. Roelandt). 's-Gravenhage enz., 1952
- 1941 Nicolaus Westendorp, Eerste leerrede in de Nieuwe kerk te Sebaldeburen 1809, benevens een oudheidkundige verhandeling. Opnieuw uitgegeven door N.J.A.F. Boerma en K. ter Laan. Assen, 1941.
- 1941 Synco Reynders, Twee berijmde vertellingen. Als een hulde aan de eerste dichter in de Groninger volkstaal opnieuw uitgegeven en van aantekeningen voorzien door A.S. De Blécourt en K. ter Laan. Assen, 1941.
- 1941 Voorwoord in: J.H. Riddering en C.G. Wolthuis, Lijst van door Groningers geschreven werken... Groningen, 1941.
- 1941 Fop I. Brouwer, Zwerven door Groningen. Met medewerking van... K. ter Laan. Assen, 1941.
- 1943 Maark en pit. Stoere woorden in de Grunneger taal. Assen, 1943.
- 1943 Van Goor's Aardrijkskundig woordenboek van Nederland (met medewerking van anderen). 's-Gravenhage, 1943. 2de dr. 's-Gravenhage, 1948.
- 1945 Allerhande. Bekroonde Grönneger veurdrachten, riemsels en verhoaltjes. Deur K. ter Laan, Geert Teis Pzn., Jan Haikens, J.H. Riddering en anderen. Winschoten, 1945.
- 1947 Humor in Grunnegerlaand. Amsterdam, 1947.
- 1948 Folklore van de Joden. Amsterdam, 1948.
- 1948 Voorwoord in: J.A. Fijn van Draat, Oelnspaigel in 't Grunnegers. Groninger, 1948.
- 1949 Folkloristisch woordenboek van Nederland en Vlaams België. 's-Gravenhage, 1949.
- 1949 Multatuli en twee van zijn discipelen, Mansholt en De Raaf, met brieven van en over Multatuli. Leiden, 1949.
- 1949 De boer in de Groninger letteren. Amsterdam, 1949.
- 1949 Folklore in de Nederlandse overleveringen. Amsterdam, 1949.
- 1949 Fransen en Kozakken. Assen, 1949.
- 1949 Groningen voor een eeuw. Uit Groningens verleden, geschreven voor het heden. Assen, 1949.
- 1949 Middeleeuwse legenden uit Groningerland. Amsterdam, 1949.
- 1950 Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen. 's-Gravenhage, 1950. 2de dr. 's-Gravenhage, 1950. 3de dr. 's-Gravenhage, 1956. 4de dr. 's-Gravenhage, 1963.
- 1951 Grunneger riemkes, taimkes en spreukjes. Winschoten, 1951.
- 1951 Hoezen van Gruindiek; Grunneger vertelsters oet laankmanstieden. Groningen, 1951.
- 1953 Proeve van een Groninger spraakkunst. Winschoten, 1953.

- 1954 Voorwoord in: Simon van Hasselt, *Dou de wereld nog mooi was.*
Noaloaten gedichtjes. Groningen, 1954.
- 1954 Groninger encyclopedie. I. Groningen, 1954.
- 1955 Groninger encyclopedie. II. Groningen, 1955.

- 1957 De bron van Multatuli's Peruaanse vertelling (Geschriften van het Multatuligenootschap, no. 4). Amsterdam, 1957.
- 1957 Et en Fret. Het oudste stuk in Stads-Grunnegers. Met toelichting en aantekeningen. Wildervank, 1957.
- 1959 Groninger volksleven. I. Verhalende folklore. Groningen, 1959.
- 1961 Groninger volksleven. II. Beschrijvende folklore. Groningen, 1961.
- 1961 Folklore in de Groninger letteren. Groningen, 1961.
- 1962 Geschiedenis van Slochteren. Groningen, 1962.
- 1962 Andermans wijsheid bijeengebracht. Amsterdam, 1962.
- 1963 Mythen, sagen en legenden. Een keur van verhalen en overleveringen afkomstig uit de Nederlanden en Vlaanderen. Amsterdam, 1963.
- 1963 Schuld. Treurspul in vijf bedrijven. (In 't Grunnegers bewaart noar Mudder Mews. Platduuts droamoa van Fritz Stavenhagen. 1963

**Pater Maximilianus (P.J.M. van Dun), O.F.M. Cap.
(Moerdijk, 12 oktober 1884-Oosterhout, 28 oktober 1963)**

'Toen de R.K. Leergangen, kort na hun stichting, de 21e September 1912 te 's-Hertogenbosch begonnen, was het een drukte van belang, van heren en dames, van nonnen en monniken, van gedaagden en piepjong goed.' Aldus begint Pater Maximilianus zijn Herinneringen in het Gedenkboek bij gelegenheid van het vijf-en-twintigjarig bestaan van de R.K. Leergangen. Onder die 'gedaagde' en jonge mensen bevond zich Pater Maximilianus zelf en hij was zich op dat ogenblik misschien niet ervan bewust, dat hij, 27 jaren oud, aan het begin stond van een loopbaan, een leven, helemaal gewijd aan onderwijs en studie.

Geboren te Moerdijk op 12 oktober 1884 had Petrus Josephus Maximilianus van Dun na de lagere school zijn humaniora-studies gemaakt aan het in 1887 ontstane seminarie der Kapucijnen te Langeweg, dat toen nog de weinig welluidende naam Slikgat droeg. Die jeugdjaren aan het brede Hollands Diep en in de Westbrabantse polders hebben hem een blijvende voorliefde gegeven voor het water en de open vlakte en tot aan de laatste dag van zijn leven was het zijn lust bij een stevige wind zijn dagelijkse wandeling te maken. Op 3 oktober 1904 trad hij in bij de Kapucijnen en ontving de kloosternaam Maximilianus, onder welke naam hij verder bekend is gebleven. In diverse kloosters van de Nederlandse Kapucijnen-provincie maakte hij zijn studies in filosofie en theologie en op 23 december 1911 werd hij priester gewijd.

Het is niet waarschijnlijk, dat de jonge priester er toen reeds aan dacht, dat zijn verdere leven gevuld zou zijn met onderwijs en wetenschapsbeoefening. Ook de opdracht die zijn oversten hem in 1912 gaven Nederlands te gaan studeren aan de R.K. Leergangen, behoefde niet te betekenen, dat daarmee zijn hele levensweg was afgebakend. Er zijn voorbeelden in overvloed van kloosterlingen die na een korter of langer leraarschap missionaris zijn geworden of in eigen land rechtstreekse zielzorgarbeid zijn gaan verrichten. Bij Pater Maximilianus is dit niet het geval geweest. Van de ijver waarmee hij zich onder leiding van Moller op de studie van taal- en letterkunde toelegde, getuigen nog de aantekeningen die onder zijn nagelaten papieren zijn gevonden. In 1915, een jaar voor de succesvolle voltooiing van zijn studies, werd hij aangesteld als leraar aan hetzelfde seminarie waar hij zelf school had gegaan. Meer dan veertig jaren, waarvan hij er nog zes (van 1925 tot 1931) als directeur

de leiding der school had, heeft hij met een nimmer verslappende toewijding les gegeven in de Nederlandse en Latijnse letterkunde. Daarnaast besprak hij in de lessen voor Algemene Letterkunde de meesterwerken der Europese literatuur: Griekse tragedies, Dante's Divina Commedia, de toneelstukken van Shakespeare, romans en andere werken van auteurs uit alle delen van Europa. Graag legde hij daarbij verband tussen literatuur en beeldende kunsten. Ook voor deze laatste had hij een bijzondere belangstelling, zo zeer, dat hij enkele jaren lessen in kunstgeschiedenis gaf, waarbij hij kon steunen op een gedegen historische kennis en op persoonlijke ontmoetingen met talloze kunstwerken. Hij bezat de gave zijn leerlingen ontvankelijk te kunnen maken voor al het mooie in natuur en kunst. De Aeneïs was niet langer een stuk Latijn, dat beetje voor beetje vertaald moest worden, maar een levend verhaal van grootse daden en gebeurtenissen. En ook in een Kleengedichtje van Gezelle wist hij de menselijke ontroering voelbaar te maken die erin verborgen ligt.

Het kan niet anders, of hij moest zich ten nauwste verbonden gevoelen met alle lotgevallen van zijn school. Dit was wel bijzonder het geval tijdens de oorlogsjaren, aan het einde waarvan het Langewegse seminarie in de vuurlinie kwam te liggen en grotendeels verwoest werd. Het negenjarig verblijf te Voorschoten, waar het seminarie een tijdelijk onderdak had gevonden, betekende voor hem echter allerminst een ballingschap. Met groot optimisme hervatte hij daar zijn lessen en maakte een dankbaar gebruik van de twee grote naburige bibliotheken. Toch moet de voltooiing van het nieuwe schoolgebouw te Oosterhout in 1954 hem zeer dankbaar gestemd hebben. Hier kon de school een nieuwe periode tegemoet gaan. En het is ongetwijfeld een van zijn gelukkigste dagen geweest, toen hij zelf, al enkele jaren over de pensioengerechtigde leeftijd heen, de eerste officiële eindexamens gymnasium mocht afnemen.

Zijn wetenschappelijke arbeid heeft vrijwel steeds in verband gestaan met zijn concrete levenssituatie als Kapucijn en leraar. Zijn lessen in de Latijnse poëzie maakten hem vertrouwd met Vergilius, Ovidius en Horatius en stelden hem in staat de doorwerking van deze dichters in de werken van latere auteurs, hetzij Nederlandse hetzij buitenlandse, te onderkennen. Op grond hiervan werd hij in 1943 door het Thijmgenootschap aangezocht als lid van de commissie Klassieke Oudheid-Humanisme ter bestudering van de invloed der klassieken op de Nederlandse cultuur. De cursussen in Algemene Letterkunde brachten hem tot ver-

talingen van enkele spelen van Calderon en tot een boekje over Dante. Maar vooral zijn eigenlijke vak, de Nederlandse letterkunde, leverde overvloedig stof voor allerlei grote en kleine artikelen. Zijn alzijdige belangstelling verhinderde hem zich op één periode of één auteur vast te leggen. Toch zijn er in zijn publikaties enkele duidelijke belangstellingskernen te ontdekken. Bij de letterkunde der middeleeuwen ging zijn aandacht vooral uit naar de teksten van *Elckerlijc* en *Mariken van Nieumeghen* (waarbij hij niet schroomde tegen Van Mierlo stelling te nemen) en in latere tijd naar Maerlant's *Leven van Sint Franciscus*. Van de zeventiende-eeuwse schrijvers genoot vooral Vondel zijn bijzondere voorkeur. Tientallen artikelen getuigen van zijn grote kennis en scherp begrip van Vondels werken. Terecht gold hij als een der beste Vondelkenners van ons land, waarom hij ook werd aangezocht als recensent van belangrijke publikaties over Vondel. Onder de negentiende-eeuwers was het voornamelijk Gezelle die hem boeide. In twee bijna tot boekdelen uitgegroeide artikelen in de Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde heeft hij nog aan het einde van zijn leven een aantal parallellen getrokken tussen Gezelle en Vondel. Als goed leraar kon hij evenmin aan de moderne letterkunde voorbijgaan. Van de jongere auteurs hield hij een afzonderlijk kaartstelsel bij en in een tweetal zorgvuldig samengestelde bloemlezingen gaf hij blijk van fijne smaak ook voor de twintigste-eeuwse poëzie.

Begrijpelijkerwijze had hij speciale belangstelling voor de franciscaanse elementen in vele van deze letterkundige werken. Zo heeft hij de relaties van Vondel met de franciscaanse orden in talrijke artikelen onderzocht en bezorgde hij een afzonderlijke, rijk gecommenterde uitgave van *Maeghdepalm*, het gedicht dat Vondel schreef 'ter kloosterstaetsie' van zijn nicht Anna Bruining, Klaris te Brussel. Vermeld mag ook worden zijn studie over de invloed van de franciscaanse theologische school op Vondels *Lucifer*, welk treurspel geheel gedragen blijkt te zijn door de theorie van de franciscaan Duns Scotus over de Menswording. In een reeks artikelen besprak hij het beeld van St. Franciscus bij onze moderne dichters. De nogal afwijzende kritiek op zijn boekje over de franciscaanse armoedegedachte in de Nederlandse literatuur heeft hem ongetwijfeld doen inzien, dat zijn kracht niet lag in groot werk, in het geven van samenvattende overzichten, maar in het kleine, het detail.

Dit franciscaanse element beheerst in nog sterker mate de studies gewijd aan middeleeuwse geschriften, zowel Latijnse als Nederlandse. Door

langdurige zelfstudie vormde hij zich tot een nauwkeurig lezer van de handschriftelijk overgeleverde teksten. Dat hier aanvankelijk teleurstellingen en mislukkingen niet uitbleven, laat zich begrijpen. Zo begon hij in 1925 met de bestudering van Brugman's *Devotus tractatus valde incitativus ad exercitia passionis Domini*, waarvan hij een volledige fotokopie had laten vervaardigen. Nog in 1932 was hij daarmee bezig, maar van deze arbeid is nooit iets aan het licht gekomen, zodat het traktaat in 1939 door Brandsma herontdekt kon worden.

Meer succes had hij met de door Maerlant vervaardigde rijmbewerking van de *Legenda Major* van St. Bonaventura. Ter voorbereiding van een uitgave van deze oudste Nederlandse Franciscusbiografie begon hij met zelf een volledige vertaling te maken van de Latijnse tekst. In artikelvorm publiceerde hij vervolgens verschillende voorstudies over het middelnederlandse handschrift. En deze arbeid werd in 1954 voltooid met de zeer verzorgde, overvloedig gecommenterde uitgave van *Sinte Franciscus Leven* van Jacob van Maerlant.

Vervolgens moet gewezen worden op de onderzoeken betreffende de Nederlandse vertalingen van twee beroemde, uit franciskaans milieu afkomstige gedichten, het *Stabat Mater* en het *Dies Irae*. De vele middelnederlandse vertalingen van het eerste gedicht werden, naar groepen geordend, in boekvorm uitgegeven, waarop in artikelen nog aanvullingen verschenen, terwijl de gegevens over latere vertalingen eveneens in artikelen werden vastgelegd. Van het *Dies Irae* was hem geen middelnederlandse tekst bekend geworden, maar de vertalingen van na de middeleeuwen vormden, juist als die van het eerstgenoemde gedicht, het voorwerp van enkele uitvoerige, in tijdschriften verschenen studies. Ten slotte mogen vermeld worden de publikatie van de middelnederlandse liturgische gebeden tot St. Franciscus en de artikelen over het Latijnse gedicht *Philomena* van de Engelse minderbroeder John Pecham.

Tot de laatste dag van zijn leven heeft hij gewerkt, gestudeerd en geschreven. Na zijn dood verschenen nog negen artikelen; een onvoltooide studie over enkele verzen uit de *Beatrijs* werd op zijn bureau gevonden en een boek met verzamelde opstellen over Vondel zal nog binnen niet al te lange tijd verschijnen.

Dit overzicht, waarin nog veel buiten beschouwing gelaten is, moge volstaan om een indruk te geven van de wetenschappelijke verrichtingen van Pater Maximilianus. Zij vonden van verschillende zijde erkenning. De Maatschappij der Nederlandse Letterkunde nam hem in 1942 onder

haar leden op. In 1954 verkoos de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde hem tot buitenlands erelid. En zeer bijzonder moet hij getroffen zijn geweest, toen in 1958 de R.K. Universiteit van Nijmegen hem opnam onder haar doctores honoris causa vanwege zijn verdiensten voor de geschiedenis van de Nederlandse en Westeuropese letterkunde en voor de studie der betrekkingen tussen Latijnse en Nederlandse literatuur. Nog in zijn laatste levensjaar viel hem de hoge onderscheiding te beurt, dat hij benoemd werd tot officier in de Orde van Oranje Nassau.

Aan dit werkzaam leven kwam onverwacht een einde op de avond van de 28ste oktober 1963. Des middags was hij ondanks zijn gevorderde leeftijd nog vol belangstelling aanwezig geweest bij een lerarenvergadering. Om 8 uur 's avonds werd hij getroffen door een hartaanval die in weinige minuten zijn dood veroorzaakte. Onverwacht voor iedereen, behalve voor hem zelf. Vluchtig neergeschreven notities als 'Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis' (Ovidius, Fasti VI, 771) en 'De bejaarde wordt uiteraard meer toeschouwer dan, medespeler bij het toneelspel der mensheid', bewijzen wel, dat hij zich ervan bewust was het einde te naderen. Hij bleef echter steeds een zeer geïnteresseerd toeschouwer van alles wat er te zien was. Hij had plezier in de eenvoudige toneelspelletjes van de jongste scholieren. Hij was de eerste die een hypermoderne fabriek in zijn woonplaats ging bezichtigen. Met nooit verminderende bereidwilligheid stond hij iedereen bij, die hem om hulp vroeg en hij zag er niet tegen op een vermoeiende reis te maken om een vriend in moeilijkheden te steunen. Beschikbaar zijn voor iedereen was voor hem een vanzelfsprekende levenshouding, een levenshouding die haar wortels had in een diep-godsdienstige, franciskaans-eenvoudige overtuiging, die hem een grote openheid gaf voor alle mensen die hij ontmoette, ongeacht hun levensopvatting. Hij was, zoals iemand na zijn dood schreef, de levende belichaming van de pietas franciscana.

P. JULIUS, O.F.M. CAP.

Bibliografie

Een 81 nummers tellende, maar niet volledige lijst van geschriften uit de jaren 1914 tot 1939 is gepubliceerd door de Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de katholieken in Nederland in *Lijst van geschriften van leden der vereeniging*, Supplement 1940, 's-Gravenhage, 1941, blz. 344-348. Sindsdien verschenen, behalve de hierna te noemen boeken, nog ongeveer 130 publikaties, meest kleinere of grotere artikelen in de volgende tijdschriften en verzamelbundels:

Annalen van het Thijmgenootschap, Collectanea Franciscana, Franciscaans Leven, Leuvense Bijdragen, Levende Talen, Miscellanea Gessleriana (Antwerpen, 1948), Miscellanea Melchor de Pobladora (Rome, 1964), Neophilologus, De Nieuwe Taalgids, Ons Geestelijk Erf, Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Het Vondel-Museum, Wetenschappelijke Tijdingen.

Boeken

- 1940   Langs de vele wegen. Gedichten van na 1914 uit Noord- en Zuid-Nederland, 3e druk, Wassenaar. (4e druk: 1955).
- 1941   Alleenspraak over de vier geestelijke oefeningen door de H. Bonaventura, vertaald door P. Maximilianus, z.p.
- 1953   Francesco d'Assisi, Zonnelied (Humanitas-boekje nr. 5), Tielt.
- 1954   Sinte Franciscus Leven van Jacob van Maerlant. Uitgegeven, ingeleid en toegelicht door P. Maximilianus (Zwolse drukken en herdrukken nr. 7), Zwolle.
- 1957   De middelnederlandse vertalingen van het Stabat Mater. Ingeleid en toegelicht door P. Maximilianus (Zwolse drukken en herdrukken nr. 18), Zwolle.
- 1959   Kort Kommentaar op twee dozijn verzen, Rotterdam.
- 1959   Dante en de Hebzucht. (Geert Groote Genootschap nr. 713), 's-Hertogenbosch.
- 1961   De Boom des Levens van St. Bonaventura. Vertaald door P. Maximilianus, Rotterdam.
- 1961   Vondel, Maeghdepalm voor Anna Bruining, Claris. Literair-historisch toegelicht door P. Maximilianus, Rotterdam.

In voorbereiding als postume uitgave: Vondelstudies.

Paul van der Meulen
(Leeuwarden, 2 maart 1900-'s-Gravenhage, 15 november 1963)

Op 15 november 1963 stierf Paul van der Meulen; plotseling werd hij weggerukt uit de kring van zijn familie en vrienden, plotseling moest hij het werk dat hem het leven levenswaard maakte, verlaten. Zijn werk, dat bepaald werd door het leraarschap Nederlands aan het Daltonlyceum in Den Haag en de lessen aan de School voor Taal- en Letterkunde aldaar. En hierin zijn de beide polen gegeven om welke zijn werkzaamheden draaiden: de pedagogisch-didactische en de wetenschappelijke; meer didacticus toch als wetenschapsman, zo meen ik te mogen constateren, al bleef het heimwee naar de zuivere discipline van de wetenschap hem tot het laatste bij: toen hij stierf lagen op zijn bureau de bewijzen dat hij zijn lang onderbroken studie van Mevrouw Bosboom-Toussaint weer zou opvatten. Dat dacht hij vooral te doen, als hij met pensioen het lyceum verlaten zou hebben; de lessen aan de School voor Taal- en Letterkunde hoopte hij te kunnen voortzetten tot zijn zeventigste jaar. Het heeft zo niet mogen zijn.

Van der Meulen ontving zijn opleiding tot onderwijzer aan de rijksnormaallessen in Leeuwarden. Als onderwijzer begon hij in 1920 in Dokkum, daarna diende hij vele jaren het onderwijs in Leeuwarden, van 1925-1939. Intussen behaalde hij de hoofdakke en de akke Frans L.O. Zijn gericht-zijn op de mens in al zijn doen en laten bracht hem er toe de studie voor het diploma Geschiedenis M.O. aan te vatten. Zijn opleiding ontving hij van de eminente geleerde en docent Dr. J.S. Theissen, toen directeur van de U.B. te Groningen, later in dezelfde functie in Amsterdam en buitengewoon hoogleraar in de Vaderlandse Geschiedenis. Na het behalen van dit diploma in 1928 gaf hij enkele uren Geschiedenis aan de Gemeentelijke h.b.s. in Leeuwarden, maar een volledige betrekking aan een middelbare school verwerven gelukte niet in deze tijd van bezuiniging en aanpassing. Van der Meulen begreep dat een universitaire studie noodzakelijk zou zijn, wilde hij zich een positie bij het V.H.M.O. verschaffen. Hij begon zich dus voor te bereiden op het staatsexamen, nodig om examens aan de universiteit te kunnen afleggen. Inmiddels was hij aan de Universiteit van Groningen zijn studie voor Nederlands begonnen bij de hoogleraren Overdiep, Kapteijn en Gosses; zijn pedagogische belangstelling deed hem ook de colleges in de psychologie van prof. Brugmans volgen. Toen in 1934 het staatsexamen α met

goed gevolg was afgelegd, volgde reeds in 1935 het kandidaatsexamen Nederlandse Taal- en Letterkunde en in 1938 sloot hij zijn studie aan de Universiteit van Groningen af met het doctoraal examen. Op dit diploma stond aangetekend dat Van der Meulen tevens gerechtigd was onderwijs te geven in de Geschiedenis en de Psychologie. De laatste vermelding interesseerde hem in het bijzonder, omdat zij hem de weg baande aan een kweekschool voor onderwijzers les in dit vak te geven. Nog steeds waren de tijden donker voor hen die gestudeerd hadden en iedere kans om zijn bevoegdheden uit te breiden diende te worden aangegrepen. Het gelukte hem echter nog in hetzelfde jaar, 1938, in tijdelijke functie bij het V.H.M.O. in Den Haag een benoeming te krijgen; vast werd deze betrekking het volgende jaar. Hij werkte achtereenvolgens aan de h.b.s. 'Beeklaan' en de Thorbecke- h.b.s.; sedert 1946 was hij verbonden aan de Dalton- h.b.s., later het Dalton- lyceum, toen er ook een gymnasium-afdeling aan deze school kwam. Vele jaren maakte hij deel uit van de staf van deze school.

Moeilijke omstandigheden thuis - zijn eerste vrouw werd ernstig ziek en overleed - weerhielden hem niet voor een proefschrift te werken. Historisch ingesteld koos hij een onderwerp uit het verleden, uit de zestiende eeuw, maar er bestond ook geestelijke affiniteit tussen hem en het gekozen object: Coornhert. Het niet gebonden zijn van deze zestiende-eeuwer aan enige kerkelijke richting, zijn zoeken naar waarheid, zijn nimmer aflatende belangstelling voor de mens, vooral het 'beeldenstormen' in eigen innerlijk dat hij propageerde, dat alles kwam overeen met Van der Meulens levensvisie. In 1945 promoveerde hij bij de grote kenner van de zestiende eeuw in het algemeen, van Coornhert in het bijzonder, prof. B. Becker van de Universiteit van Amsterdam op *De Comedies van Coornhert*. Assen, 1945.

Van der Meulens pedagogische en sociale instelling bleek reeds in Leeuwarden, waar hij een zeer actieve rol in het bestuur van de Bond van Nederlandse Onderwijzers speelde. Kleine publikaties in die tijd verschenen in het blad van deze organisatie, 'De Bode', o.a. een polemiek met B. Laarman - een in die tijd bekend auteur van een geschiedenismethode voor het Lager Onderwijs - over het waarheidsgehalte van het geschiedenisonderwijs. Van der Meulen verdedigde het standpunt dat het geschiedenisonderwijs op de lagere school bij alle gerichtheid op de leerling altijd rekening moet houden met de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek. Het herdenkingsjaar van de geboorte

van Willem van Oranje gaf aanleiding tot enkele artikelen *Willem van Oranje en wij*, 1932 en 1933. In het 'Handelsblad' (avondblad 17 dec. 1932) werd hier op gereageerd door F.v. Raalte en door Tilanus in de Tweede Kamer, die beiden bezwaar maakten tegen Van der Meulens kwalificatie van de Prins als een revolutionair en die hierin een zekere gerichtheid bij een bevolkingsgroep meenden te onderkennen. Politiek en wetenschap schijnen niet altijd langs dezelfde wegen te gaan. Het viel Van der Meulen niet moeilijk aan te tonen dat de geschiedwetenschap aan zijn zijde stond. In 1933 brak hij in 'De Bode' een lans voor het onderwijs in de plaatselijke geschiedenis, dat in die jaren gepropageerd werd. Voor Leeuwarden zou hij het initiatief nemen tot het samenstellen van een boek over de geschiedenis van die stad. Zo ontstond *Rondom de Oldehove, Geschiedenis van Leeuwarden en Friesland* door de Leeuwarder Geschiedeniscommissie. Leeuwarden, 1938. Verschillende hoofdstukken hierin zijn van zijn hand, ook de eindredactie berustte bij hem. Het verschijnen van een tweede druk van dit boek in 1952 bewijst de bruikbaarheid, en dat niet alleen voor het doel dat de samenstellers voor ogen had gestaan. In deze zelfde periode verschenen enkele meer wetenschappelijke artikelen als:

1934	<i>De Stânfries</i> . Bijdragen voor Geschiedenis en Oudheidkunde. VII ^e Reeks, Deel IV, Den Haag.
1937	<i>De oudste bron van het Stadfriesch</i> . Onze Taaltuin.
1937	<i>Het gebruik van de pronomina 'dou' en 'jou' in het Stadfriesch</i> . Frysk Jierboek.
1937	<i>Mevrouw Bosboom-Toussaint en 'De Hertog van Alba in Nederland'</i> . Nieuwe Taalgids, XXXII.

Met het leraarschap bij het V.H.M.O. in Den Haag begon Van der Meulen een nieuwe periode in zijn leven. Verbonden aan een Daltonschool werd hij een overtuigd voorstander van de onderwijsmethode van Helen Parkhurst. Hij was er de man naar om van zijn nieuw verworven inzichten te getuigen en zo zien wij hem spoedig de pen opvatten om die te propageren, zowel in het algemeen als ook voor zijn vak Nederlands in het bijzonder. Dit geschiedde vooral in het tijdschrift *Dalton*. Officieel orgaan van de Nederlandse Dalton Vereniging. Verscheidene jaren was hij redakteur van dit blad en in die zelfde tijd verschenen er een aantal, meest didactisch-beschouwende, artikelen in van zijn hand.

Ook aan andere tijdschriften werkte hij mee. Zo publiceerde hij in 1962 in 'Vrije Opvoedkunst' een beschouwing *De plaats van het Daltononderwijs in ons land*; kleine bijdragen vinden wij in 'Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs' (in 1954, 1955, 1960). Behalve deze journalistieke werkzaamheid werkte hij zijn denkbeelden ook uit in enkele boeken voor het V.H.M.O. Zo ontstond zijn uitgave van de *Elckerlyc*. Amsterdam, 1952. Tot de didactische bagage behoren de illustraties in woord en beeld, die de tekst in zijn milieu moeten plaatsen en een werkopdracht aan het einde, waarin hij de leerlingen tot een zelfstandig verwerken van het literaire werk wil brengen. Dat laatste vormt ook de kern van de opvattingen die hem en mij er toe brachten een methode voor het literatuuronderwijs voor de middelbare school samen te stellen, die een beroep doet op de activiteit van de leerling en diens creativiteit bij de literatuurbeschouwing. P.v.d. Meulen en F. Veenstra, *Literatuurgeschiedenis in Teksten en Opdrachten*. Groningen. Deel I, 1951; Deel II, 1952; Deel III onder de titel *Moderne Literatuur in Teksten en Opdrachten*. 1954. De vijfde druk van deze boeken is nu aan het verschijnen. Een verwant terrein van werkzaamheid vond Van der Meulen in de 'Vereniging van Leraren in Levende Talen'. In de jaren 1955-1959 was hij voorzitter van de Nederlandse Sectie. Als zodanig bereidde hij het congrès international van de 'Fédération Internationale d'Associations de Professeurs de Langues Vivantes' in 1956 mee voor. Ook maakte hij deel uit van een commissie ingesteld door 'Levende Talen', de drie Pedagogische Centra en de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde tot het schrijven van een didactiek voor het onderwijs van het Nederlands op de middelbare school. Deze commissie publiceerde in 1961 de *Didactische handleiding voor de leraar in de moedertaal*. Op verzoek van deze didactiekcommissie had Van der Meulen reeds eerder een artikel in 'Levende Talen' *Nederlands als onderdeel der opvoeding* geplaatst. Talrijk zijn de boekbesprekingen, zowel van wetenschappelijke werken als van schoolboeken, in hetzelfde tijdschrift. Van zijn belangstelling voor het onderwijs in zijn geheel getuigen *De Nota-Rutten en het Middelbaar Onderwijs*, twee artikelen in het 'Handelsblad' (22 maart en 15 april 1953) en vier artikelen over de nieuwe spelling in het 'Vaderland' (22 jan., 29 jan., 5 febr., 26 febr. 1955), getiteld *Onze Taal*.

Ondanks deze bedrijvigheid op het praktische terrein van zijn vak, bleef er gedurende de Haagse periode nog tijd over voor meer wetenschappelijk gericht werk. Het belangrijkste resultaat hiervan is *Het Roer-*

spel en de Comedies van Coornhert. Leiden, 1955, verschenen in de Leidse Drukken en Herdrukken, uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Dat de studie van Coornhert bleef trekken blijkt uit de artikeltjes:

- 1947   *Coornhert en Colijn van Ryssele*. Nieuwe Taalgids.
 1947   *Over de datering van Coornherts 'Abrahams Uytganck'*. Ts. voor
 Nederlandse Taal en Letterkunde.

In 1948 publiceerde hij in de Nieuwe Taalgids een kort artikel *Vondels varianten in het proza van de Palamedes*, en in 1959 in 'Levende Talen' een interpretatieve beschouwing: *P.N. van Eyck en 'een prentje van Jan Luiken'*. Deze laatste stond wel in nauw verband met zijn werk aan de School voor Taal- en Letterkunde, waar hij juist de interpretatie van gedichten met grote liefde doceerde. Als slot haalt hij een gedeelte van het gedicht van Van Eyck 'Herwaarts' aan. Ik neem het hier over en zou het op het leven van mijn vriend Van der Meulen willen toepassen.

Ik wend mij om, en daal: genoeg van turen!
 Slechts, langs mijn haar, zo zoel, wat wind van daar....
 Hier is mijn dal, 't klein huis, de zwarte schuren,
 Akker en tuin, nog leeg van peul en aar.

.....

Ver nu, en flauw, 't gebruis op 't strand.
(Aan de overkant, is 't zalig land)
 Richt, ogen, de ijver van mijn hand.

F. VEENSTRA

Julius Christiaan van Oven
(Dordrecht, 17 november 1881-Leiden, 15 maart 1963)

Julius Christiaan van Oven werd op 17 november 1881 te Dordrecht geboren als zoon van den directeur der Hogere Burgerschool aldaar. Hij volgde de lessen van die school, maar, toen hij zich voorgenomen had rechten te gaan studeren, heeft hij staatsexamen gedaan. De keuze van die studierichting was betrekkelijk toevallig. Wat hem in Amsterdam aanvankelijk nog veel meer boeide dan de rechtswetenschap, was de muziek: hij was een zeer trouw bezoeker van het Concertgebouw, en is zijn gehele leven een groot bewonderaar van Wagner gebleven. De hoogleraar, die den grootsten indruk op hem gemaakt heeft, was J.F. Houwing. Aan hem, zo heeft hij naderhand menigmaal verklaard, dankte Van Oven het inzicht in de rechtswetenschap als 'het indrukwekkende gebouw, door de geest der besten van vele geslachten opgetrokken, met het doel de gerechtigheid te realiseren', en de geestdrift, waarmede hij zijn gehele verdere leven die wetenschap beoefend heeft.

In 1905 promoveerde hij op een proefschrift getiteld: *De bezitsbescherming en haar functies*, een studie van meer theoretische dan praktische strekking. Gedurende zeer korten tijd heeft hij in Amsterdam de advocatenpraktijk beoefend, maar hij vond er weinig bevrediging in. Toen hem dan ook gevraagd werd, in 1907, tot de redactie van het toenmalige 'Nieuws van den Dag' als redacteur voor buitenlandse aangelegenheden toe te treden, heeft hij met graagte een bevestigend antwoord gegeven. Gedurende tien jaar is hij als journalist werkzaam geweest, en hij is er steeds dankbaar voor geweest; het werk van den dagbladschrijver heeft hem bevestigd in zijn opvatting, dat de noodzaak dagelijks en op korten termijn een soms zeer samengesteld complex van gegevens te doorzien en er iets verstandigs over te zeggen ook voor den man van wetenschap van werkelijke waarde kan blijken te zijn. In zekeren zin is hij trouwens zijn gehele leven journalist gebleven. Want in 1925 trad hij op als enige redacteur van het toen juist opgerichte *Nederlands Juristenblad*, een functie, die hij tot kort voor zijn overlijden is blijven uitoefenen, en als mederedacteur van het *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*. Waarlijk ontelbaar zijn de bijdragen, die hij in den loop van zijn lange leven in beide tijdschriften heeft doen verschijnen.

Als een verrassing voor hemzelf en vele anderen kwam in 1917 de aanbieding van den leerstoel van het Romeinse recht aan de Rijksuniver-

siteit te Groningen. Een verrassing, want, hoewel hij reeds ettelijke verhandelingen op zijn naam had staan, slechts weinige daarvan hadden betrekking op het recht van het oude Rome. Men mag aannemen, dat de wens, voor aankomende juristen een bezielende mentor te zijn, zoals hijzelf er in Houwing een gevonden had, beslissend is geweest voor het besluit de aangeboden benoeming te aanvaarden. Daarnaast natuurlijk ook de wens, zich aan de beoefening der wetenschap om haar zelfs wille te wijden.

In 1925 verwisselde hij den groningsen leerstoel voor dien te Leiden, en dien heeft hij bekleed totdat de leeftijdsgrens hem in 1951 tot aftreden dwong. Het grote aantal studenten in de rechten legde in hoge mate beslag op zijn tijd en werkkraft. Zulks temeer, omdat hij met inzet van zijn grote krachten op de colleges voor de studenten een veeleisende leermeester was: praktisch alle colleges waren responsiecolleges en men wist, dat men aanwezig moest zijn en blijken geven moest van zich degelijk te prepareren. Op behoorlijk begrip van de oorspronkelijke latijnse teksten werd grote nadruk gelegd. Dat onderwijs droeg het stempel van den docent: breedheid van blik paarde zich aan behoefte door te dringen tot de beginselen, die achter de feiten en betogen konden schuilen; het Romeinse recht werd geregeld in verband gebracht met het moderne rechtsbewustzijn en het moderne rechtsleven, en de sterk morele grondslag van Van Oven's wereldbeschouwing trad aanhoudend aan het licht. Degenen, die zich geroepen voelden speciale studie te maken van dat recht, vonden in hem een bezielend mentor, een betrouwbaar leidsman en, waar het nodig was, een vaderlijk raadgever. Velen zijner leerlingen zijn vrienden voor het leven gebleven en meer dan een leerstoel in het Romeinse recht in binnen- en buitenland is later door een Leids jurist bezet, die 'het vak' van Van Oven geleerd had.

Dit onderwijs kon alleen op zo voortreffelijke en doeltreffende wijze gegeven worden, omdat de docent zelf 'het vak' zo grondig beheerste. Een voorbeeld moge gegeven worden van de grote moeite, die hij zich daarvoor getroostte. Steeds meer werden uit het droge zand van Egypte papyrusteksten opgedolven, die ook voor den jurist van zeer grote waarde waren, sommige in het latijn, meestal echter in het grieks geschreven. Van Oven besepte, dat bestudering van deze originalia van het grootste belang moest zijn, zowel voor het Romeinse recht zelf als - en, naar bleek, zelfs nog meer - voor de vermenging van dat recht met inheemse rechtsstelsels. Met het latijn was hij doorlopend in contact ge-

bleven, maar het grieks was in den loop der jaren wel wat vervaagd. Met een bewonderenswaardige toewijding heeft hij zich toen weer op die taal toegelegd. De werkcolleges van het Leids papyrologisch instituut heeft hij tot een jaar voor zijn heengaan in voorbeeldige trouw medegemaakt en er leiding aan gegeven voor zover het op zijn werkterrein lag.

In de jaren, die verliepen tussen zijn benoeming te Leiden en den tweeden wereldoorlog, verschenen van zijn hand intussen meer publicaties op het gebied van het nederlandse dan het romeinse recht. Dat lag ten dele ook aan het redacteurschap van de twee genoemde tijdschriften. Maar in welke mate hij op de hoogte was van het vak, dat hij te doceren had, bleek onmiddellijk na den oorlog. Men moet nl. weten, dat de oorlogsjaren voor hem, die joods bloed in de aderen had, zeer moeilijk geweest zijn. Door het verlies van een zoon, en door een om een futiliteit door de bezetters verleend ontslag. Het was nodig, dat hij uit Leiden verdween. In Twente vond hij een gastvrij onderdak en daar heeft hij, met zeer weinig hulpmiddelen, zijn grote werk geschreven: het *Leerboek van Romeins Privaatrecht*, dat in 1945 verscheen. Het was tientallen jaren geleden, dat een studieboek over deze materie in het nederlands verschenen was, en het stelde ook menig buitenlands werk van dien aard in de schaduw. Hier toonde hij hoezeer hij deze materie beheerste.

De eerste maanden na den oorlog werden met verschillende door de omstandigheden geboden werkzaamheden druk bezet. Hij was raadsheer in het Bijzonder Gerechtshof te Den Haag, president van een commissie ter 'zuivering' van musici. Ook de universiteit legde als secretaris van den senaat en als rector magnificus beslag op zijn tijd. Toen die drukke jaren voorbij waren vond hij weer meer gelegenheid, zich op de wetenschap toe te leggen en in binnen- en buitenlandse tijdschriften verschenen weer regelmatig verhandelingen van zijn hand.

Op zijn vijftenzestigsten verjaardag, in 1946, werd hem door ambtgenoten, leerlingen en vrienden een feestbundel aangeboden, de *Symbolae ad jus et historiam antiquitatis Romanae pertinentes*.

Het had er allen schijn van, dat met zijn aftreden als hoogleraar een periode van rustige wetenschapsbeoefening, een meer theoretische dan praktische, zou aanbreken. Er kwam echter weer een verrassing. In 1956 kwam de minister van Justitie, Donker, plotseling te overlijden. Het ministerie zou, in verband met komende verkiezingen, nog slechts ruim vier maanden aan het bewind blijven, en een belangrijk wetsontwerp, nl. datgene wat strekte tot opheffing van de handelingsonbekwaamheid

der gehuwde vrouw, moest, zo enigszins mogelijk, nog aangenomen worden. Men verzocht Van Oven zich voor dien ministerszetel beschikbaar te stellen en hij heeft bevestigend geantwoord. Daardoor kreeg hij de gelegenheid, een zaak tot een goed wettelijk einde te brengen, waar hij in geschrifte al sinds 1927 voor had geijverd.

Van deze erkenning van verdiensten heeft hij zeer veel genoeg gehad.

Na een ziekte van enige maanden, die hem in het bijzonder zwaar viel, omdat zij hem het werken moeilijk maakte, is hij op 15 maart 1963 bezweken. Met hem is niet alleen een beminnelijk, belangwekkend, warmhartig en kunstlievend mens heengegaan, maar ook een jurist, die de nederlandse wetenschap en het universitaire bestel in ons land tot grote eer gestrekt heeft. Om vele redenen werd zijn verscheiden in brede kring ten diepste betreurd en velen houden zijn persoon en werk in dankbare herinnering.

B.A. VAN GRONINGEN

Marie Ramondt¹
(Soekowono (Oost-Java), 22 maart 1878-Utrecht, 3 augustus 1963)

Als jongste van een gezin van zes kinderen, werd Marie Ramondt 22 maart 1878 te Soekowono (Oost-Java) geboren op de tabaksplantage, waar haar vader administrateur was. De heer Ramondt was in vroeger jaren redacteur van de Goesche Courant geweest, en toen het gezin in 1880 naar patria vertrok, hernam hij zijn post aan de courant. Zijn progressief liberale denkbeelden openden hem al spoedig de weg naar het wethouderschap, dat hij jarenlang met talent en voortvarendheid bekleedde. Marie Ramondt bracht haar jeugd en meisjesjaren door in een welgesteld milieu van notabelen dat voor het nieuwe en levenwekkende openstond. Het idyllisch landelijke Goes was voor een begaafd jongmeisje dat in deze omstandigheden opgroeide, niet een benauwend provinciaal nest, maar een monter stadje dat deel had aan de algemene opleving van de Nederlandse cultuur in de jaren '90. Een begin van contact met de ruimere wereld is er al in 1894, als van de 16-jarige leerlinge van de middelbare meisjesschool een opstel wordt opgenomen in *Lelie en Rozeknoppen*, 'Weekblad voor meisjes'. Vier jaar later baant een hoger gespannen literaire ambitie zich toegang tot *Eigen Haard* en dan heeft de schrijfster 'Marie van Scalden', blijkens stijl en toon van haar schriftuur en de namen van bewonderde auteurs, de aansluiting bij de 'moderne' literatuur gevonden. Nog voor het einde van de eeuw publiceert *Elsevier's geïllustreerd Maandschrift* een meditatief proza-gedicht, 'Rust' getiteld, dat Marie Ramondt een eigen plaats scheen te verzekeren in de equipe van jonge schrijfsters van die dagen, Augusta de Wit, Margot Antink, Top Naeff, Ina Bakker...

Zij zette echter niet alles op de kaart van het schrijverschap. Waarschijnlijk meer uit eigen vrije wil dan onder ouderlijke druk ging ze zich voorbereiden voor de acte M.O. Nederlands. Haar eerste opleider was de jonge neerlandicus en linguïst Dr. N. van Wijk, van 1904 tot 1907 leraar aan de Rijks-H.B.S. te Goes. Haar initiatie in de wetenschappelijke denkwijze had moeilijk aan betere handen kunnen zijn toevertrouwd. Eerst alleen, later in samenwerking met de bij uitstek degelijke Dr J.

1 Bij gelegenheid van de 75ste verjaardag van Marie Ramondt verscheen in het tijdschrift *Volkskunde*, 1953, een met sympathie en inzicht geschreven artikel van Dr. P.J. Meertens, dat tal van gegevens bevat die voor haar levensbericht onontbeerlijk zijn en waarvan in het onderstaande een dankbaar gebruik is gemaakt.

Heinsius heeft de geniale Van Wijk het jonge meisje naar het examen M.O. gecoacht.

Eenmaal in het bezit van de acte, is Marie Ramondt niet voor de klas gegaan. Haar financiële omstandigheden waren van dien aard dat ze met het geven van enige privaattlessen en het sporadisch houden van lezingen kon rondkomen. Zo was ze in staat, haar studie op een breed front voort te zetten en de veelzijdige belezenheid te verwerven waaruit zij in later jaren kon putten.

Ondertussen verplaatste het zwaartepunt van haar publicaties zich van de belles-lettres naar de wetenschap. In 1902 en 1903 had G.F. Haspels enige bijdragen van haar hand in *Onze Eeuw* geplaatst. Haspels is haar eerste literaire sponsor geweest en speelde dus een rol analoog aan die van Van Wijk op het wetenschappelijk gebied. Ook in latere stadia van haar leven heeft Marie Ramondt telkens weer vooraanstaande figuren ontmoet die oog hadden voor haar bijzondere talenten en tot ontplooiing daarvan het hunne bijdroegen. Voor steun en sympathie was deze strijdbaar zelfstandige vrouw in een paradoxale mate gevoelig en levenslang dankbaar.

Waaraan het nu lag dat het belletristisch werk, ondanks een veelbelovend debuut, niet werd voortgezet, is een vraag die ik niet durf beantwoorden. Wat daarvan ook zij, het onmiskenbaar aanwezige literair talent werkte ondergronds door en voedde, als ik mij zo mag uitdrukken, de wetenschappelijke productie die na 1910 inzette. Kleine bijdragen in *Volkskunde* werden gevolgd door een artikel in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*. In 1917 kwam het eerste boek van Marie Ramondt van de pers: *Karel ende Elegast oorspronkelijk?* Deze 'proeve van toegepaste sprookjeskunde' verscheen door toedoen van Prof. J.W. Muller als 12de nummer van de 'Utrechtsche Bijdragen voor Letterkunde en Geschiedenis'. Als Marie Ramondt academisch had gestudeerd, zou dit boek haar proefschrift hebben kunnen zijn. Het vestigde haar naam en leverde haar in 1920 het lidmaatschap van onze maatschappij op. Prof. Muller heeft nog op een andere manier in de loopbaan van Marie Ramondt ingegrepen. Aan zijn gezaghebbend woord had zij het te danken dat zij in 1921 tot lector in het Nederlands aan de universiteit te Giessen werd benoemd. Haar financiële onafhankelijkheid had zij als gevolg van de Russische revolutie verloren. Marie Ramondt voelde geen ambitie voor het leraarschap. In de gegeven omstandigheden was het lectoraat te Giessen een uitkomst, al zal de ontreding van het na-

oorlogse Duitsland ook in die kleine universteitsstad voelbaar zijn geweest. Zij won er het vertrouwen van de grote germanist Otte Behaghel, die haar de kolommen van het *Literaturblatt für Germanische und Romanische Philologie* ontsloot. In dezelfde tijd begon haar medewerking aan het wekelijks *Letterkundig Bijvoegsel* van de N.R.C.; daar was aanvankelijk Johan de Meester haar vaderlijke vriend en sponsor (de medewerking zou trouwens tot ver in de periode-Van Vriesland duren).

Het werk te Giessen werd zo gewaardeerd dat haar in 1925 het veel belangrijker lectoraat te Bonn werd opgedragen. Daar heeft ze van 1925 tot 1935 een eerbied afdwingende activiteit ontplooid. Haar colleges in Nederlandse literatuur waren degelijk, helder, inspirerend. Verscheidene belangrijke dissertaties werden geheel of gedeeltelijk onder haar leiding bewerkt. Tot haar meest vermaarde oud-leerlingen behoort Leonard Forster, de tegenwoordige hoogleraar in de germanistiek te Cambridge. Ze mocht zich verheugen in de steun van Oskar Walzel, in de jaren vóór 1933 op het hoogtepunt van zijn werkzaamheid en zijn roem. Als redacteur-leider van het grote *Handbuch der Literaturwissenschaft* vertrouwde hij Marie Ramondt de redactie van het daarin te verschijnen deel over de geschiedenis der Nederlandse letterkunde toe. Met volle inzet van haar kennen en kunnen maakte zij zich op, om zich van de eervolle opdracht te kwijten. Het ging erom, de Nederlandse literatuur een waardige plaats te geven in het wetenschappelijk verantwoorde panorama der wereldliteratuur dat het Handbuch bedoelde te presenteren. Het boek werd door Marie Ramondt in het Duits en voor een in eerste instantie Duits publiek geschreven. Het berustte op een uitgebreide kennis van de Nederlandse literaire teksten en van de desbetreffende secundaire literatuur. Zij legde er haar niet geringe gaven van karakteristiek en expositie aan ten koste. In 1932 naderde het manuscript zijn voltooiing. Hoe te verklaren dat het nooit is uitgegeven? Op de voorgrond sta dat Walzel, zoals hij bij herhaling, in geschrifte en mondeling, heeft verklaard, met het werk als zodanig ten zeerste was ingenomen: Er waren echter moeilijkheden van tweeërlei aard: idiomatische kwesties, waarin Marie Ramondt zich, volgens Walzel, weinig meegaand betoonde, en verschil van inzicht tussen de redacteur van het Handbuch, die het hele manuscript wenste te publiceren, en de uitgever, die het, wegens de tijdsomstandigheden, ingrijpend wilde besnoeien¹. Met een en ander ging veel

1 Zie *Wachstum and Wandel, Lebenserinnerungen von Oskar Walzel*, aus dem Nachlass herausgegeben von Carl Enders, Berlin, 1956, pp. 216, 217. Wanneer mijn lezing op een enkel punt van die van Walzel afwijkt, dan moge men bedenken dat deze memoires geschreven zijn vóór de val van het Derde Rijk. Indien Walzel de nationaalsocialistische terreur overleefd had, zou hij waarschijnlijk niet verzuimd hebben, verband te leggen tussen de Machtübernahme en het onvoltooid blijven van zijn Handbuch.

tijd verloren; hoe kostbaar de tijd in het toenmalige Duitsland was, zullen de betrokkenen niet beseft hebben voor het te laat was en de Machtübernahme de voltooiing van het handboek der wereldliteratuur onmogelijk maakte.

Deze gang van zaken heeft Marie Ramondt diep teleurgesteld. Zij moet hebben gevoeld dat de publicatie van haar boek haar wetenschappelijke positie in aanzienlijke mate zou hebben versteigd. Overigens was, ook afgezien van deze zaak, het lectoraat te Bonn in toenemende mate een verloren post. In 1935 werden de spanningen aan de Bonnse universiteit haar te machtig en keerde zij, de uitzichtloze strijd opgevend, naar het vaderland terug.

De herinneringen aan de gruwelijke atmosfeer in Duitsland waren niet onmiddellijk verdwenen. Integendeel, men kreeg de indruk dat de doorstane ervaringen nog lange tijd een bedreiging voor haar geestelijk evenwicht vormden. Ze versterkten een reeds aanwezige neiging tot wantrouwen die in het kloeke en gulle, 'Zeeuwse', karakter van Marie Ramondt bij tijden een schrille dissonant opleverde en de omgang met haar medemensen niet zelden op tragische wijze bemoeilijkte. Maar de moedige vrouw die zij was, heeft altijd geweten, hoe het bedreigde evenwicht te herstellen: door te werken namelijk en te produceren.

Ambteloos, eerst te Oegstgeest, later te Utrecht, heeft ze enerzijds het terrein van haar studies verbreed, anderzijds het zwaartepunt ervan langzaam verschoven. De eigenlijke literatuurgeschiedenis kwam wat op de achtergrond. De studie van het sprookje, levenslang beoefend, oriënteerde haar aandacht steeds meer op de ontsluiting van de primitieve mentaliteit. Daarbij stond haar een verrassend uitgebreide en veelvormige belezeneerdienst, een grote combinatorische gave, een scherpe intuïtie en, in het exposé, een veerkrachtige, elliptische stijl waaraan een element van kostelijke humor niet ontbrak. In 1948 verscheen haar tweede boek: *Sprookjesvertellers en hun wereld*. Dit werk van een zeventigjarige vertegenwoordigt een stadium in een ontwikkeling die veertien jaar later tot de publicatie van de *Studien über das Lachen* zou voeren, waarin studie van de humor en studie van het primitivisme op onnavolbare wijze verstrengeld zijn.

Merkwaardigerwijze is Marie Ramondt de laatste jaren van haar leven nog in een heel andere richting werkzaam geweest: in aansluiting bij het werk van Prof. van Stempvoort hield zij zich intensief bezig met de invloed van de nieuwtestamentische apocriefen op de Middeleeuwse li-

teratuur. Daarvan getuigt het belangrijke opstel 'De Christusdans en Strawinsky's Cantataliederen' in jaargang 1961 van *Forum der Letteren*.

Kort voor Pinksteren 1963 werd Marie Ramondt ziek. Werken was haar onmogelijk. Zo ontviel haar het magische middel waarmee ze ook de grootste moeilijkheden bezworen had. Er restte niet anders, dan de wapens te strekken. Op 3 augustus 1963 is zij overleden.

J. KAMERBEEK JR.

Lijst van geschriften

Boeken

- 1917 *Karel ende Elegast oorspronkelijk?*
Proeve van toegepaste sprookjeskunde. (Utrechtsche Bijdragen voor Letterkunde en Geschiedenis, XII), Utrecht, 135 pp.
- 1948 *Sprookjesvertellers en hun wereld.*
Van primitivisme tot symbolisme. Vier sprookjesstudiën. Groningen, Batavia, 190 pp.
- 1962 *Studien über das Lachen*, Groningen. 133 pp.

Artikelen

- 1912 iets over den weerwolf in de Betuwe, in *Volkskunde*, XXIII, pp. 161-163.
- 1912 Kinderspel 'Klein' Anna', in *Volkskunde*, XXIII, pp. 237-239.
- 1913 Het poeier van Sinte-Patie, in *Volkskunde*, XXIV, pp. 159-161.
- 1914 Joli tamboer, in *Volkskunde*, XXV, pp. 168, 169.
- 1914 Overblijfsels van geestelijke liederen vóór de Hervorming, in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, XXXIII, pp. 303-320.
- 1922 De bronnen van den Gloriant, in *Tijdschrift ...*, XLI, pp. 31-45.
- 1923 Florentijn en de hertog van Bruyswyc uit den Gloriant, in *Tijdschrift ...*, XLII, pp. 292-303.
- 1923 Zur Jugendgeschichte des Parzival, in *Neophilologus*, IX, pp. 15-22.
- 1924 Jan Luyken en Abraham a Sancta Clara, in *Neophilologus*, X, pp. 108-111.
- 1932 Jacob Revius' lied van den postilion, in *De Nieuwe Taalgids*, XVIII, p. 9.
- 1932 Een Amsterdamsch fragment, in *Tijdschrift ...*, LI, pp. 1-7.
- 1933 Maerlant en het vagantisme, in *Neophilologus*, XVIII, pp. 215-26.
- 1936 Aernoutsbroeders en clerici vagabundi, in *Tijdschrift ...*, LV, pp. 308-310.
- 1941 Entstehungsboden und Entstehungszeit des mittelniederländischen weltlichen Dramas, in *Zeitschrift für deutsche Philologie*, LXVI, pp. 163-190.
- 1942 Meester Platus, in *Tijdschrift ...*, LXI, pp. 235-238.

- 1942 De Middelnederlandse sproken in hun verhouding tot de werkelijkheid en de Duitse literatuur, in *Neophilologus*, XXVII, pp. 300-312.
- 1942 Van jaarspel tot abel spel, in *De Gids*, CVI, IV, pp. 165-184.

- 1943 Ridder- en Rederijkertijd, in *De Nieuwe Taalgids*, XXXVII, pp. 61-70.
- 1943 Josephs bespotting door de broeders bij Vondel, in *De Nieuwe Taalgids*, XXXVII, pp. 164-168.
- 1944 Problemen in en om het Haagse liederenhandschrift, in *Tijdschrift ...*, LXIII, pp. 63-81.
- 1944 Vondel's Wildeman, in *De Gids*, CVIII, I, pp. 69-80.
- 1945 De werkelijkheid in het volkssprookje, in *De Nieuwe Taalgids*, XXXVIII, pp. 97-104.
- 1946 De eenhoornsagen, in *Volkskunde*, N.R., V, pp. 81-85.
- 1947 Het spotkoning-thema in het middelnederlands, in *De Nieuwe Taalgids*, XL, pp. 115-117.
- 1948 Arthur van Schendel als sprookjesverteller, in *De Nieuwe Taalgids*, XLI, pp. 20-24.
- 1948 Les contes de ma mère l'Oye en het volkssprookje, in *Volkskunde*, N.R., VII, pp. 1-10.
- 1948 Heer Halewijn en Blauwbaard, in *Miscellanea Gessleriana*, pp. 1030-1043.
- 1949 Arthur van Schendel's laatste phase, in *De Gids*, CXII, III, pp. 15-37.
- 1949 De toepassing van Jung's mythische oertypen in mythe en sprookje, in *Volkskunde*, N.R., VIII, pp. 97-106.
- 1950 Kontakten tussen ritueel en kinderspel, in *Volkskunde*, N.R., IX, pp. 145-163.
- 1950 Peter Schlemihl's schaduw, in *Neophilologus*, XXXIV, pp. 100-103.
- 1950 Vondel, Mucedorus en Pieter Breughel, in *De Nieuwe Taalgids*, XLIII, pp. 10-12.
- 1951 De oorspronkelijkheid van de Karel ende Elegast, in *Tijdschrift ...*, LXIX, pp. 161-168.
- 1953 De integratie van het sprookje, in *Volkskunde*, N.R., XII, pp. 55-63.
- 1954 Een bruggespel met een wildemansdans, in *Volkskunde*, N.R., XIII, pp. 114-117.
- 1954 De evolutie van de 'gros rire' in de 17e eeuw, in *De Nieuwe Taalgids*, XLVII, pp. 190-198.
- 1954 De jongere en de late Potgieter tegenover de Humor, in *De Nieuwe Taalgids*, XLVII, pp. 259-268.
- 1955 Simon Vestdijk's dodenwake, in *De Nieuwe Taalgids*, XLVIII, pp. 334-336.
- 1955 Die de vogeltaal verstaan, in *Volkskunde*, N.R., XIV, pp. 68-70.
- 1956 Between Laughter and Humour in the Eighteenth Century, in *Neophilologus*, XL, pp. 128-138.
- 1961 De Christusdans en Strawinsky's Cantata-liederen, in *Forum der Letteren*, II, pp. 171-186.

**Godfried Frans Rombouts (Frater Sigebertus)
(Bergeijk (N.B.), 15 januari 1883-Tilburg, 10 december 1962)**

Rombouts werd opgeleid tot onderwijzer aan de kweekschool van de Fraters van Tilburg. Na het verkrijgen van de hoofdakte behaalde hij onderscheiden onderwijsbevoegdheden voor het lager en middelbaar onderwijs. Hij werd onderwijzer aan een lagere school (1902) en daarna aan de ULO. In 1909 leraar aan de kweekschool van zijn congregatie in Tilburg, daarna ook in Goirle. Hem werd opgedragen het onderwijs in het Nederlands, de moderne talen en de pedagogiek. In 1915 is Rombouts één der eerste leerlingen van het Psychologisch-Pedagogisch Instituut van de R.K. leergangen te Tilburg, waar hij onder leiding van prof. Hoogveld en prof. Roels filosofie, psychologie, pedagogiek en letteren studeerde. In 1913 werd het pedagogisch tijdschrift 'Ons Eigen Blad' opgericht ('Tijdschrift voor praktische katholieke opvoeding'). Vanaf de oprichting behoort Rombouts tot de medewerkers aan dit blad; in 1919 werd hij hoofdredacteur, wat hij tot zijn dood bleef. Rombouts is één van de mensen, wier betekenis men niet kan verstaan door enkele simpele feiten uit zijn leven te vermelden.

Schier elke publicatie van Rombouts houdt verband met het doel, dat hij zich in zijn leven had gesteld. Dat doel wordt beheerst door enige objectief vaststaande feiten.

In de eerste plaats werd in de jaren toen hij optrad de pedagogiek òf in het geheel niet òf slechts door zeer enkelen beschouwd als een wetenschappelijk te beoefenen vak. De belangstelling voor dit vak was in wetenschappelijke kring dan ook uiterst gering. Het tweede feit, waardoor zijn optreden wordt beheerst, is, dat hij meent, dat enerzijds het beoefenen van de opvoedingspraktijk niet wel mogelijk is zonder een behoorlijke kennis van de wetenschappelijke achtergronden der pedagogiek, maar dat anderzijds de praktijk van de opvoeding in huis en op school door wetenschappelijk verantwoorde motieven dient te worden geleid en een basis moet hebben in kennis der feiten. En de derde stimulans ontleent Rombouts voor zijn schrijven en optreden aan de situatie zoals hij die zag, dat namelijk in de beoefening van de wetenschap, maar vooral in pedagogicis het R.K. volksdeel een achterstand had bij het Protestants-christelijke en bij het naar de openbare school gerichte. Zijn belangstelling voor hen, die leiding gaven op pedagogisch erf, ook bij het protestants-christelijke volksdeel, bleek bijv. uit zijn uit-

voerige brochure 'Prof. Dr. H. Bavinck, Gids bij de studie van zijn pedagogische werken' (1922).

Zoals gezegd, Rombouts' werk is moeilijk te begrijpen, indien wij het niet steeds weer zien in het licht van deze grondgedachten. Maar dan is er nog iets. Hij wilde vooral degenen, die leiding hadden te geven bij de opvoeding, speciaal ook de onderwijsgevende religieuzen, maar toch ook de ouders, de richting wijzen, waarin zij moesten werken. Mede daaruit is te verstaan, dat zijn publicaties zulk een uitermate breed veld beslaan.

Reeds een zeer beknopt overzicht van zijn oeuvre geeft een indruk van de veelheid van terreinen, waarop hij zich bewoog. Zijn historische belangstelling bleek uit zijn grote boek 'Historische pedagogiek, Grote lijnen der geschiedenis van het opvoedkundig denken en doen in doorlopend verband met de cultuurontwikkeling' (deel I-IV) 1927/28 (zie in aansluiting hieraan het 'Leerboek der historische pedagogiek', 1934). Zijn leven lang heeft Don Bosco hem geboeid: 'Don Bosco als opvoeder' (Opvoedkundige Brochure Reeks, nr. 51) 1930, na zijn 'Don Bosco, zijn leven en daden' (O.B.R. nr. 49) 1929. Maar in 1940 schrijft hij nog eens weer over Don Bosco: 'De ideale opvoeder voor onze tijd: Don Bosco' (O.B.R. nr. 109). Ook andere historische figuren hadden zijn belangstelling, zie: 'De Rembrandt-Duitser Julius Langbehn' (O.B.R. nr. 112) 1940. Niet minder dan de historische pedagogiek boeide hem de theorie der opvoeding. In 1931 verscheen zijn 4-delig 'Katholieke pedagogiek', een boek dat vele herdrukken verkreeg. Vele malen werd ook herdrukt zijn 'Elementaire Zielkunde', 1929, evenals zijn 'Nieuwe banen in psychologie en pedagogiek', 1925, en zijn 'Zielkundige begrippen' van hetzelfde jaar.

Er is vrijwel geen terrein van het onderwijs, de pedagogiek en de didactiek, waarover Rombouts niet heeft geschreven. Zo gaf hij een beschouwing over 'Kleuterpraat en kleuterpsyche' (Fakkelseeks nr. 5) 1937, maar wijdde hij ook een publicatie aan 'De pedagogische situatie van het ogenblik in Nederland' (O.B.R. nr. 104) 1939. Hij schreef over 'De gewenning als opvoedingsmiddel' (O.B.R. nr. 69), 1933, maar ook over 'Verstandig studeren en vruchtbaar werken', 1. 'Werken willen' (O.B.R. nr. 83) 1939², 2. 'De juiste didactiek' (O.B.R. nr. 87) 1936, terwijl hij eveneens zijn licht liet schijnen over 'De Inspectie over het L.O. schooljaar 1936' (O.B.R. nr. 95) 1937. De nummers 98, 99 en 100 van de Opvoedkundige Brochure Reeks waren geschriften van zijn hand

onder de gezamenlijke titel 'Naar een betere school'. Op nr. 100 van de Brochure Reeks volgde nr. 101 van de schrijver Govert Grazer over het onderwerp 'De Nederlandse volksschool in het dok', 1939, maar Govert Grazer was niemand anders dan Frater Rombouts.

Onder dit pseudoniem Govert Grazer schreef hij verscheidene van zijn didactische geschriften. 'De Leesmethodiek' (O.B.R. nr. 60) 1931 ('Leesmethodiek en de moderne psychologie'), terwijl als nummer 68 O.B.R. in hetzelfde jaar verscheen (eveneens van Govert Grazer) 'Rekenmethodiek en de moderne psychologie'. Evenwel gaf hij zijn eigen naam aan de brochures over de methodiek onder de hoofdtitel 'Naar een betere methodiek' ('De hoofdvakken' O.B.R. nr. 117, 'De zaakvakken' O.B.R. nr. 118, 'De vaardigheidsvakken' O.B.R. nr. 119).

Nog op ander terrein bewoog hij zich. Hij schreef series leesboeken voor de school ('Omhoog', 'De Meiboom'). Hij gaf een reken-methodiek ('Geef acht') en een schrijf-methodiek ('De pen') en verleende zijn medewerking aan leerboeken voor de moderne talen ('Levend Engels', 'Levend Frans' en 'Levend Duits').

Het is ondoenlijk een volledig overzicht te geven van alle publicaties van Frater Rombouts. Het opnemen van een bibliografie zou onderscheidene bladzijden vergen. Gelukkig is er over de periode tot ongeveer zijn 70e jaar een volledige bibliografie verschenen in het 'Huldeblijk aan Frater S. Rombouts' 1951, blz. 279 tot 305. Deze bibliografie bevat niet minder dan zeventienhonderdnummers. Zij kan nog aangevuld worden met bibliografische gegevens in het Rombouts' nummer van 'Ons Eigen Blad', 1 februari 1950. De publicaties van Rombouts uit zijn laatste levensjaren hebben voornamelijk een plaats gevonden in 'Ons Eigen Blad'. Een centrale plaats in deze publicaties wordt ingenomen door een principiële discussie, voornamelijk met en tegen prof. Perquin, rondom het vraagstuk van de fenomenologische methode der pedagogiek, in welke Rombouts een gevaar voor de R.K. pedagogiek zag dreigen. Ook hier heeft hij weer gepoogd wat hij heel zijn leven door bedoelde: datgene wat hij in de wetenschap ontdekte als belangrijk hetzij in negatieve hetzij in positieve zin in eenvoudige en duidelijke vorm door te geven aan de mensen van de praktijk van het onderwijs en van de gezinsopvoeding. Daarbij heeft de godsdienstige opvoeding en het godsdienstonderwijs ('Katechismus en Katechese') zijn grote belangstelling gehad. Eén van de beste bronnen voor de kennis van Rombouts' opvattingen is het Reorganisatierapport van het R.K. Lager Onderwijs,

waaraan Rombouts meewerkte en één van de belangrijkste redacteurs was.

J. WATERINK

Bibliografie

Voor de bibliografie verwijzen wij naar het in de tekst genoemde 'Huldeblijk'.

Anne de Vries
(Assen, 22 mei 1904-Zeist, 29 november 1964)

Als Anne de Vries op zondag 29 november 1964 plotseling van zijn aardse taak wordt ontheven, is er op diezelfde dag in vele landen en meer dan een werelddeel in tienduizenden huiskamers uit zijn kinderbijbels gelezen en hebben talloze kleuters op vaders knie of moeders schoot in de ban van zijn vertellingen geluisterd naar de eeuwenoude verhalen uit het Oude Testament en de vertellingen rondom de grote kindervriend Jezus van Nazareth.

Het zijn vooral deze vertelboeken (zowel voor kleuters als voor oudere kinderen), in vele talen overgezet, waardoor de naam van Anne de Vries gevestigd werd, al was zijn roman *Bartje*, het Drentse jongetje dat evenals destijds Merijntje Gijzen stormenderhand Nederland veroverde, zijn eerste grote succes.

Het was in het begin van de dertiger jaren dat ik voor het eerst kennis maakte met het werk van deze toen nog vrij jonge auteur, toen hij mij een bijdrage zond voor een door mij geredigeerd Kerstboek. Het was getiteld *De voetstapjes*, een kort verhaal dat later een voorloper zou blijken te zijn van *Bartje*. Hij had toen al het schoolboekje *Evert in turfland* geschreven en wilde wel eens proberen of hij ook voor 'grote mensen' kon schrijven. Voorzichtige Drent die hij was, koos hij een schuilnaam: A. Nassau. Toen alles goed afliep dorst hij ook onder eigen naam voor het grote-mensenpubliek te schrijven. De publicatie van zijn *Bartje* was het grote keerpunt.

Later vertelde hij: 'Ik werd op de verjaardag van mijn moeder geboren en het was bovendien op Pinksterzondag. Ik zou een gelukskind zijn en heb het geluk altijd meegehad. Mijn jeugd bracht ik door op een oude boerderij die eenzaam in het veld lag bij Assen. Veel vrienden had ik daar niet, ik was meestal alleen in de natuur en kende alle vogels, bloemen en vissen, al wist ik de namen niet. Broers had ik niet, wel zeven zusjes, zodat ik al vroeg wist dat een meisje geen engel is. Mijn lieve moeder was mijn beste kameraad, die mij altijd heeft begrepen. Zij was de zon van mijn gelukkige jeugd.'

Twaalf jaar is Anne als zijn vader hem als knechtje bij een tuinder besteedt. Ondanks zijn liefde voor de natuur valt dit werk hem tegen. Zijn hart gaat uit naar lezen en studeren. Hij wordt letterzettermaatje op de drukkerij van de Drentse Courant, dezelfde waar een kwarteeuw vroeger

Jan Fabricius jongmaatje was geweest. Hij wordt ziek van de loodlucht en probeert het opnieuw bij een tuinder. Dan grijpt de bovenmeester in, die zorgt dat Anne de Normaalschool in Assen kan bezoeken. Na vier jaar staat hij als negentienjarige voor de klas in 2e Exloërmond, later in Zeist bij een blindeninstituut, gevolgd door Ermelo op een school voor achterlijke kinderen, totdat hij terugkeert naar de blindenschool in Zeist.

Inmiddels is hij gaan schrijven. Dat zat hem als jongen al in het bloed. Zijn berichtjes (al of niet verzonnen) werden door de Asser Courant met twee kwartjes betaald. Dat was geld voor boeken. Op de Normaalschool schreef hij een kerstverhaal, wat hem een rijksdaalder opleverde.

Op 7 augustus 1930 trouwde hij met Alida Gerdina van Wermeskerken. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren.

Zijn eerste boekjes schreef hij in Zeist, 'uit heimwee naar mijn goede Drentse geboortegrond. Toen schreef ik *Bartje*, nadat ik mij in enkele novellen had geoefend in de 'grote-mensen-stijl'. Na een jaar kon ik de school vaarwel zeggen en van mijn pen leven.'

Het klinkt wat simpel, maar men moet zich de situatie voorstellen van de eenvoudige Drentse jongen die, plotseling terecht gekomen in de maalstroom van de publiciteit, te doen krijgt met een altijd hongerige uitgeverwereld, met talloze aanvragen voor het houden van lezingen over eigen werk, en met een steeds maar doordraaiende pers. Want *Bartje* is al spoedig een begrip geworden.

In een kort levensbericht door hem nagelaten, waaruit ik al iets citeerde, zegt hij: 'Bartje is geen autobiografie van mijn jeugd, alleen van de gevoelens uit mijn jeugd, en het resultaat van studie en ervaring als schoolmeester. Bartje wil een schreeuw zijn om eerlijkheid in de opvoeding, om oprechtheid en belangeloosheid tegenover het kind, dat in ons zo graag een kameraad wil zien en zich telkens weer door ons bedrogen ziet. Het boek wil laten zien hoe daardoor bij het kind zich wel dezelfde ondeugden moeten ontwikkelen, dezelfde list en achterbaksheden, waar wij als grote mensen altijd mee te strijden hebben. Het boek *Bartje* vraagt: wat moet er van onze jeugd terecht komen? *Bartje II* geeft daarop het antwoord en zegt: en tóch komt het terecht, als het kind door al onze zonden heen ook onze liefde heeft gezien. - *Bartje* is geen specifiek Drents boek. Drente is niet meer dan de noodzakelijke achtergrond. *Hilde* is mijn Drentse boek en m.i. mijn beste boek. Mijn hoogste wens is, nog eens een beter boek te schrijven'. Aldus Anne de Vries in 1948, toen hij nog in Hooghalen woonde. In 1949 verliet hij Drente opnieuw om zich

voorgoed in Zeist te vestigen. Tijdens de oorlogsjaren nog in Drente wonend dankte hij na het voort helpen van Amerikaanse vliegers, zijn leven aan een Duitse officier die in zijn landstaal *Hilde* had gelezen.

Na de oorlog schreef Anne de Vries een reeks boeken voor volwassenen en voor kinderen over de 'Duitse tijd'. Het stond toen al wel vast dat hij geen uitgesproken romanschrijver zou worden. De '*Roman van een baby*' bleef, dank zij zelfkritiek, rusten in een damesblad. Voor de levensroman van de verzetsstrijder Johannes Post had hij nog weinig afstand kunnen nemen. *De ring van de profeet*, geschreven in samenwerking met de toneelschrijver Jan Fabricius, is een ontspanningsverhaal. *Wij leven maar eens* zou een trilogie worden, doch is bij het eerste deel gebleven. In *De man in de jachthut*, zijn laatste roman, heeft hij, kennelijk met plezier, zijn jachtbelevissen willen vastleggen.

Zijn eigenlijke terrein was het *kinderboek*. Daar vond hij de grootste voldoening. Anne de Vries stelde voor zich zelf hoge eisen aan het vakmanschap. Hij was niet de auteur die 'maar' voor kinderen schreef. Integendeel - op elk verhaal, hoe klein ook en hoe schijnbaar moeiteloos geschreven, zwoegde hij om het te ontdoen van elk overbodig woord, op zijn hoede voor het gevaar van valse romantiek.

Naast zijn bijbelse geschiedenissen en jeugdboeken heeft hij een groot aantal schoolboeken geschreven, waarvan de hierachter volgende bibliografie getuigt. In 1952 kreeg hij van de regering van Suriname de opdracht een reeks boekjes te schrijven voor het leesonderwijs op de scholen in dat land. Hij riep daarvoor de hulp in van de onderwijzers van het land die hem de stof moesten verschaffen, omdat hij er van overtuigd was dat deze boekjes vóór alles de sfeer van het land en het volk nodig hadden.

Vermeld dient nog te worden dat Anne de Vries ook onder meer dan een pseudoniem publiceerde. Ik noemde reeds de naam A. Nassau. (Hij woonde in het zwarte hoes naast de villa *Huize Nassau*). Zijn moeder heette *Anna Mast*. De naam *Van de Heide* spreekt voor zich zelf. *Daan Deken* spelde hij uit zijn eigen naam en die van zijn vrouw: *Alida Anne De Vries Van Wermeskerken*. Bijna al deze pseudoniemen werden gebruikt voor boekjes die bestemd waren voor de Openbare School. De reden ligt voor de hand; het kon vroeger de naam van een schrijver van uitgaven voor de christelijke school schaden wanneer hij ook voor de O.L.S. schreef. Die tijd is gelukkig voorbij.

De laatste jaren van zijn leven was hij voorzitter van de vakgroep Letteren van de Bond van Christelijke Kunstenaars. In deze vakgroep,

waarin veel jeugdboekenauteurs zijn verenigd, heeft hij zich als mens en collega de vriendschap en achting van velen verworven. Door zijn bezielende woorden werden de auteurs van jeugdboeken gestimuleerd het niet in de kwantiteit doch in de kwaliteit te zoeken. Het was voor hem een vreugde dat het Nederlandse protestantse jeugdboek zeer goed staat aangeschreven in het buitenland.

Dat zijn laatste boek *Kinderen in de Bijbel* moest zijn was tekenend voor zijn gehele oeuvre. Op zondag geboren, op zondag gestorven. Anne de Vries noemde zich zelf een gelukskind, maar dat had niets met bijgeloof te maken. Als mens en als kunstenaar putte hij kracht uit het christelijk geloof.

P.J. RISSEEUW

Samenvattend overzicht van het werk van Anne de Vries

I. Romans (en toneelwerk).

1935	Bartje. Nijkerk; vert. Berlijn 1937, Kopenhagen 1937, Stockholm 1937, Helsinki 1938, Oslo 1948, Praag 1948, Konstanz 1952, Budapest 1956, Konstanz 1961.
1937	De roman van een baby. Feuilleton in <i>Moeder</i> , jg. 1937.
1938	Hilde. Nijkerk; vert. Stockholm 1939, Kopenhagen 1940; Leipzig 1940, Oslo 1943, Helsinki 1944, Parijs 1945, Bamberg 1945, Konstanz 1952, Buenos Aires 1956.
1940	Bartje zoekt het geluk. Nijkerk; vert. Stockholm 1940, Kopenhagen 1941, Leipzig 1941, Bamberg 1949, Konstanz 1952, Oslo 1949.
1948	De levensroman van Johannes Post. Kampen. Voordien als feuilleton in ' <i>Ons Vrije Nederland</i> '.
1951	Wij leven maar eens. Nijkerk; vert. Kopenhagen 1953.
1952	De ring van de profeet. Roman door Jan Fabricius, in samenwerking met Anne de Vries. Nijkerk.
1954	Hilde. Toneelstuk in drie bedrijven door Jan Ubink. Met medewerking van Anne de Vries. Nijkerk.
1960	De man in de jachthut. Nijkerk; vert. Konstanz. 1962.

II. Novellen, verhalen en schetsen

1931	Blinde Kinderen. In <i>Paedagogisch Tijdschrift</i> .
1932	Dirk. in id. De Paus. in id.
1932	Keessie, Huisbezoek en Wat moeten we ermee? In <i>Valcooch</i> .
1933	Ouden van dagen. In <i>Het is bij den avond</i> , Baarn; later in <i>Verhalen uit het land van Bartje</i> , Nijkerk 1936.
1933	Nevelhekse. In <i>De Rotterdammer</i> .
1933	En nergens op de wereld. Nijkerk.
1933	Bartje. In <i>Kleuters die langs ons gaan</i> , Baarn; later gebruikt als begin van de roman.
1933	Herinnering. In <i>De Rotterdammer</i> , en in <i>Verhalen ... Bartje</i> , Nijkerk 1936.
1934	Examen. In <i>Timotheus</i> .

- 1934 Oudejaarsnachtlegende. In *Verhalen... Bartje*, Nijkerk 1936 en in *Verhalen voor de Kersttijd*, Nijkerk 1949, 2de druk 1954.
- 1934 Ongewoon aanzoek. In *De Rotterdammer* en in *Verhalen... Bartje*, 1936.
- 1935 Als de dieren spreken. In *Avrobode*, kerstnummer en in: *Verhalen... Bartje* 1936, en *Verhalen... Kersttijd*, Nijkerk 1949, '54; vert. in *Ihnen ist erschienen*, Konstanz 1955.
- 1936 Het heilig verbond. In *Verhalen... Bartje*, Nijkerk 1936.
- 1936 De verloren zoon. In *Blijde Lichten*, Nijkerk. Als *De vader heeft ons lief* in *Verhalen ... Kersttijd*, 1949 en '54; vert. Konstanz 1955 en '57 en '61; Bandung-Djakarta 19...
- 1938 Tussen geld en liefde. In *Groot Nederlands Boerenboek*, Nijkerk.
- 1939 Er waren twee boerenkinderen. In *Verzeild Bestek*, Kampen.
- 1939 Vrede op aarde. In *Licht der wereld*, Nijkerk, en in: *Verhalen... Kersttijd*, Nijkerk 1949 en '54.
- 1943 De keuterboer. In *Helden van de dag* II, sinds 4de druk, Groningen.
- 1946 Dropping. In *Den vijand wederstaan* (bundel novellen als voorloper van het gedenkboek LO-LKP), Kampen.
- 1948 Geboorte. In *Ontmoeting*.
- 1949 Voorjaarsdag. In *De Spiegel*.
- 1949 De Kerstgeschiedenis. Bewerkt naar *Groot Vertelboek voor de Bijbelse Geschiedenis*. In *Verhalen... Kersttijd*, 1949 en '54.
- 1949 Kerstfeest in Oorlogstijd. In id. 1949.
- 1949 De inbreker. In id. 1949.
- 1949 Jacht op de stroper. In id. 1949 en '54; vert. Konstanz 1955.
- 1949 Het oude werk. In id.; vert. id.
- 1949 De aanrijding. In id.; vert. id. Apart verschenen Nijkerk 1948.
- 1954 Het raadsel der liefde. In id. 2de druk; vert. Konstanz 1955.
- 1954 Liefde tot alle mensen. In id.; vert. id.
- 1964 Kinderen in de bijbel (Zeven karakterschetsen). Kampen; vert. Konstanz 1964.

III. Bijbelse vertellingen

- 1938 Groot Vertelboek voor de Bijbelse Geschiedenis. Deel I. Kampen.
- 1939 id. Deel II. Kampen; vert. Djakarta 1955 en 1958, Konstanz 1957, Kaapstad 1960, Buenos Aires 1961, Rio de Janeiro 1964.
- 1939-'50 Serie kleine bijbelboekjes voor de kleuters. Kampen; vert. Kampen 1956, Vevey-Valence-Gand 1954, Konstanz 1959, 1960, 1962, 1963, Edinburgh en Londen 1961, Lausanne 1961, Stockholm 1962.
- 1946 Kind en Bijbel. (Serie van acht boekjes). Nijkerk; vert. Djakarta en Bandung 1955, 1956, 1958, 1959, Kaapstad en Pretoria, 1961.
- 1948 Kleutervertelboek voor de bijbelse geschiedenis. Kampen; vert. Konstanz 1955, Kaapstad 1955, Oslo 1959, Konstanz 1959, Kopenhagen 1960, Kingston (Ontario) 1961, Saint Louis 1962, Paramaribo 1961, Örebro 1961, Stuttgart 1961, Alcoy 1963, Gujranwala 1963.

- 1949 Honderd vertellingen uit de Bijbel. I. Oude Testament; II. Nieuwe Testament. Den Haag.
- 1959 Kinderkleurbijbel. N.T. Kampen en Amsterdam; vert. Konstanz 1960, Kampen en Amsterdam 1961.
- 1961 id. O.T.I. Kampen en Amsterdam.
- 1961 De tien geboden. Voor kinderen verklaard door Anne de Vries. Amsterdam; vert. Konstanz 1961.
- 1961 Het Onze Vader. id. id. vert. id.

1962 Kinderkleurbijbel. O.T. Kampen en Amsterdam.

IV. Kinder- en jeugdboeken.

- 1930 Evert in turfland. 2 dln. Groningen.
 1930 De witte pet. Groningen.
 1930 Toch een flinke jongen. In 2 dln. Groningen.
 1930 Het droevig avontuur van Formosa. Met P.H. Muller. Groningen.
 1931 De avonturen van een Russische bijbel. In *De Nieuwe Tijd*. Groningen. Als boekje apart: Nijkerk.
 1932 De stroper. In *Houzee*. Kampen. Als boekje apart: Nijkerk; vert. Konstanz 1960.
 1933 Een vreemde avond. Groningen.
 1934 Jongens van de straat. Den Haag. 2de en volgende drukken: Ratje, een jongen van de straat; vert. Konstanz 1955, 1956, 1961, Kaapstad 1963.
 1934 Bertus en Bruno. In *Nieuw Nederlands Leesboek*. Groningen. Als boekje apart Nijkerk 19...; vert. Silverton, Transvaal 19...
 1934 Op de grote heide. In *Als alle lichten branden*. Nijkerk. Als boekje apart Nijkerk 19...
 1935 Arm en toch rijk. Amsterdam.
 1936 Met z'n vieren (Vier kinderverhalen). Nijkerk.
 1936 Overal veilig. Id.
 1936 Oranjebloesem. Uitgave ter gelegenheid van het vorstelijk huwelijk. Kampen.
 1937 De grote veenbrand. Nijkerk.
 1938-'52 Jaap en Gerdientje. 10 deeltjes. Den Haag.
 1947 Mientje, ons moedertje. Nijkerk.
 1949 Vader en Jaap. Nijkerk.
 1950 Het boek van Jan Willem. Zeist.
 1950 Het overstapje (1ste dr.).
 1950 Het boek van Jeroen (volgende dr.) bewerking voor R.K. scholen door Zuster M. Veronice. Zeist.
 1951-'58 Reis door de nacht. Nijkerk; vert. Konstanz 1960, Berlijn 1961.
 1960 Reis door de nacht (4 delen in één band). Nijkerk; vert. Kaapstad 1962.
 1954 Dagoë, de kleine bosneger. Nijkerk; vert. Konstanz 1956, Stockholm 1963.
 1954 Jopie wil het winnen. Nijkerk.
 1954-'55 Jaapje en Gerrie. Den Haag.
 1955 Het kleine negermeisje. Nijkerk; vert. Konstanz 1957.
 1955-'57 Kinderen van het oerwoud. Nijkerk; vert. Konstanz 1956, '58, '59, Lausanne 1960, Kopenhagen 1963.
 1957 Anne de Vries vertelt. (Vijftewintig kleuterverhalen) Den Haag; vert. Konstanz 1958.
 1958 Panokko (drie delen Kinderen van het oerwoud in één band) Nijkerk.

- 1961 Oranje in zilver. (ter gelegenheid van het 25-jarig huwelijksjubileum van het koninklijk gezin). Nijkerk.
- 1964 Twee meisjes in de tropen. (Jaap en Gerdientje 7 en 9). Den Haag.
- 1964 Het boek van Jan Willem. (Jan Willem 1 t/m 4). Nijkerk. Vert. Konstanz 1965.
- 1965 Avonturen van een boerenjongen. (Jaap en Gerdientje 8 en 10). Den Haag.

V. Schoolboeken

a. Leesmethoden

- 1947-'48 Lezen in de eerste klas (Met Wietske Crans). Zeist. 8 deeltjes.

- 1961-'62 id., Nieuwe Serie.
 1950 Lees nu maar. Bewerking voor R.K. scholen door Zuster M. Veronice. Zeist.
 1953-'55 Ons eigen leesboek. (Onder redactie van een Surinaamse commissie). Zeist. 8 deeltjes.

b. Taalmethoden

- 1941-'45 Ons mooie Nederlands (Met J. Nauta). Den Haag. 12 deeltjes.
 1942-'48 Ons mooie Nederlands (taalserie Mulo). (Medewerking aan de eerste vier van de acht deeltjes. Met Joh. Tigchelaar). Den Haag.

c. Bloemlezingen

- 1934 Nieuw Nederlands Leesboek. (Met L. van Klinken en D. Wouters). Groningen. Acht deeltjes.
 1946-'48 Ons mooie Nederlands (leesserie). Begonnen met J. Nauta; na diens dood in 1942 alleen voortgezet; Den Haag. 12 deeltjes.
 1948 Ons mooie Nederlands (leesserie Ulo). (Met Joh. Tigchelaar). Den Haag 4 deeltjes.
 1957 Op vleugels der verbeelding. Groningen. 5 deeltjes.
 1957-'58 Wij en de Wereld. (Met medewerking van Surinaamse leerkrachten en goedgekeurd door een Surinaamse redactiecommissie). Zeist. 10 deeltjes.

d. Diversen

- 1931 Nederlandse Volkskunde (met Paul van Ipenburg, Diet Kramer, drs. P.J. Meertens, dr. J. Waterink, Daan Deken, D. Wouters e.a.) Groningen. 9 deeltjes.
 1937 Toen en Nu. (Met W.G. van de Hulst en Joh. van Hulzen) Schetsen uit de algemene geschiedenis. Groningen. 2 delen.
 1948 In volle wapenrusting. (Met Joh. van Hulzen en L. Keemink) Schetsen uit de geschiedenis der Kerk. Groningen. 2 delen.
 1956-'57 Eerbied voor het leven. (Met A.M. Koppejan). Een serie boekjes voor methodisch verkeersonderwijs in alle leerjaren der lagere school. Zeist. 6 deeltjes en 5 werkboekjes.
 1960 Oefeningen voor het schoolverkeersexamen 1961. Zeist.
 1961 id. 1962. (En zo voort.) Zeist.

VI. Verschillende artikelen, beschouwingen enz., o.a. in *Valcooch*, in *Paedagogisch Tijdschrift*, in *Den Vijand wederstaan*, in *Het grote gebod* (Gedenkboek van het verzet in LO en LKP), 2de deel. Als pocketboek verscheen:

1962 De illegale werker. Kampen.

VII. Vertaalwerk

1965 Het Nieuwe Testament in de taal van onze tijd. Door Anne de Vries, in samenwerking met drs. Henk de Vries en prof. Dr. P.A. van Stempvoort. Deel I: De evangeliën en de handelingen van de apostelen. Kampen.

VIII. Onder pseudoniem verschenen werk

A. Nassau: 1931 De voetstapjes, 1932 Gods stem; Nijkerk. A. van de Heide:

1931 Heidejongens, Het huisje aan de plas, 1932 Bartje; Groningen. H. Mast:

1932 Van Dikkie, Daan en Dorus; Gron. Daan Deken: 1931 De historie der vier heemskinderen en het ros Beyaart, Jan en Jaapje, 1932 Moeder Nelleke,

1934 Lezen (globaal methode voor het eerste leesonderwijs op de o.l.s.), 1938-'46 Bloemaand (met J.B. Ubink en P.C.J. Reyne; bloemlezing voor de o.l.s.); Groningen.

François Closset
(Herstal, 4 februari 1900-Etterbeek, 15 december 1964)

François Lambert Michel Eugène Closset werd geboren te Herstal, het welbekend industriecentrum, ten noorden van Luik. Zoals men weet was Herstal in de late Merovingische tijd, samen met Jupille vlakover aan de rechter Maasoever, een van de meest uitverkoren pleister- en verblijfplaatsen der Pippijns, de Frankische hofmeiers, van wie Karel de Grote zou afstammen. Zou de zoveel jongere dorps- of streekgenoot van Carolus Magnus, 'herstallensis', gedurende zijn talloze pedagogische, didactische en cultuurhistorische mijmeringen, ooit aan zijn roemruchte keizerlijke voorzaat, toch zijn verre peter op gebieden die zijn volle belangstelling hadden, hebben gedacht? Zoals ik hem gekend heb, zou me dit niet verwonderen.

François Closset stamde uit een eenvoudig, naarstig ambtenaarsgezin, dat het niet altijd gemakkelijk had. Zijn vader, Lambert Closset, was gemeenteontvanger te Herstal; deze moest het gezin vroegtijdig ontvallen, zodat de oudste zoon des huizes, - onze Luikse collega, - de verantwoordelijkheid op de schouders geschoven kreeg voor de opvoeding en het onderwijs van de overblijvende kinderen. Zelf volgde hij eerst lager onderwijs op zijn geboortedorp (1907-1913), middelbaar (secundair) onderwijs aan het Koninklijk Atheneum te Luik (1913-1919); tot hij, in oktober 1919, op de Luikse Rijksuniversiteit terecht kwam, waar hij zich liet inschrijven in de Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren, afdeling Germaanse Filologie. Hij zou er, volgens het nog steeds in voege zijnde universitair systeem in België, nl. voor de studie van de Germaanse taal- en letterkunde, Duitse, Engelse en Nederlandse taal- en letterkunde in de kandidatuur, Duitse en Nederlandse taal- en letterkunde, met Engels als optievak, in het doctoraat studeren.

In oktober 1919 zou de Luikse Rijksuniversiteit, waarvan de werkzaamheden, ten gevolge van de eerste wereldoorlog, vier jaar lang lam gelegd werden (4.8.1914-21.1.1919), hiermee weer op dreef geraten. Eveneens in de afdeling Germaanse Filologie, waarin echter weldra wijzigingen in de samenstelling van het hooglerarencorps zouden worden aangebracht.

Toen François Closset er, in oktober 1919, met zijn studies een aanvang nam, vond hij er Joseph Mansion (1877-1937), sinds 20.10.1904 docent, nl. in de vergelijkende grammatica der Germaanse talen, de

historische grammatica van het Engels en het Duits, het Gotisch, de filologische oefeningen over het Nederlands. Voorts trof hij er aan: Henri Bischoff (1867-1945), sinds 5.7.1895 tot docent benoemd voor de leerstoel in het Duits; Paul Hamelius (1868-1922), sinds 20.10.1904 tot docent aangesteld voor de leerstoel in het Engels, ook in de beginselen der belangrijkste moderne literaturen; René Verdeyen (1883-1949), die op 15.12.1919 in functie zou treden, - dus enkele maanden na zijn inschrijving, - dit voor de leerstoel in de encyclopedie der Germaanse talen, en in het Nederlands. René Verdeyen, de opvolger van Frans van Veerdeghem (1849-1932), die tussen 1888 en 1919 zou doceren, was na de eerste wereldoorlog de eerste jongere kracht die, gedurende de universiteitsjaren van François Closset (1919-1923), de afdeling Germaanse Filologie fris bloed zou bijzetten. Hij zou spoedig gevolgd worden door Adolphe-Léon Corin (1889), die in januari 1920 Henri Bischoff voor het Duits zou opvolgen, door Victor Bohet (1887-1948), die in mei 1922 Paul Hamelius voor het Engels zou afllossen.

Het is dus hoofdzakelijk van genoemde naoorlogse jongere ploeg, nl. het driemanschap Bohet-Corin-Verdeyen, met daarbij Joseph Mansion als de wijze, geëerbiedigde mentor, dat François Closset hoger onderwijs in de Germaanse taal- en letterkunde zou genieten: Victor Bohet, 'homme probe et libre' (Closset); Adolphe-Léon Corin, 'plus qu'un savant, plus qu'un Maître: un guide, un soutien et un ami à travers la vie' (Closset); René Verdeyen, 'l'animateur auquel l'enseignement du néerlandais à l'Université de Liège doit son épanouissement' (Corin); hun aller mentor, Joseph Mansion, 'grand savant' (rector Duesberg). Het is onder de leiding en de tot wetenschappelijke werkzaamheid aansporende impuls van dit bijzonder geliefd, vooral ook gezaghebbend, en daarom bewonderd Luiks professorenteam, - de ouderen onder ons kunnen hiervan nog getuigen, - dat tussen 1919 en 1923 de Luikse Germaanse Filologie die toen, en nog in latere jaren, afgezien van sommige ideologische verschillen een sterke onderlinge samenhang vertoonde, François Closset als filoloog voor het leven zou stempelen. Zulks zou niet enkel het geval zijn op de gebieden van de Duitse, Engelse en Nederlandse taal- en letterkunde, op die van de pedagogie, de methodiek en de didactiek, evenzeer op die van de doorgronding en kennis van de mens over het algemeen, gepeild en gemeten naar 's mensen eigen maat.

Op 15.7.1921 werd François Closset tot Kandidaat in de Wijsbegeerte en Letteren gepromoveerd; op 25.7.1923 tot Doctor in de Wijsbegeerte

en Letteren, en wel op een, in het Nederlands geschreven, Duits proefschrift: *Bijdrage tot betere Kennis van de Fantasie van Jean Paul Fr. Richter aan de hand van zijn Vergelijkingen en Metaphora's in den 'Quintus Fixlein'*. In bewuste naoorlogse jaren, die van het hoogtij vierend gemeenschapsideaal, was de academische geest nog zo, dat een dergelijk samengaan van verschillende talen en cultuurgebieden mogelijk bleek te zijn, althans wat de vorm van het academisch proefschrift betreft.

Onmiddellijk na zijn promotie te Luik, zou François Closset, als leraar in de Germaanse talen, het middelbaar (secundair) onderwijs ingaan; hij zou er dertien jaar lang, nl. aan de Koninklijke Athenea van Bouillon (24.10.1923-9.1.1924), Dinant (9.1.1924-5.8.1927) en Hoei (5.8.1927-20.2.1936) werkzaam zijn. Het zullen de jaren zijn, tussen 1927 en 1936 doorgebracht te Hoei, die, pedagogisch, tot zijn meest stimulerende, en methodologisch tot zijn meest vruchtbare, de meest voorgoed vormende kunnen worden gerekend; zijn latere methodologische werkzaamheid aan de Luikse Rijksuniversiteit is, in functie hiervan, van deze leerjaren te Hoei niet los te denken.

Het is te Dinant dat François Closset zijn aanstaande vrouw, Angèle Georgette Manteau, met wie hij op 4.4.1936 in het huwelijk zal treden, zal leren kennen. De jonge echtgenoten zullen zich na hun huwelijk te Brussel vestigen, waar een beetje later de Uitg. Mij Onze Tijd, S.V., die vanaf 1.8.1936 *Onze Tijd*, Maandblad voor letteren, kunst en wetenschap uitgaf, en toen onder de directie stond van Leo J. Kryn, tot de Uitg. Mij A. Manteau, N.V. zal worden omgevormd. Het Vlaams en Hollands uitgeversbedrijf, ook zij wier taak het is zich met de geschiedenis van de Nederlands literatuur onledig te houden, weten wat ze aan de Uitg. Mij A. Manteau, N.V. verschuldigd zijn; ik herinner slechts aan de uitgave van het verzameld werk der Van Nu en Straksers, Karel van de Woestijne, August Vermeylen, Herman Teirlinck; de belangstelling voor 'die van 't Fonteintje', Raymond Herreman, Karel Leroux, Richard Minne, Maurice Roelants, die in het bijzonder door François Closset werden bestudeerd; het ontdekken van jongere Vlaamse talenten, vooral romanschrijvers, die ten gevolge van de stichting van de Leo J. Kryn-Prijs, waarvan François Closset jurylid was, dit samen met Willem Elsschot, Raymond Herreman, Willem Pelemans en Maurice Roelants, werden bekend gemaakt. De Leo J. Kryn-Prijs werd het eerst in 1942 toegekend, nl. aan Louis-Paul Boon voor zijn roman *De Voorstad groeit*.

Buiten zijn werkzaamheid als leraar aan genoemde Koninklijke Athe-

nea, is François Closset, voor en tijdens zijn docentschap aan de Rijksuniversiteit te Luik, eveneens werkzaam geweest als docent in het Nederlands aan de Rijksmiddelbare Normalschool te Luik (2.10.1933-31.1. 1936), als docent in de Germaanse Talen aan het Hoger Handelsinstituut te Bergen, Provincie Henegouwen (1.2.1936-1.10.1939).

In 1934 begon hij zijn loopbaan als docent aan de Luikse Rijksuniversiteit.

Bij Koninklijk Besluit van 19.3.1934 werd hij eerst aangesteld tot docent 3de categorie (half-time) voor de bijzondere methodiek over het Engels, het Duits en het Nederlands, en de hierbij horende oefeningen (Méthodologie spéciale de l'anglais, de l'allemand et du flamand, et les exercices qui s'y rapportent). Ten gevolge van het overlijden van Joseph Mansion op 8.11.1937 en een verzoek tot ontlasting, ingediend door Antoine Grégoire en aanvaard bij Koninklijk Besluit van 25.1.1939, - Antoine Grégoire bezette deze leerstoel vanaf 15.1.1921, - werd hij voorts, bij Koninklijk Besluit van 23.1.1939, tot docent 1ste categorie (full-time) benoemd voor de filologische oefeningen over het Nederlands (Exercices philologiques sur le flamand, partim: 1re année candidature, en remplacement de Monsieur le professeur Mansion, décédé), daarbij de facultatieve leergang in de orthofonie, partim: orthofonie der Germaanse talen (Cours facultatif d'orthophonie, partim: Orthophonie des langues germaniques, candidature, en remplacement de Monsieur le professeur Grégoire qui en a été déchargé sur sa demande). Bij Koninklijk Besluit van 21.7.1942 werd hij, met ingang van 1.1.1942, tot gewoon hoogleraar bevorderd. Een laatste maal, dit ten gevolge van het overlijden van René Verdeyen op 9.10.1949, werden zijn opdrachten, bij Koninklijk Besluit van 21.12.1950, eens te meer uitgebreid; het gold hier de grondige geschiedenis van de Nederlandse literatuur (Histoire approfondie de la littérature flamande, licence en philologie germanique), de filologische oefeningen over het Nederlands, partim literatuur (Exercices philologiques sur le flamand, partim: partie littéraire, licence en philologie germanique, en remplacement de Monsieur le professeur Verdeyen). Op 15.6.1958 werd hij verder toegelaten een vrije leergang in de Nederlandse taal te doceren (Cours libre: Langue néerlandaise); een toelating, die op 29.6.1959 werd vernieuwd.

Als men de werkzaamheden van François Closset als leraar, hoogleraar, daarbij als bestuurder, voorzitter of gewoon lid van sommige raden, stichtingen, verenigingen, commissies, tijdschriften, e.d. overzichtelijk

beschouwt, valt het op dat zijn bedrijvigheid in het bijzonder een dubbele richting uitging: de methodiek en didactiek van het onderwijs in de levende, inz. De Germaanse talen, vooral het Duits en het Nederlands; de wegen die dit onderwijs, op nationaal vlak in de franstalige middelbare (secundaire) en hogere onderwijsinstellingen, op internationaal vlak door middel van jeugdeontacten, jeugdbewegingen, culturele akkoorden, m.e.w. internationale uitwisselingen zou dienen te gaan. Hierbij moet dan nog zijn bijzondere belangstelling en bedrijvigheid hoofdzakelijk op het gebied van de Nederlandse literatuurstudie worden onderstreept, nl. De Nederlandse literaire kritiek, de Nederlandse literatuurgeschiedenis, de vertaling van sommige wel uitgekozen Nederlandse schrijvers in het Frans, zijn moedertaal.

In verband met deze werkzaamheden dient niet te worden vergeten dat het, van huis uit, als franstalige Luiker Waal geweest is, dat François Closset bedoelde bedrijvigheid aan de dag gelegd heeft. Het is van het Frans als voertaal uit, dat hij naar de studie en de praktijk van de Germaanse talen en literaturen, inz. de Nederlandse taal en literatuur, is overgegaan. Dit betekent niet, dat hij de Duitse en Engelse talen en literaturen zou verwaarloosd hebben; zijn bibliografie wijst het tegendeel uit. Nochtans moet worden onderstreept dat zijn ontwikkeling, wanneer men die van in het begin af overzichtelijk beschouwt, zowel wat het praktisch tweede taal-onderwijs als het literair onderwijs betreft, vooral in de richting van het Nederlands is gegaan, dat hij trouwens, zowel gesproken als geschreven, precies als franstalige Luiker Waal op bewonderenswaardige wijze wist te hanteren. Wat hij in zijn *Door Nederland*, als ondertitel van het werk, de 'Nederlandse omgangstaal' heeft genoemd, heeft bij onze collega altijd een bekwaam verdediger gevonden; hij heeft hiermee het franstalig gedeelte van ons land, feitelijk zijn 'land van herkomst', werkelijk gediend. De Vlaamse en Hollandse neerlandisten zijn er hem dan ook dankbaar voor geweest, getuige het vertrouwen dat zij in hem stelden in tal van organismen, die het Algemeen Beschaafd, de Nederlandse literatuur en cultuur op hun programma hebben.

Beroepshalve ging echter zijn hoofdbelangstelling, - hij was aan de Luikse Rijksuniversiteit verantwoordelijk voor het onderwijs in de bijzondere methodiek van de Germaanse talen, - men mag wel zeggen het meest overtuigd, strijdend, om niet te zeggen combatief, naar de didactiek van de moderne, levende talen, inz. de Germaanse talen, in het middelbaar (secundair) en hoger onderwijs.

Hij stond, - en dit tot aan zijn dood, - op het standpunt van een tweede taal-onderwijs vanuit de praktische, levende taal. Zoals hij het nog, onmiddellijk voor zijn overlijden, in een bijdrage aan zijn *Tijdschrift voor Levende Talen, A propos d'automatismes* (XXXI, 1965, 1, blz. 99 en vlg.), wist te zeggen, mag het grammaticaal tweede taal-onderwijs in geen geval louter geheugenonderwijs zijn, nl. alleen met dit geheugenonderwijs tot doel. Het moet rekening houden met de bijzondere aanleg van iedere leerling afzonderlijk, geduldig, geleidelijk van een lagere naar een hogere kennis en vorming voeren, zonder daarom, desgevallend, sommige 'automatismen' uit te sluiten. Het is wat hij vaak noemde de leerling op zich laten afkomen, hem uit zijn nest halen, en hem vooral niet overdonderen met onmogelijke eisen, boekenkennis, brani. Vertaal-, spreek- en steloefeningen, zowel van de algemeen beschaafde omgangstaal als de bijzondere, particuliere taal, zowel van de handelscorrespondentie als de hogere cultuurtaal, dit om eindelijk te kunnen deelnemen aan het volle dagelijkse, sociale, economische, literaire, artistieke, wetenschappelijke leven, ze dienen parallel en progressief vanuit een directe, actieve instelling tegenover de student te worden opgevat, met het doel hem zodoende harmonisch te leren voelen, denken en handelen, zij het nationaal of internationaal, en dit alles, sprekend of schrijvend, tot uitdrukking te leren brengen.

Het is uit deze geest, dat zijn handboeken, nl. *Door Nederland, De kleine Correspondent, Nederland's Handel en Verkeer, Nederland in een Notedop, De Nederlandse Taal en Cultuur*, ook, dit in samenwerking met Adolphe-Léon Corin, *Deutscher Handel und Wandel*, met de *Deutsche Geschäftsbriefe* als complement, zijn ontstaan. Theoretisch steunen genoemde handboeken op zijn *Didactique des Langues Vivantes*, waarvan uitgaven in het Nederlands, het Joegoslavisch en het Spaans het licht zagen, daarbij op een reeks opstellen bezorgd als publikaties van het Seminarie voor de bijzondere Methodiek en de Orthofonie der Germaanse talen van de Luikse Rijksuniversiteit: ze omvatten de hele problematiek van het moderne, levende, vooral tweede taal-onderwijs, vanaf een reeks praktische wenken voor de leraar levende talen om dit onderwijs tot een goed einde te brengen, tot een antwoord op de in de jongste tijd meermalen opgeworpen vraag, of dit onderwijs, op het ogenblik, al dan niet aan zijn failliet toe is.

Ik acht me persoonlijk onbevoegd enig oordeel uit te spreken nopens de wijze waarop, in de geschiedenis van het vak te onzent en in het

buitenland, bewuste vrije, disponibele, humanistische methodiek van François Closset, werkelijk baanbrekend, in het bijzonder nieuw geweest is, of nog is. Ik laat dit aan de historici van de discipline over. Maar wat ik toch kan verantwoorden is, dat François Closset met zijn evenwichtige, labiele combinatie van tegendelen, nl. van de actieve, directe mondelinge methode en de passieve, indirecte schriftelijke methode, dus gesproken en geschreven woord, woordgebruik en taal, d.i. het praktisch en het rationeel, gecodificeerd grammaticaal taalgebruik, enkele studenten heeft gevormd, - generaties is te veel gezegd, - die zijn didactische inzichten aan anderen zullen doorgeven in de geest van een methodiek in voortdurende staat van wording, dit ondanks alle automatiserende, techniserende pogingen. Zij hebben van hem geleerd, dat taal ten slotte evenzeer irrationeel als rationeel leven en persoonlijke levensexpressie is; ze laat zich niet altijd vatten of leiden, gezwegen van onderwijzen door middel van een mechaniekdoosje, of een machientje.

Om zijn inzichten ingang te doen vinden, heeft François Closset er van stonde aan over nagedacht, op praktisch organisatorisch gebied, tot het mogelijk maken en bevorderen van contacten, het bundelen van krachten, zowel onder de te onderwijzen jeugd als onder de collega's levende talen zelf over te gaan. Zo zien we hem, reeds in 1930, - het is in zijn eerste vruchtbare tijd te Hoei, - zijn meester Adolph-Léon Corin ter zijde staan bij de oprichting van het Belgisch Bureau voor Studentenuitwisseling (Bureau belge pour les Echanges estudiantins); in 1945 zou dit, onder zijn bestuur, de stichting De Belgische Jeugd in het Buitenland (La Jeunesse belge à l'Etranger) worden zulks onder de auspiciën van de Belgische Universitaire Stichting. In 1934 wordt door hem overgegaan tot de oprichting van de Vereniging der Belgische Leraren in de Levende Talen (Association des Professeurs de Langues Vivantes de Belgique), met daarbij, in 1935, het orgaan van de vereniging, het *Tijdschrift voor Levende Talen* (Revue des Langues Vivantes), dat in een leemte voorzag.

Het is, van dit ogenblik af, dat hij, in eigen land, ook in het buitenland, hoofdzakelijk in de kringen van het onderwijs in de levende talen, de nationale en internationale jeugdpolitiek, de culturele akkoorden en soortgelijke toenaderingsorganismen, de Unesco, bekendheid zou verwerven. Zo zien we hem voorzitter worden van de Belgische Nationale Jeugdraad, de Internationale Vereniging der Leraren in de Levende Talen, de Internationale Federatie der Organismen voor Schooluitwis-

seling, de Belgisch-Nederlandse Commissie Effectus Civilis, de Commissie der Jeugdbewegingen van de Unesco, verder lid van de Gemengde Commissies ter Uitvoering van de Belgisch-Luxemburgse, Belgisch-Noorweegse, Belgisch-Deense en Belgisch-Nederlandse Culturele Akkoorden, de Nationale Commissie van de Unesco, de Nationale Commissie voor de Promotie van het Onderwijs in de Tweede Taal. In al deze middens zal hij ongetwijfeld menig steentje hebben bijgedragen tot het doen erkennen van het bestaan, in België, van tal van pedagogische, methodologische en culturele problemen die, op nationaal of internationaal vlak, op een oplossing wachten.

Als didacticus toonde François Closset, reeds in zijn handboeken, een bijzondere belangstelling voor het onderwijs van de literatuur, de kunsten en wetenschappen, evenwel in een eenvoudige, toegankelijke vorm. Het zal nochtans als belangstellende op het gebied van de Nederlandse literatuurstudie zijn, nl. de literaire kritiek en de literatuurgeschiedenis, dat hij, als franstalige Belgische germanist, die daarbij het nodige contact met Nederland onderhield, zijn sporen zal verdienen.

Als men zijn bedrijvigheid op dit gebied van dichtbij onderzoekt, constateert men het volgende: zij gaat van het zeer algemene tot het zeer bijzondere, van het literair aspect, de historische schets tot de figuur, in dit geval van een of ander schrijver die dan door hem, grondiger dan andere auteurs, wordt behandeld. Voorts valt het op, dat het bij hem om een beperkt, doch ideologisch vast aantal dichters, romanschrijvers en toneelschrijvers gaat: Multatuli, de Hollandse groep van *Forum*, allen Multatulianen; Vermeylen, de Vlaamse groep van *'t Fonteintje*, allen Vermeylianen; dan nog, als jongste vertegenwoordiger van de vrij humanistische, antiësthetiserende richting, die liever de 'vent' boven de 'vorm' stelt, de mens boven de kunst, Herwig Hensen. Afgezien van tal van aankondigingen, boekbesprekingen, karakterisering, herdenkingsartikels, enz., zowel in het Frans als het Nederlands, vooral in zijn eigen tijdschrift, het *Tijdschrift voor Levende Talen*, - hij volgde hierin de eigentijdse produktie, men mag wel zeggen op de voet, - stelt men in het bijzonder een voorkeur vast voor, eerst Raymond Herreman, dan Herwig Hensen, dan Maurice Roelants. De werkelijk levende, ik bedoel zoekende, zich vernieuwende, experimentele avant garde-literatuur op welk gebied ook, kwam bij hem weinig aan bod. Op kritisch en historisch literair gebied heeft m.i. hierbij het tegenovergestelde plaatsgehad van wat in zijn werk op didactisch en methodologisch gebied plaatshad: hij

hield het, literair, bij gevestigde, traditionele waarden, ook waarden die dicht bij zijn levens- en denkkring lagen. Zijn keuze was zeker selectief, maar ging een en dezelfde richting uit: liever wat de schrijver als mens, dan wat de schrijver als schrijver te betekenen heeft. Werkelijk formele, als zodanig ten slotte literaire verschijnselen en problemen bleken hem niet erg te liggen; men vindt er althans weinig sporen van in zijn kritische en historische geschriften, wat betreft de Nederlandse literatuur.

Zoals blijkt uit zijn historische geschriften, *Esquisse des littératures de langue néerlandaise*, *La littérature flamande du moyen âge*, *Aspects et figures de la littérature néerlandaise depuis 1880*, ook grondiger studies over een of andere voorkeurschrijver, was zijn doel steeds, niet zozeer speurend, onderzoekend, streng wetenschappelijk, of ook scheppend essayistisch te werk te gaan, doch veelal voorlichtend, informatief, neutraal, zoals het een gids betaamt. Hij steunde hierbij meestal op wat al ontdekt of geformuleerd was, en bracht, zo objectief mogelijk, verslag uit over wat hij las; bijna nooit over wat het gelezene in hem opriep, en de manier waarop het hem aansprak. De man van het onderwijs, de pedagoog die de literaire feiten en verschijnselen allereerst onder de ogen van zijn leerlingen heeft te brengen, nl. zoals ze zijn, of ten minste schijnen te zijn, - want in hoever *is* iets, of *schijnt* iets in literatuur en kunst te *zijn*, - haalde het bij François Closset veelal op de lezer, die ja of neen zegt.

Er dient hier, aan het slot van dit levensbericht van onze betreurde Luikse collega, nog gewezen op de bekendmaking door hem, nl. langs Franse vertalingen, van sommige Nederlandse schrijvers, die zijn voorkeur hadden. Dit zijn, uit de modernen, Maurice Roelants, Herwig Hensen en Simon Vestdijk; uit de middeleeuwse literatuur, werken als Karel ende Elegast, Beatrijs, Van den Vos Reinaerde, sommige Strofische Gedichten, Visioenen en Brieven van Hadewych, een Martijn van Jacob van Maerlant, Lanceloet van Denemerken, de klucht Nu Noch, Marieken van Nieuwegein, Elckerlijc, fragmenten uit Ruusbroec, een reeks middeleeuwse gedichten. Ook hiermee was zijn bedoeling bescheiden; zijn ambitie, tevens zijn excuus op dit gebied, schrijft hij in zijn woord vooraf tot zijn *Joyaux de la littérature flamande du moyen âge*, was uitsluitend: 'de suggérer le désir d'une initiation à une littérature trop peu connue'.

Bedoelde *Joyaux* betekenen wellicht het kostbaarste geschenk dat François Closset, de 'minnaar van het Nederlands' (Karel Jonckheere), 'dag aan dag bezig met onze letteren' (Raymond Herreman), samen met zijn *Didactique des Langues Vivantes*, - maar dit dan op een ander gebied, -

de franstalige Belgische studerende jeugd heeft weten te bieden. Het is dan ook voor deze *Joyaux* dat hem, in 1962, de Belgische Staatsprijs voor Vertalingen te beurt mocht vallen.

Als erkenning van bewezen diensten, in eigen land en in het buitenland, werd François Closset met menige Belgische en buitenlandse ridderorde onderscheiden.

M. RUTTEN

Overzicht van de publikaties van François Closset

A. Methodiek

- 1930 Door Nederland. Handboek der Nederlandsche Omgangstaal. Ettlingen, Baden und Leipzig; Brussel. 2de druk 1934; 3de druk 1939.
- 1942 Door Nederland. I. Handboek van de Nederlandsche Omgangstaal, 4de omgewerkte druk. Freiburg i. Br., Brussel. Id., Handboek van de Ned. Taal. Leeren Leesboek. Het dagelijksch en sociaal Leven. Teksten ter Inleiding tot de Nederlandsche Letterkunde en Cultuur, 5de druk 1944; 6de druk 1947; 7de druk 1955.
- 1942 Door Nederland. II. Handboek van de Nederlandsche Taal. Het dagelijksch, sociaal en cultureel Leven. Vertaal-, Spreek- en Steloefeningen (enz.). Freiburg i. Br., Brussel; 2de druk 1948.
- 1944 Door Nederland. III. Handboek van de Nederlandsche Taal. Leer- en Leesboek. Handel en Economie (enz.). Freiburg i. Br., Brussel; 2de druk 1950.
- 1931 De kleine Correspondent. Handboekje voor de Nederlandsche particuliere- en handelscorrespondentie. Brussel.
- 1934 (Met A.L. Corin) Deutscher Handel and Wandel. Einführung in die deutsche Handelskorrespondenz, nebst Einblicken in das Wirtschaftsleben. Liège.
- Z.j. Id., Deutsche Geschäftsbriefe (enz.). Liège.
- 1938 Kantteekeningen bij 'Door Nederland'. Lees-, Spreek- en Vertaal oefeningen. Charleroi.
- 1938 Phonétique de la langue néerlandaise. Liège.
- 1941 Nederland's Handel en Verkeer. Inleiding tot de Nederlandsche Handelscorrespondentie en het economische en sociale Leven. Liège; 2de druk 1951.
- 1941 De Nederlandsche Handelstaal. Vervolg op Nederland's Handel en Verkeer. Handelsbrieven (enz.). Luik.
- 1942 Enkele Aspecten van het Onderwijs in de Levende Talen. Reeks Levende Talen. In: *Tijdschrift voor Levende Talen*, VIII. Brussel.
- 1942 Nederlandsche Taal, Letterkunde en Kunst. Brussel; 2de druk 1948.
- 1942 Introduction à une didactique spéciale des Langues Vivantes. Bruxelles.
- 1950 Didactique des Langues Vivantes. Bruxelles; 2de druk 1953; 3de druk 1956; 4de druk 1961.
- 1954 Inleiding tot de Didactiek van de Levende Talen. Z.p.; id., Amsterdam, 1955; 2de druk 1961, Amsterdam, Groningen, Brussel.
- 1951 Invitation au voyage. Bruxelles.
- 1952 Nederland in een Notedop. Brussel.

- 1959 Id., *De Nederlandse Taal en Cultuur*. Brussel, Antwerpen; 2de druk 1961; 3de druk 1962; 4de druk 1963.
- 1952 *L'Enseignement des Langues Vivantes et la Compréhension Internationale*

- Etude et rapport rédigés à la demande de l'Unesco (stage 1953), et au nom de la Fédération Internationale des professeurs de Langues Vivantes. Getypt.
- 1955 Buts de la formation pédagogique des professeurs de Langues Vivantes. In: *L'Enseignement des Langues Vivantes* (enz.). Paris.
- 1959 Les Langues Vivantes dans l'Enseignement Secondaire. Université de Liège. Bruxelles. (Voortgezet in 1960, 1961, 1963, 1964).

B. Literatuur

- 1935 George Bernard Shaw. Son oeuvre. Paris.
- 1940 H. Marsman, Menno ter Braak en E. du Perron. Reeks Levende Talen. In: *Tijdschrift voor Levende Talen*, VI. Brussel.
- 1943 Raymond Herreman. Critique-moraliste. In: *Album René Verdeyen*. Bruxelles, Den Haag.
- 1943 Aspects et figures de la littérature flamande. *Collection nationale*, 3e série, no. 26. Bruxelles; 2de druk 1944.
- 1943 Over den dichter Raymond Herreman. Université de Liège. Bruxelles.
- 1944 Raymond Herreman, de Dichter en de Criticus. Geïllustreerd met een foto en een facsimile van handschrift, benevens een Proeve van Bibliografie van en over zijn werk (enz.). Brussel, Rotterdam.
- 1945 Marginalia bij F.V. Toussaint van Boelaere. In: *Album Amicorum F.V. Toussaint van Boelaere* (enz.). Antwerpen.
- 1946 Maurice Roelants. Brussel.
- 1946 La littérature flamande au moyen âge. *Collection nationale*, 6e série, no. 70. Bruxelles.
- 1946 Dictionnaire des littérateurs par François Closset, Raymond Herreman, Etienne Vauthier. Bruxelles.
- 1948 Kanttekeningen bij een Gedicht van Johannes Kinker (1764-1845). In: *Miscellanea Gessleriana*. Antwerpen.
- 1948 Drie Amerikaanse Vertalingen van Guido Gezelle's 'Dien Avond en die Rooze'. In: *Album Prof. Dr. Frank Baur*. Antwerpen.
- 1948 Die van 't Fonteintje. Bloemlezing (enz.). Brussel.
- 1949 Joyaux de la littérature flamande du moyen âge (enz.). Bruxelles; 2e éd. 1956.
- 1950 Propos sur Goethe. Série Langues Vivantes. In: *Revue des Langues Vivantes*, XV, XVI. Bruxelles.
- 1951 Vluchtige Begroeting. In: *Richard Minne, een Vriendenboek* (enz.), 1891-1951. Gent.
- 1951 August Vermeylen, Verzameld Werk, II. Verzamelde Opstellen, I en II, Beschouwingen, Leven en Werken van Jonker Jan van der Noot (redactie van de Aantekeningen bij Fr. Closset, behalve voor Leven en Werken van Jonker Jan van der Noot). Brussel.
- 1953 Herwig Hensen, Théâtre. Lady Godiva, Alceste, Agamemnon, présenté et traduit du néerlandais par Fr. Closset. Bruxelles.
- 1953 Herwig Hensen. Poète et dramaturge flamand. In: *Synthèses*, 8e année, no. 86. Bruxelles.

- 1953 Les letters flamandes. In: *Reine Victoria-Roi Léopold 1er et leur temps*. Bruxelles. Zelfde tekst in de Nederl. uitgave.
- 1955 August Vermeylen. Reeks Levende Talen. In: *Tijdschrift voor Levende Talen*, XXI. Brussel.
- 1956 Raymond Herreman, Gedichten. Keuze samengesteld en ingeleid door Fr. Closset. Brussel.
- 1957 Aspects et figures de la littérature néerlandaise depuis 1880. Cahors.

- 1958 Simon Vestdijk, *L'Ami brun (De Bruine Vriend)*, présenté et traduit par Fr. Closset. Bruxelles.
- 1959 Un aspect de la tendance au didactisme dans les lettres thioises: Maerlant et Boendale. In: *Mélanges de Linguistique et de Philologie, Fernand Mossé in memoriam*. Paris.
- 1959 Herwig Hensen, Poèmes. In: *Cahiers du Sud*, XLVIII.
- 1961 Raymond Herreman. Monografieën over Vlaamse Letterkunde, uitgegeven door het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur, nr. 24. Brussel.
- 1961 Herwig Hensen, Choix de poèmes, présenté et traduit par Fr. Closset. Bruxelles.
- 1962 Maurice Roelants, Le joueur de jazz (De Jazzspeler), présenté et traduit par Fr. Closset. In: *Revue Générale Belge*, 98e année. Bruxelles.
- 1962 Littérature néerlandaise. In: *Histoire générale des littératures*, II (1848-1945); III (depuis 1945). Paris.
- 1965 Herwig Hensen. Monografieën over Vlaamse Letterkunde, samengesteld door het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur, nr. 35. Antwerpen.
- z.j. Esquisse des littératures de langue néerlandaise. Bruxelles.
- z.j. F.V. Toussaint van Boelaere, *De Dubbele Fetisj en Petrusken's Einde*, uitgegeven, bewerkt en toegelicht door Fr. Closset. Brussel.
- z.j. Emmanuel de Bom, *Op Reis door het Vlaamsche Land*. Ingeleid, bewerkt en toegelicht door Fr. Closset. Brussel; 2de druk 1948.

Aankondigingen, boekbesprekingen en literairhistorische situeringen verschenen voorts in:

Athénée, Nouvelle Revue Critique, Revue Mondiale, Le Progrès, Cahiers du Sud, La Nouvelle Revue, Synthèses, Langues Modernes, Bulletin de l'Union des Diplômés des Universités et des Ecoles de Hautes Etudes de Belgique (Athènes), Le Courrier littéraire des Pays-Bas et de la Flandre, Littérature Moderne, Revue Générale Belge, L'Indépendance Belge, Archives belges des Sciences de l'Education, Cahiers pédagogiques pour l'Enseignement du Second Degré, Education, Les Amis de Sèvres, Bruxelles Estudiantin, Revue Pédagogique, L'Enseignement des Langues Vivantes, Cahiers J.E.B., Le Français dans le Monde, Les Nouvelles Littéraires, Le Moyen Age, Contacts, Debating, Le Mercure de France, enz.

De Nieuwe Gids, De Vlaamse Gids, De Groene Amsterdammer, Onze Tijd, Persoon en Gemeenschap, Jeugd, De Nieuwe Weg, Ons Erfdeel, Mulo, Levende Talen, Coöperade en Opvoeding, Stichting Lodewijk de Raet, Diogenes, Het Trefwoord, Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, De Volksgazet, Tijdschrift voor Levende Talen, Lindenlei, enz.

New Era, The Times Educational Supplement, The Educational Forum, Modern Languages, enz.

Syn og Segn, Le Lingue Straniere, Scuola e Lingua straniere, Filosofia, Letros y Educación, Revista de Educación, Educadores, enz.

In het *Tijdschrift voor Levende Talen*, XXXI, 1965, 1, blz. 12-23, is een proeve van bibliografie van bovengenoemde artikelen, enz. gepubliceerd.

Over Fr. Closset verschenen bijdragen in: *Liber Memorialis. L'Université de Liège de 1867 à 1935* (1936), in: *Association des Amis de l' Université de Liège*, 22e année (1950), in: *Debating* (1964-65), in: *Contacts* (1965), in: *Tijdschrift voor Levende Talen*, XXXI (1965), in: *Levende Talen* (1965).

**Eugène Jacques Hippolyte Paul van de Pitte
(Oostnieuwkerke, 11 juli 1890-Wassenaar, 4 februari 1964).**

Eugène van de Pitte werd, als vierde van zeven kinderen, op 11 juli 1890 geboren in het gezin van de gemeentesecretaris van Oostnieuwkerke. Eugène volgde in het nabijgelegen stadje Roeselare de klassieke humaniora aan het college (klein seminarie), hetzelfde seminarie waar Guido Gezelle een halve eeuw tevoren 'leraar van poësis' was geweest, waar Hugo Verriest had gedoceerd, en waar Albrecht Rodenbach, 25 jaar eerder, de Blauwvoet had laten opwieken. Na zijn eindexamen ging hij te Leuven economie studeren. Daarna legde hij een examen af voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken, en werd op 1 september 1912 toegevoegd aan het Belgische consulaat te Rotterdam.

Op 25 april 1916, tijdens de eerste wereldoorlog, ging hij als vrijwilliger naar Engeland en maakte de zware gevechten aan het IJzerfront mee. Hij maakte deel uit van het 22ste Linierregiment en werd bevorderd tot luitenant. Enkele dagen voor de wapenstilstand werd hij, bij het bevrijdend offensief in het Bos van Houthulst, door granaatsplinters aan het linkeroog gewond. Naderhand, in 1926 moest het zieke oog verwijderd en door een kunst oog vervangen worden. Nadat hij op 24 maart 1919 gedemobiliseerd was, hervatte hij zijn werk te Rotterdam, werd op 31 december 1923 adjunct-kanselier, en twee jaar later kanselier. In 1933 volgde zijn bevordering tot consul-kanselier.

In 1925 was hij inmiddels getrouwd met een Rotterdams buurmeisje, Francina Lodeizen; zo was hij later de oom van de Nederlandse dichter Hans Lodeizen. Uit het huwelijk werden twee dochters geboren. In 1930 verhuisde het gezin van Rotterdam naar Wassenaar. Consul Van de Pitte reisde nu elke dag met het forenzentreintje op en neer naar Rotterdam; juist dit forenzenbestaan bezorgde hem veel relaties.

In de meidagen van 1940 kwam aan het idyllische bestaan te Wassenaar een abrupt einde. Op de avond van 13 mei 1940 ontsnapte het gezin, samen met het personeel van de Belgische Ambassade in Den Haag, met de Engelse torpedojager 'Windsor' uit Hoek van Holland naar Engeland. Hoewel het schip even buiten de haven gebombardeerd werd, kwam het op 14 mei behouden in Londen aan. Men vond een voorlopig onderdak bij een zuster van Mevrouw Van de Pitte in Chiselhurst (Kent). Naderhand kreeg men te Bovington de beschikking over een bungalow, die men samen met ambassaderaad Baert - de latere Belgische ambassa-

VAN DE PITTE

deur te Bonn - betrok. Vanaf 1942 bewoonde men eindelijk een 'eigen' gemeubileerd huis te Amersham (Buckinghamshire).

Te Londen werd Van de Pitte eerst toegevoegd aan de Belgische ambassade, en belast met het organiseren van een bureau voor de behartiging der belangen van de Belgische vluchtelingen en voor de schifting van de politiek verdachte Belgische staatsburgers die via Duinkerke in Engeland waren beland. Naderhand werd hij toegevoegd aan het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen (beheer afdelingen Kanselarij en Consulaire Zaken). Tenslotte werd hij benoemd tot Belgisch gedelegeerde bij de intergeallieerde conferentie van de E.C.I. T.O. (European Central Interallied Transport Organisation), om eindelijk in 1945 naar Rotterdam terug te keren.

Het Rotterdamse consulaat moest toen van de grond af opnieuw opgebouwd worden, een taak waar Van de Pitte zich met volle toewijding aan gaf. Op 1 januari 1943 reeds bevorderd tot consul-generaal 3de klasse, werd hij op 31 maart 1952 consul-generaal 2de klasse. Op 1 februari 1957 ging hij als honorair consul-generaal met pensioen. Hij was toen 44 jaar lang aan het Rotterdamse consulaat verbonden geweest, en had al die tijd op een tactvolle en bekwame manier zijn land als diplomaat gediend.

Hij was drager van vele Belgische burgerlijke en militaire onderscheidingen. Verder was hij ook commandeur in de Orde van Oranje Nassau. In 1955 werd hij voorzitter van de Belgische Vriendenkring te 's-Gravenhage, waarvan hij een der oprichters was; naderhand werd hij erevoorzitter van de Kring.

Als we het beeld van de mens Van de Pitte pogen te schetsen, dan kunnen we dat niet beter doen dan door hem zelf aan het woord te laten. Een lezing die hij eens heeft gehouden over de taak van een consul, eindigde met een tafereel uit 'En waar de ster bleef stille staan' van Felix Timmermans. Op de vraag waar Jozef, Maria en het Kerstkind, die noch brandstof noch voedsel, noch geld hadden, toch van leefden, antwoordt Pietje Vogel 'zij leven van de vreugde'. 'Wij ook', zo besloot Van de Pitte zijn lezing, 'leven van de vreugde, omdat wij hebben het geloof, de hoop en de liefde. Laten wij ons daarom gedragen naar de spreuk van de wijsgeer: *bene agere et laetari*, wel doen en blij zijn'. En in dezelfde lezing zei hij, dat hij zijn ambt altijd met enthousiasme vervuld had, dat zijn werk steeds groter bekoring voor hem had gekregen, en dat zijn arbeid hem altijd datgene had verschaft wat ons aller droom is: levensvreugde. Zijn

opgeruimd karakter is hem goed van pas gekomen tijdens de beproevingen van twee wereldoorlogen. In de jaren 1940-'45 leerden de leden der Belgische kolonie in Engeland elkaar goed kennen. Van de Pitte kon daar later smakelijk over vertellen: hoe vasthoudend hij had moeten vechten om onschuldige Belgische burgers die in de verwarring der meidagen van 1940 als verdachten naar Engeland waren meegevoerd, uit de handen der Engelse militaire politie te krijgen, of de verzuchting van Paul Henri Spaak als antwoord op een vraag van Van de Pitte, hoe het stond met zijn vorderingen in het Engels: 'Ik versta mezelf het beste'!

De Westvlaming Van de Pitte was door zijn lange verblijf in de Maasstad zo langzamerhand een echte Rotterdammer geworden. Tweemaal werd hij door onze oosterburen uit Rotterdam verjaagd, een eerste keer als jongeman van 26, een tweede keer toen hij 50 geworden was. Twee keer is Van de Pitte naar Rotterdam teruggekeerd, hij hoorde er blijkbaar thuis. Hoezeer hij met de grote Nederlandse havenstad vergroeid was, bleek bij zijn afscheid in 1957; hij kreeg toen van de burgemeester een beeltenis van Erasmus ten geschenke. De stad en haar hardwerkende bevolking lagen hem nauw aan het hart. Hij had er vele vrienden en genoot het volle vertrouwen en de sympathie van allen, die met het bestuur van de stad en de belangen van de haven te maken hadden. Zijn hoffelijkheid en beminnelijkheid werden in Rotterdam zeer gewaardeerd. Een niet gering deel van zijn consulaire activiteit kwam trouwens Nederlandse belanghebbenden ten goede.

Van de Pitte was ook een oprecht vriend van Nederland. Het naar elkaar toegroeien van Nederland en België in Beneluxverband, het uit de weg ruimen van moeilijkheden voortvloeiend uit de concurrentie Rotterdam-Antwerpen en de oude kanalenkwesitie waren bij hem in vertrouwde handen. Toen de tijd van zijn otium cum dignitate was aangebroken, heeft hij erover gedacht naar zijn geboortedorp terug te keren. Maar hij was zo met Nederland vergroeid, niet in het minst door zijn huwelijk en familie, dat hij zich in Den Haag vestigde, om na verloop van korte tijd weer in het oude vertrouwde Wassenaar te gaan wonen.

Hoewel Van de Pitte geboren werd op 11 juli, de dag van de Guldensporenslag, en een leerling was geweest van het college der Rodenbachstede, was hij hoegenaamd geen radicaal - dat had als consul ook moeilijk gekund -, doch een uiterst voorzichtig en gematigd vlaamsgezinde. Hij was te Roeselare een tijdgenoot van Pater Callewaert, maar stond vrij kritisch tegenover diens opgaan in de traditioneel romantische

'blauwvoeterie'. Wèl had ook hij in zijn Roeselaarse collegetijd te lijden onder het hatelijke signe-systeem, dat elke leerling die ook maar één woord Vlaams durfde te spreken, met een soort van jodenster begiftigde. En al kon hij maar weinig bewondering opbrengen voor de funeste fransdolle mentaliteit van sommige Belgische legerofficieren tijdens de eerste wereldoorlog, zijn oordeel over het activisme, dat toch wel in enige relatie stond tot die mentaliteit, was zeer onduidelijk: het stond voor hem zonder meer gelijk met verraad. Dit deed echter geen afbreuk aan een zekere persoonlijke waardering voor sommige door hem als idealisten beschouwde Vlaamse activisten, die na de eerste wereldoorlog in Nederland waren terecht gekomen. Hij heeft verschillenden onder hen naderhand zonder aarzelen geholpen. Na de tweede wereldoorlog, toen het Vlaamse separatisme een politiek anachronisme was geworden, is elke federalistische gedachtengang, ook al stond deze nog zo loyaal tegenover de Belgische staat, hem vreemd gebleven.

Van de Pitte voelde, evenals zovele andere Westvlamingen, sterk taalparticularistisch. Aan zijn Westvlaams dialect was hij zeer gehecht. Ik herinner mij hoe hij me omstreeks 1939 eens vertelde, dat hij reageerde tegen het naar zijn smaak al te Hollandse Nederlands dat zijn kinderen, hoe kon het ook anders, spraken en op school leerden. Ik kreeg echter de indruk dat zijn particularisme met de jaren wel aan scherpte had ingeboet.

Dit laatste punt brengt ons tot Van de Pitte als lid van de Leidse Maatschappij. Als ik het goed heb, is hij destijds door zijn vriend Prof. R. Verdeyen uit Luik voorgedragen als lid van Letterkunde. Deze voordracht en zijn benoeming in 1946 hadden niet slechts een honorair representatief karakter. Immers Van de Pitte was een liefhebber van het oude boek; hij graasde alle boekenmarkten af en wist vaak voor luttele penningen de prachtigste bandjes te verwerven. Zo was hij in het bezit gekomen van een mooie collectie 17de-eeuwse perkamenten banden. Met hoeveel trots placht deze Westvlaming het eigen handexemplaar van Guido Gezelle's *Loquela*, dat hij in zijn kast had staan, te vertonen. In 1940 vluchtte Van de Pitte naar Engeland zonder één enkel boek. In 1945 kwam hij terug met kisten vol boeken: ook in de Engelse boekenstalletjes had hij toen blijkbaar gegrast. Vooral het genre der Engelse biografie en der memoires interesseerde hem toen. Zijn tweede liefhebberij was de geschiedenis van zijn geboortedorp en geboortestreek. Van zijn historische belangstelling getuigt trouwens ook zijn

lidmaatschap van het Historisch Genootschap 'De Maze' te Rotterdam.

Reeds kort na zijn pensionering werd zijn gezondheid slechter. Hij die zo van 'blij zijn' hield, werd stiller en zwijgzamer. Op 4 februari 1964 overleed hij in zijn 74ste levensjaar, in de door hem gekoesterde, en enkele jaren tevoren bij zijn afscheid van Rotterdam uitgesproken overtuiging 'dat de mens voor een betrekkelijk korte poos op deze aarde is geplaatst om geschikt te worden gemaakt voor een hogere ontwikkeling en roeping'.

F. DE TOLLENAERE

Publikaties

De Vervlaamsching van het bestuur in West-Vlaanderen *Biekorf*, 36, 167-171 [1930].
Zeispreuken, *Biekorf*, 39, 249-251 [1933].

Verslagen

Verslag van de jaarvergadering te Leiden 10 juli 1965

De beschrijvingsbrief luidde:

M.

Leiden, juni 1965

Het Bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde nodigt U uit tot het bijwonen van de jaarvergadering op zaterdag de 10de juli 1965 te Leiden in het Academiegebouw, zaal XI, Rapenburg 73. Aanvang 10.30 uur.

De orde der werkzaamheden is als volgt:

- I. Opening van de vergadering door de voorzitter, de heer Dr. C.A. Zaalberg.
- II. Verslag van de staat der Maatschappij en van haar belangrijkste lotgevallen en handelingen gedurende het jaar 1964/1965 (zie bijlage).
- III. Verslag van de staat der Afdeling voor de drie Noordelijke Provinciën gedurende hetzelfde tijdsverloop (zie bijlage).
- IV. Verslag van de staat der Afdeling voor de Zuid-Oostelijke Provinciën gedurende hetzelfde tijdsverloop (zie bijlage).
- V. Verslag aangaande Zuid-Afrika gedurende hetzelfde tijdsverloop (zie bijlage).
- VI. Verslag van de staat der bibliotheek gedurende hetzelfde tijdsverloop.
- VII. Verslag omtrent de rekening en verantwoording van de penningmeester.
- VIII. Overzicht van de verslagen der vaste commissies (zie bijlagen).
- IX. Bekendmaking van de uitslag der stemming over de te benoemen leden. Ieder gewoon lid is gerechtigd, zijn stem uit te brengen omtrent de vraag welke leden worden benoemd. Zij die van dat recht gebruik maken, zorgen dat het hun nevens de kandidatenlijst toegezonden stembiljet, duidelijk ingevuld en met hun naam ondertekend, uiterlijk 24 uur voor de aanvang der jaarvergadering is ingekomen bij de secretaris op straffe van nietigheid van het betreffende stembiljet. Een in de voorafgaande maandvergadering te benoemen commissie van leden maakt de uitslag der stemming de avond te voren op, en deelt die aan de vergadering mede (art. 9 der Wet).
- X. Stemming over de toekenning van de prijs van aanmoediging, genaamd Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs, voor de periode 1964/65 (zie bijlage).
- XI. De Dr. Wijnaendts Franckenprijs 1965 (zie bijlage).
- XII. Voordracht door Dr. Th. Weevers over:
ALBERT VERWEY, de dichter (1865-1965).
- XIII. Vaststelling van de jaarlijkse bijdrage (art. 13 der Wet). Het bestuur stelt voor deze te handhaven op f 20.-.
- XIV. Verkiezing van bestuursleden (art. 24 der Wet; zie het bijgevoegde stembiljet).
N.B. Over de vervulling van de vacatures Mak en Zaalberg zullen de leden nog nadere mededelingen, d.w.z. door het bestuur gestelde dubbeltallen, ontvangen.
- XV. Verkiezing van leden in vaste commissies (art. 53 der Wet; zie het bijgevoegde stembiljet).
- XVI. Voorstel van het bestuur tot dispensatie van art. 60/3 der Wet.
- XVII. Mededelingen van het bestuur.
- XVIII. Verkiezing van een voorzitter.
- XIX. Rondvraag.

Aanwezig waren 62 leden. Na het gebruikelijke kopje koffie opent de voorzitter Dr. C.A. Zaalberg te 11 uur de vergadering. Hij heet de aanwezigen welkom, herdenkt vervolgens de leden, die in het afgelopen verenigingsjaar zijn heengegaan, t.w. L. Baekelmans, E. Blankaert, M. van Blankenstein, G. Burssens, F. Closset, C.A. Crommelin, Jan Fabricius, J.A.C. Fagginger Auer, H.F.W.D. Fischer, G.J. Geers, K.v.d. Geest, J.E. Gorter-Keyser, G.H. 's-Gravesande, J.A.v. Hamel, A.R. Hol, J.v. Hulzen, M. Kemp, H.H. Knippenberg, J.A.N. Knuttel, H.J.C.A. baron van Lamsweerde, A. Lodewycks, R. Minne, A.W.J. Mulder, A.L. Sauveplanne-Oppenheim, H. Sparnaay, H. Terpstra, J.A. Vollgraff, Anne de Vries, J. Walravens en N.v.d. Zijpp. en gaat dan over tot het houden van zijn rede over 'Straatnaamgeving' (zie blz. 3).

Naar aanleiding van het verslag van de secretaris worden enkele opmerkingen gemaakt en vragen gesteld. Aangezien niet alle leden de Wet bij de hand hebben, achten sommige aanwezigen het gewenst, dat voortaan de tekst van de artikelen, waarvan eventueel sprake is, in de beschrijvingsbrief wordt afgedrukt.

De verslagen van de secretaris, van de takken en aangaande Zuid-Afrika worden vervolgens goedgekeurd. Deze verslagen luiden:

II Verslag van de secretaris

Het aantal gewone leden bedroeg op 1 juni 1965 1018, waarvan 254 buitenlandse. Sedert de vorige jaarvergadering ontvielen ons door de dood 24 leden, terwijl 24 leden in de loop van het jaar hebben bedankt, t.w. J.V.C. Bakker-Hefting, J. van den Berg, S.F.H.J. Berkelbach van der Sprenkel, W.J.C. Binck, J.C. Boogman, J.H. Brouwer, J.W. van der Does, Joh. Fabricius, A.E. van Giffen, C.W. Hofstee, F.W.N. Hugenholtz, W. Jappe Alberts, Th. E.C. Keuchenius, F.H. van Kinschot, C.C. Krieger, E. van Lokhorst, J. Moors, W. Pée, G.K. van het Reve, Al. G. Schot¹ H.D. de Vries Reilingh, A. Wassenbergh, B.H. Wind en D.A. Wumkes.

De 29 nieuwe leden door de laatste jaarvergadering (11 juli 1964) gekozen hebben allen - op één uitzondering na, t.w. S. Minnema (Sybren Polet) - hun benoeming aanvaard. Krachtens art. 15 der Wet heeft het bestuur in het afgelopen verenigingsjaar 14 leden benoemd, t.w. de dames B. de Graaf-Boukema, S. Prins, J. van Velde, M. Veldhuyzen en de

1 Deze opgave berust op een misverstand.

heren J.J.F.W. van Agt, J.C. Arens, L. Delfos, A.J.P. van Domburg, J. Hanlo, W.R.H. Koops, H.F.A. van der Lubbe O.F.M., F.J.P. Peeters, A.J. Visser en H.H. Zwager. Allen, behalve de heer Zwager, hebben deze benoeming aanvaard.

Volgens het besluit van de jaarvergadering van 11 juli 1964 vonden de volgende mutaties plaats in het bestuur. De zetel van de aftredende leden Van Wessem, Hoenderdaal, Versprille en Prins werd ingenomen resp. door K.G. Boon, P. Minderaa, I.H. van Eeghen en G.J. Hoenderdaal. T.g.v. het ter elfder ure bedanken voor de candidatuur door H.S. van Lelyveld-Haasse kon in de vacature Van den Boogaard-Klaver eerst door de maandvergadering van 15 januari 1965 worden voorzien door de benoeming van J. Panhuysen. De heer Zaalberg werd door de jaarvergadering als voorzitter herkozen. De heer Minderaa bleek op de eerste bestuursvergadering in oktober 1964 bereid als vice-voorzitter op te treden. In de loop van het verenigingsjaar heeft de heer Knuvelder bedankt voor het lidmaatschap (en voorzitterschap) van de Commissie voor Schone Letteren, heeft de heer Hoenderdaal zijn plaats in de 'Feestcommissie' (commissie ter herdenking van het 200-jarig bestaan van de Maatschappij) afgestaan aan de heer Fr. Noske, verklaarde de heer G. Borgers zich bereid toe te treden tot de sub-commissie belast met de inrichting van de tentoonstelling en werd als vertegenwoordiger van de Maatschappij in de Van Bijlevelt-stichting de heer N. Kolff benoemd in de plaats van de heer Krieger, die op grond van zijn hoge leeftijd daarvoor heeft bedankt.

In de serie Zwolse Drukken en Herdrukken (uitgegeven door de N.V. Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink te Zwolle) verschenen Dr. G.A. Steffens 'Pieter Nieuwland en het Evenwicht', Dr. K. Chr. J.W. de Vries 'De Maria-klachten', Dr. H.W. van Tricht en Harry G. Prick 'De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deysel' en Dr. R. Pennink 'Twee uit het latijn vertaalde middeleeuwse novellen', in de reeks van Taal- en Letterkundige Studies: Prof. Dr. L.C. Michels 'Filologische Opstellen' en Prof. Dr. P. Minderaa 'Opstellen en Voordrachten uit mijn Hoogleraarstijd', in de reeks der 'Klassieken' Dr. J.J. Mak 'Floris ende Blancefloer' (2e dr.), Dr. C.M. Geerars 'Minnezangen van Hubert Korneliszoon Poot', Dr. C.J.J. van Schaik 'Balthasar Huydecoper 'Achilles, treurspel', Dr. W.v.d. Ent 'Karel ende Elegast', 4e dr. bezorgd d. Prof. Dr. E. Rombauts, Dr. G.W. Huygens 'H. Tollens Czn. 'De overwintering der Hollanders op Nova Zem-

bla, enz.', Dr. W. Drop 'Adriaan van der Hoop Jr.: De Renegaat'.

De maandelijkse vergaderingen werden, met uitzondering van die in november (in Café-Restaurant 'Zomerzorg') en december (in de gewelfkamer van het Academiegebouw) alle in het Snouck Hurgronjehuis gehouden, waar dank zij de goede zorgen van Mej. Blok tijdens de pauze (sinds januari 1965) weer koffie of thee werd geschonken. Alle vergaderingen werden door de voorzitter geleid. Het aantal bezoekers varieerde van 27 tot 10 met een gemiddelde van 18. Sprekers waren Dr. P.J.H. Vermeeren over 'Drie gedichten na driehonderd jaar - Zelfportret van Constanter in 1664', Prof. Dr. G. de Smet over 'Taal en herkomst van de Trierse Floyris', Joost N. Andriessen, die de voordracht uitsprak van wijlen vader Willem Andriessen over 'Ontmoetingen tussen letteren en muziek' (met muzikale illustratie door Gérard van Blerk), Prof. Dr. A.A. Keersmaekers over 'Hooft en Ida Queekels in 1603-1604'. Drs. G. Borgers over 'Het proza van Paul van Ostaijen', Mevr. Dr. Jo Daan over 'Van velerlei vergeet me niet' (met lichtbeelden), K. Fens over 'Iets over literaire kritiek' en Mr. H. van der Linden over 'De openlegging van de Hollands-Utrechtse laagvlakte gedurende de Middeleeuwen en de vorming van het Graafschap Holland'.

De zorgen van het bestuur betroffen in het afgelopen verenigingsjaar vóór alles de herdenking van het tweede eeuwfeest en de financiële positie. Dat de laatste hachelijk is, als men bijvoorbeeld weet, dat het bestuur voor 1966 op een begroting van in totaal f 44910.- een post van circa f30000.- voor de bibliotheek wenst opgenomen te zien, terwijl wij tot dusver aan een plafond van f 15000.- rijkssubsidie gebonden waren, behoeft geen betoog. Mede in verband met de onrustbarende prijsstijgingen (drukkosten, porti, enz.) blijft de financiële positie (ondanks de contributieverhoging) het grote zorgenkind van de Maatschappij. In verband daarmee ziet het bestuur zich helaas genoodzaakt aan de Jaarvergadering ontheffing te vragen van art. 60, 3 der Wet.

Daarbij komt de herdenking van het tweede eeuwfeest, waarvan het programma nu wel ongeveer is bepaald, maar waarvan de financiering - met alle erkentelijkheid jegens het Prins Bernhard-fonds, dat ons een bedrag van f 6500.- ter beschikking heeft gesteld - nog verre van eenvoudig bleek te zijn. Het bestuur is de leden van de zog. 'Feestcommissie' en de subcommissies dankbaar voor hun activiteiten, inz. ook de bibliothecaris voor de verleende gastvrijheid zowel voor de vergaderingen van het bestuur als voor die van genoemde commissies.

In de boezem van het bestuur ontstond een ernstig meningsverschil over de interpretatie van art. 70 der Wet (art. V van het Contract met Curatoren). Het bestuur benoemde ter beslechting van het geschil een commissie van drie, t.w. als bibliotheek-deskundige Prof. Dr. L. Brummel, als neerlandicus Prof. Dr. W.J.H. Caron en als jurist Prof. Mr. G.E. Langemeyer. Het bestuur is dit driemanschap ten zeerste erkentelijk voor zijn bereidheid zitting te nemen in bedoelde commissie.

De traditie getrouw was de Maatschappij ook in het afgelopen jaar bij diverse festiviteiten en gelegenheden vertegenwoordigd, zo o.a. door de vice-voorzitter op de plenaire zitting van de Raad van de Kunst op 31 oktober 1964, de heer Meertens en de secretaris bij de viering van het 60-jarig bestaan van de Vereniging van Letterkundigen, de vice-voorzitter bij de uitreiking van de M. Nijhoff-prijs voor vertalingen 1965. Zowel de voorzitter als de secretaris waren helaas door ziekte verhinderd de uitreiking van de H. Roland-Holst-prijs 1964 aan Prof. Rümke bij te wonen; slechts telegrafisch kon het bestuur zijn gelukwensen aanbieden. Zo moest het bestuur ook verstek laten gaan bij de uitreiking van de prijzen van de Jan Campert-stichting op 21 december 1964, doordat laatstgenoemde datum juist samenviel met die van een bestuursvergadering. Voorz. noch secr. konden door verschuiving van de aanvankelijk bepaalde datum van 21 mei tot 24 mei aanwezig zijn bij de uitreiking van de P.C. Hooft-prijs aan Leo Vroman. De heer Meertens heeft de Maatschappij vertegenwoordigd bij onderscheiden gelegenheden, o.a. bij de uitreiking van de Culturele Prijs Limburg op 14 mei aan Dr. W. Roukens.

Het contact met de Noordelijke en Zuidoostelijke afdeling was dit jaar zeer intens door de regelmatige aanwezigheid op de bestuursvergaderingen van de vertegenwoordigers der takken, t.w. de heer Gerritsen (secr. van de N.tak) en de heren Wijngaards (voorz.) en Van Bakel (secr. van de Z.O. tak). Beschamend was ook de activiteit van onze vertegenwoordiger in Zuid-Afrika, de heer Ploeger, die zelfs op zijn ziekbed niet naliet ons van alle zaken, de Z.A. leden betreffende, op de hoogte te houden. Aan zijn adres past een woord van welgemeende dank.

Het nieuwe bestuur, waarvan (door het bedanken van de heer Boon) tenminste vier nieuwe leden deel zullen uitmaken, zal de vraag onder ogen dienen te zien, hoe traditie en vernieuwing met elkaar te verzoenen. Ik zou hier willen herhalen, wat ik in de laatste alinea van mijn vorig verslag heb geschreven. Bij de viering van het tweede eeuwfeest zal het uiteraard ten nauwste betrokken zijn. Daarbij komt de sanering van de

financiën. Maar wellicht zullen de min of meer spectaculaire manifestaties bij gelegenheid van het tweede eeuwfeest de aandacht zowel van de Overheid als van het in onze cultuur belangstellende publiek trekken voor wat in verleden en heden de Maatschappij heeft gedaan en nog doet ter 'bevordering der studie van de Nederlandse taal- en letterkunde, geschied- en oudheidkunde en van de beoefening der schone letteren', zoals ons doel in art. 1 der Wet wordt beschreven. De Maatschappij hoopt, dat zij ter bevordering van deze doelstelling in toenemende mate de steun van de Overheid zal genieten.

III Verslag van de Noordelijke Tak

De werkzaamheden van de Afdeling vonden in het verslagjaar wederom regelmatig voortgang. De belangstelling van de leden, hoewel niet overweldigend, handhaafde zich op het gebruikelijke peil.

Op de jaarvergadering sprak de heer Piebenga over 'Oswald Spengler, veertig jaar na de Untergang'. In het huidige seizoen werden tot dusver de volgende voordrachten gehouden:

10 oktober	Dr. B. van Lier - Shakespeare en de muziek.
14 november	D.A. Tamminga - Waarde en werking van de kleine literaturen.
2 december	H.A. Gomperts - Literaire kritiek.
9 januari	Lidy van Eijsselsteijn - Uit en over eigen werk.
13 februari	Dr. L.S. Meihuizen - Essen en esgebruiken.
13 maart	Mr. G. Overdiep - Yje Wijkstra.

De Leeuwarder vergadering werd ditmaal in november gehouden, de overige vergaderingen vonden plaats te Groningen. Die van december was de buitengewone vergadering, waar docenten en leerlingen van het VHMO weer in groten getale als introducés van hun belangstelling blijk gaven.

Het ledental nam in het verslagjaar iets toe en bedraagt nu 75. Weliswaar verloren wij drie leden door het overlijden van de heer van der Geest en het bedanken van de heren Baudet en Wumkes, maar door verkiezing of benoeming wonnen wij de heren Heringa, van Holk, Koops, van der Lubbe en Visser, terwijl de heer Geers op zijn schreden terugkeerde.

De jaarvergadering koos Dr Meihuizen tot penningmeester, als opvol-

ger van Mevrouw Spaanstra, die aan de beurt van aftreden was. Het bestuur is nu als volgt samengesteld:

- Dr. J. Elema - voorzitter
- Dr. J. Gerritsen - secretaris.
- Dr. L.S. Meihuizen - penningmeester.
- D.A. Tamminga - assessor.

IV Verslag van de Zuid-Oostelijke Tak

Sinds het vorige jaarverslag belegde de Zuidoostelijke Tak de volgende vergaderingen:

24 okt. 1964;	spreker Dr. J.J. Mak over 'Wie is Tervagant?'
12 dec. 1964;	spreker Dr. W. Ornée over 'Van Revius tot Wolkers'
27 febr. 1965;	spreker Prof. Dr. P. Brachin over 'Een filoloog op reis. Hoe Hoffmann von Fallersleben de Lage Landen zag'.

Op 5 juni wordt het seizoen gesloten met een symposium; Dr. S.J. Lenselink en Ad den Besten zullen spreken over psalmvertalingen.

Door de dood werd op 13 maart 1964 weggenomen Dr. Adriana R. Hol. In haar verliest de Zuidoostelijke Tak een zeer trouwe en active bezoeker van zijn vergaderingen.

In de vergadering van 24 okt. werd besloten voor een deel van de te organiseren bijeenkomsten in de toekomst belangstelling te vragen van buiten de Maatschappij. De eerste maal werd dat idee verwezenlijkt bij de voordracht van Prof. Dr. P. Brachin; aanwezig waren bij die gelegenheid een groot aantal studenten-Neerlandici en docenten Nederlands werkzaam bij het V.H.M.O. in Nijmegen.

V Verslag aangaande Zuid-Afrika

Die volgende besonderhede is tydens die laaste dae van die maand Desember 1964 opgestel en vorm die derde verslag aangaande die lede van die 'Maatschappij' (en hulle werksaamhede) wat in die Republiek van Suid-Afrika woonagtig is.

Die ledetal bedra tans vyftig met prof. dr. T.H. le Roux, van Pretoria, as dié Suid-Afrikaanse lid wat reeds gedurende meer as 'n halwe een sy plek in die gelede van die lede van die 'Maatschappij' inneem. Prof. dr. le Roux se lidmaatskap dateer van 1910, die jaar waarin die Unie van Suid-Afrika tot stand gekom het. Sy hoë leeftyd belemmer hom nie om by voortdoring nog sy beste kragte aan die beoefening van die wetenskap

te wy. Dit blyk op oortuigende wyse uit sy jongste, besonder belangrike publikasie oor die dagboek van die voorste Voortrekker, Louis Trigardt, 'n werk wat tydens die afgelope jaar verskyn het.

Prof. dr. William Mortimer Robertson Malherbe, wat sedert 1913 lid van die 'Maatschappij' was, het in Maart 1964 in die ouderdom van 88 jaar op Pretoria heengegaan. Voor die einde van die vorige een het hy as 'n jong student na Nederland gegaan om hom aan die Ryksuniversiteit van Leiden in die regte te bekwaam. Die uitbreek van die Driejarige Oorlog (1899-1902) het hom laat besluit om sy studie te onderbreek. Hy het aan die krygsverrigtings deelgeneem, twee jaar in 'n Britse krygsgevangenskap deurgebring om daarna na Nederland terug te keer en sy studie te voltooi. Na sy terugkeer in sy geboorteland het dr. Malherbe o.m. as redakteur van die toenmalige blad 'Die Brandwag' (Pretoria) opgetree om in 1922 die grondslae van die Afrikaanse regs fakulteit aan die Universiteit van Stellenbosch te lê. Tot sy aftrede, in 1954, was prof. dr. Malherbe aan genoemde universiteit werksaam.

Teenoor hierdie verlies kan met dankbaarheid melding gemaak word van die verheugende feit dat twee Suid-Afrikaanse kandidate, prof. dr. Willem J. de Kock, hoofredakteur van die Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek (S.A.B.W.) en dr. Frederik J. Snyman, hoofredakteur van die Afrikaanse Woordeboek en opvolger van dr. P.C. Schoonees, tydens die jongste jaarvergadering as lede gekies is.

Voordat oorgegaan word na die werksaamhede van verskillende lede word die welwillende aandag gevestigd op 'n huldigsrede wat deur Regter V.G. Hiemstra uitgespreek is in verband met wyle Henry Allen Fagan (4.4.1899-6.12.1963) en waarvan die teks in die jaarboek van die Suid-Afrikaanse Akademie (1964) gepubliseer is. Soos bekend was wyle sen. Fagan 'n gewaardeerde lid van die 'Maatschappij'.

Prof. dr. G.S. Nienaber het die erepenning vir Afrikaanse Taal en Letterkunde (1964) van die Suid-Afrikaanse Akademie ontvang vir sy werk 'Hottentots'; dr. P.C. Schoonees, oud-redakteur van die Afrikaanse Woordeboek, het 'n ere-doktorsgraad van die Universiteit van Natal ontvang op grond van sy verdienstes t.o.v. die Afrikaanse taal en die bevordering van die Afrikaanse kultuur in Natal.

Die Universiteit van Suid-Afrika (Pretoria) het prof. dr. S.P.E. Boshoff 'n soortgelyke onderskeiding aangebied en op dieselfde wyse die verdienstes van die Vlaamse skrywer Stijn Streuvels in verband met sy waardevolle bydrae met betrekking tot die Afrikaanse prosa erken.

Soos in die verlede vermeld is, beklee verskillende Suid-Afrikaanse lede van die 'Maatschappij' belangrike posisies binnekant die raamwerk van die Suid-Afrikaanse Akademie.

Prof. dr. P.J. Nienaber is onder-voorsitter van die Akademieraad en voorsitter van die fakulteit Kuns en Geesteswetenskappe, prof. dr. G. Beukes is een van die lede van die Akademieraad en van genoemde fakulteit. Ander lede van die fakulteitsraad is proff. G.S. Nienaber en P.S. du Toit.

Lede van die komitee insake die Akademie se Instituut vir Naamkunde is proff. P.J. Nienaber, S.A. Louw en H.J.J.M. van der Merwe. Proff. S.P.E. Boshoff, P.J. Nienaber en H.J.J.M. van der Merwe is komiteelede van die Instituut vir Linguistiek, terwyl proff. G.S. Nienaber en H.J.J.M. van der Merwe die belange van die Akademie se Instituut vir Teksuitgawes behartig.

Prof. Dr. W. de Pauw is een van die lede van die Akademie se aksie-komitee met betrekking tot Nederlandse voorgeskrewe boeke vir Suid-Afrikaanse middelbare skole en universiteite. Proff. F.E.J. Malherbe, M.S.B. Kritzinger en dr. P.C. Schoonees is bestuurslede van die afdeling Kuns en Kulturele Wetenskappe van die Akademie, proff. W.J. de Kock en G.S. Nienaber is komiteelede van die Akademie se komitee i.s. Heraldiek en Genealogie, terwyl prof. dr. H.J.J.M. van der Merwe op die Vaktaalkommissie dien.

Lede van die Akademie se Taalkommissie wat tewens lede van die 'Maatschappij' is, is prof. dr. S.P.E. Boshoff, prof. dr. D.F. Malherbe, prof. dr. T.H. le Roux, prof. dr. Meyer de Villiers, prof. dr. G.S. Nienaber, mnr. L.W. Hiemstra, prof. dr. H.J.J.M. van der Merwe en dr. F.J. Snyman.

Op 31.3.1964 was die ledetal van die Akademie se fakulteit Kuns en Geesteswetenskappe 129 (Akademielede) en 254 (fakulteitslede), in vergelyking met 123 en 203 in die voorafgaande jaar.

Op grond van bovengenoemde gegewens word dit duidelik dat voortdurend daarna gestrewe moet word om 'n nouer samewerking tussen die 'Maatschappij' en die Suid-Afrikaanse Akademie te verkry, 'n belangrike aangeleentheid wat o.i. nie oorbeklemtoon kan word nie. Mag hierdie aangeleentheid die voortdurende aandag van die kant van u bestuur geniet!

In hierdie verband haal ons die volgende gedagte aan wat deur die Vlaamse letterkundige André Demedts na aanleiding van 'n besoek aan

Suid-Afrika in sy bydrae 'Terug van de reis' in die 'Tydskrif vir Letterkunde' (Johannesburg, Augustus 1964) uitgespreek is. Demedts het verklaar:

'Door een goede verstandhouding tussen overheid en volk, helderder inzicht, besliste wil, is het mogelijk Zuid-Afrika, België en Nederland in ieders voordeel nader bij elkander te brengen'.

Ofskoon ons op hierdie oomblik nog nie oor voldoende besonderhede oor die verloop van die simposium beskik nie wat in Amsterdam op inisiatief van die 'Nederlands-Zuid-Afrikaanse Vereniging' (N.Z.A.V.) oor die kulturele betrekkinge tussen die twee lande gehou is ('Nederlandse Post'; Kaapstad, Des. 1964), is dit verheugend om te kan vasstel dat hierdie onderwerp die belangstelling geniet wat dit werd is!

Met dankbaarheid word hier vermeld dat die besoek wat deur mnr. Ton Koot, sekretaris-generaal van die 'Rijksmuseum' en lid van die 'Maatschappij' kragtens die kulturele ooreenkoms tussen Nederland en die Republiek aan Suid-Afrika gebring is, van Suid-Afrikaanse kant verwelkom is en dat hierdie besoek as geslaag beskou kan word.

Waar sowel prof. dr. Willem J. de Kock as dr. Frederik J. Snyman tans lede van die 'Maatschappij' is, is dit vanpas om 'n paar besonderhede in verband met hulle werksaamhede mee te deel.

Op 31.3.1964 het die hoofredakteur gerapporteer dat 'n begin gemaak is met die toewysing van artikels vir deel I van die S.A.B.W., wat van 500-600 biografieë sal bevat. Die hulp is ingeroep van erkende vakmanne in die Republiek en in die buiteland. Die voorneme bestaan om in die loop van die volgende paar jaar ongeveer 3,000 biografiese artikels in albei landstale te laat verskyn.

Ongeveer 'n jaar gelede is die miljoenste kaartjie in die woordversameling van die Afrikaanse Woordeboek getel. Volgens 'n mededeling wat in April j.l. deur die Minister van O.K.W. aan die Volksraad verstrekkend is, sal deel 5 van die Woordeboek (J.; gedeelte van K.) waarskynlik teen die einde van 1965 gepubliseer word. Tot April 1964 het die Regering ruim R 653,000 in verband met die Woordeboek uitgegee. Die eerste redakteur, prof. J.J. Smith, het in 1926 met die samestelling van die Woordeboek begin en volgens skatting sal dit nog 45 jaar duur voordat die hele werk voltooi sal wees.

In Februarie 1964 is die A.P.B.-prys vir letterkunde (R 2,000) aan Ingrid Jonker toegeken vir haar digbundel 'Rook en Oker'. Die beoor-

delaars was prof. dr. Rob Antonissen (Grahamstad), prof. dr. D.J. Opperman (Stellenbosch) en dr. Ernst van Heerden (Johannesburg). Gedigte van Ingrid Jonker is o.m. in Nederlands, Sweeds, Duits en Engels vertaal. Radio Nederland het ook van haar gedichte uitgesaai.

Die bekende Hertzogprys van die Suid-Afrikaanse Akademie is ook na R 2,000 verhoog. Soos bekend is hierdie prys in 1914 ingestel en is die eerste Hertzogprys in 1915 aan dr. J.D. du Toit (Totius) toegeken vir 'Trekkerswee'.

In die Suid-Afrikaanse pers is melding gemaak van die besoek van mnr. H.W.R. Bekking, van Amsterdam, in verband met die beoogde oprigting van die 'N.V. Zuid-Afrikaanse Boekery' in Nederland en die inrigting van twee voorraadsentrums van Nederlandse boeke in Suid-Afrika (Kaapstad, Pretoria).

Die Pretoriase boekhandel- en uitgewersbedryf J.L. van Schaik het in Julie 1964 'n halve eeu bestaan. In die loop van hierdie tydperk het 'n groot aantal letterkundige werke, toneelstukke, romans, digbundels en jeug- en kinderboeke by Van Schaik verskyn. Bij geleentheid van die goue jubileum van die firma het die publikasie 'Vyftig Jaar. Gedenkbundel saamgestel uit die publikasies van J.L. van Schaik Beperk by geleentheid van die vyftigjarige bestaan van die uitgewery 1914-1964' verskyn.

In die jubileumuitgawe kom 22 lewensbeskrywings van Afrikaanse skrywers en skryfsters en voorbeelde van hulle prosa voor. Ons noem hierdie boek omdat dit 'n deel van die geskiedenis van die Afrikaanse letterkunde weerspieël.

In die loop van hierdie oorsig is die maandblad 'Nederlandse Post' genoem. Hierdie blad staan reeds 'n groot aantal jare onder redaksie van prof. dr. H. Bokhorst.

Tenslotte word die volgende lys van publikasies, wat in boekvorm verskyn het, aan u voorgelê. Die volgende gegewens is ontleen aan 'n lys van gekeurde boeke (1963), soos opgestel deur die Suid-Afrikaanse Akademie, die S.A. Akademie se 'Nuusbrief' en prof. dr. P.J. Nienaber se 'Bronnegids by die studie van die Afrikaanse Taal en Letterkunde', soos gepubliseer in die 'Tydskrif vir Geesteswetenskappe' (Pretoria, Junie 1964). Titels wat aan eersgenoemde bron ontleen is, is met *Akad.*, 1963 aangedui. Die lys het, soos in die verlede, betrekking op publikasies wat deur lede van die 'Maatschappij' saamgestel is en maak geen aanspraak op volledigheid nie.

Publikasies:

- Bax, D. en Koeman, C.: Argitektoniese skoonheid in Kaapstad se Kompanjies tuin 1777-1805 (*Akad.*, 1963).
- Boeseken, A.: Simon van der Stel (1639-1712) en sy kinders (1964).
- Boshoff, S.P.E.: Mense van gister, vandag en môre (*Akad.*, 1963).
- Boshoff, S.P.E., Kok, B. en Snyman, F.J.: Kruim en Kors (1964).
- Coetzee, Abel: De hedendaagse Afrikaanse letterkunde, Brugge, 1963.
- Dekker, G.: Oordeel en besinning, studies, beskouings en kritieke (1964).
- Dekker, G.: Grettie die sterke (vertaling, derde druk, 1964).
- Grové, A.P.: Die soek na kriteria (*Akad.*, 1963).
- Haarhoff, T.J.: Briewe aan Reinhard; 'n beskrywing in briefvorm van 'n reis in en om die Middellandse See, deur 'n kenner van die klassieke kultuur (1964).
- Heerden, Ernst van: Op die mespunt (*Akad.*, 1963).
- Heerden, Ernst van: Wolk van die mooi weer (1964).
- Jaarsveld, F.A. van: The Afrikaners Interpretation of South African History (1964).
- Klerk, W.A. de: Vermaak se kind (*Akad.*, 1963).
- Klerk, W.A. de: Die laer (1964).
- Kritzinger, M.S.B., e.a.: Groot Woordeboek (negende druk, 1964).
- Merwe, H.J.J.M. van der: Inleiding tot die taalkunde (*Akad.*, 1963).
- Merwe, H.J.J.M. van der: Swart Afrika-Waarheen? (*Akad.*, 1963).
- Merwe, H.J.J.M. van der: Studierigtings in die taalkunde (1964).
- Nienaber, G.S.: Hottentots (*Akad.*, 1963).
- Nienaber, P.J.: Bibliografie van Afrikaanse Boeke, deel V (*Akad.*, 1963).
- Nienaber, P.J.: Ses Digtters (1964).
- Nienaber e.a.: Mylpale (*Akad.*, 1963).
- Nienaber e.a.: Uit ons Letterkunde (*Akad.*, 1963).
- Opperman, D.J.: Dolosse (*Akad.*, 1963).
- Pelzer, A.N.: Verwoerd aan die Woord (*Akad.*, 1963).
- Roux, T.H. le: Die Dagboek van Louis Trigardt 1836-1838 (1964).
- Scholtz, G.D.: 'n Swart Suid-Afrika? (1964).
- Verskillende skrywers: Taal en Tekens: Bundel opgedra aan prof. G.S. Nienaber op sy sestigste verjaardag 12 November 1963 (*Akad.*, 1963).
- Verskillende skrywers: Taalkundige Opstelle: van oud-studente van prof. T.H. le Roux ter geleentheid van sy tagtigste verjaarsdag 18 Maart 1963 (*Akad.*, 1963).

Pretoria, Des. 1964

Jan Ploeger
Verteenwoordiger

VI Verslag van de bibliothecaris

Het verslag van de bibliothecaris door hemzelf ter vergadering voorgelezen geeft aanleiding tot een bewogen gedachtenwisseling. Geen der aanwezigen die niet bezorgd is over de stijging van de kosten t.b.v. de bibliotheek maar tot een concreet besluit komt de vergadering niet. Men wenst deze zaak - trouwens in verband met de gehele bestaansgrond van de Maatschappij - te endosseren aan het nieuwe bestuur. Het verslag van de bibliothecaris luidde als volgt:

Het aantal aanwinsten steeg in 1964 tot ongekende hoogte: 1191 gedrukte werken (917) en 2 handschriften (9). De verwerving van nieuw verschenen werken omvatte 580 delen (388). Hiervan werden 392 (236) door aankoop verkregen en 188 (152) door schenking. De sinds 1960 dalende lijn van de schenkingen beweegt zich thans gelukkig weer omhoog. In de verslagperiode was het aanschaffingsbeleid wederom sterk gericht op het aanvullen van lacunes: 461 delen werden antiquarisch gekocht voor in totaal f. 4538,68 (371 en f. 3690,80). De gemiddelde prijs van de antiquarische verwervingen bleef derhalve gehandhaafd op iets minder dan f. 10,- per deel. Gezien het huidige prijspeil moet dit gemiddelde beslist laag genoemd worden. Het kon alleen bereikt worden door bij de aankopen zeer voorzichtig te werk te gaan en in vele gevallen van aanschaffing af te zien tot schade van onze bibliotheek. Ik moet er met nadruk op wijzen dat het niveau van de bibliotheek alleen gehandhaafd kan worden, indien op ruimere schaal geldmiddelen ter beschikking worden gesteld. Op het gebied van de oudere Nederlandse letterkunde werd een verzameling pamfletten en schimpdichten uit de Poëtenoorlog verworven die (ten dele) een aanvulling betekent op de belangrijke bundels reeds in de bibliotheek van de Maatschappij aanwezig. Voorts moet genoemd worden de zeer zeldzame uitgave van J. Hoogeveen, *Het Hooge-Lied, Hetwelk Salomons is* (Leiden 1718), waarvan tot nu toe slechts bekend is dat het verschijnen in 1726 de predikanten te Leiden deed stormlopen bij de stedelijke overheid. De verzameling oude taalkunde werd uitgebreid met een viertalige bewerking van Noel de Berlaimonts gesprekboekje onder de titel *Dictionario coloquios, o dialogos en quatro linguas* (Antwerpen 1568), welke uitgave voor Verdeyen indertijd onvindbaar bleek (Vgl. Verdeyen, *Colloquia*, 1926, p. 10).

Van vele auteurs werden ontbrekende werken aangeschaft. Ik noem o.a. J. Greshoff, B. Aafjes, M. Mok, Arthur van Schendel, E. du Perron,

P.N. van Eyck, M. Gilliams, R.N. Roland Holst, Carry van Bruggen, F.C. Terborgh, Maurits Dekker, Willem de Mérode, Albert Verwey, Henriette Roland Holst, Gerard Walschap, H. Marsman. Ook op het gebied van de tijdschriften konden weer lacunes worden aangevuld door aanschaffing van series van onder meer De Klauwert (1855-1857), De Stroom (1918) en Proloog (1945). In ruime mate werd aandacht gegeven aan de verwerving van werken van Friese en Zuid-Afrikaanse schrijvers.

Het aantal tijdschriften, dat door ruil of abonnement wordt verkregen, nam toe met 13 en bedraagt thans 271 (258), te weten 129 (121) Nederlandse en 142 (137) buitenlandse uitgaven.

De door ruil of abonnement verkregen vervolgdelens daalden weer in aantal: 124 (137). Het aantal ontvangen overdrukken steeg van 6 tot 26.

Het aantal uitleeningen naar buiten van boeken en tijdschriften uit de bibliotheek bedroeg 5908 (5982). Hiernaast moet vermeld worden een in omvang toegenomen raadpleging van werken in de leeszaal.

Krachtens de begroting voor 1964 was voor de uitgaven ten dienste van de bibliotheek f. 12.500,- beschikbaar. Van dit bedrag is f. 12.393,49 besteed volgens onderstaande specificatie:

	1964	1963
Nieuwe werken	3021,96	2878,94
Diversen (lidmaatschappen, contributies)	1061,48	752,50
Antiquarische aanschaffingen	4538,68	3690,80
Bindwerk	2476,12	1434,48
Bureaunkosten	163,25	149,43
Aanschaffingen in het buitenland	1132,25	809,43
	-----	-----
Totaal	12393,49	9715,15

In de handschriftenverzameling werden de volgende aanwinsten opgenomen:

a) Vier brieven van P.T. Helvetius van den Bergh aan A. Peters over zijn toneelstuk 'De Nichten' (1840-1842). Gevoegd bij Ltk 1004.

b) J.C. Schultz Jacobi 'Mijn Rymelarijen'. Oorspronkelijke en vertaalde gedichten, overwegend Nederlands (1821-1842). Handschrift op papier, 2 plus 150 plus 6 bladen, 196 × 157 mm. Eigenhandig afschrift van de auteur. Opgenomen als Ltk 2047.

Bijlage I *Uitgevers, instellingen en particulieren, die werken aan de bibliotheek ten geschenke gaven.*

1. Univ. Bibliotheek Leiden
2. Bibliotheek Techn. Hoogeschool Delft
3. J.B. Wolters' Uitg. Mij. Groningen
4. C.G.A. Corvey Papiergroothandel Amsterdam
5. Het Ned. Openlucht Mus. Arnhem
6. Min. v. Onderwijs en Wetensch. Den Haag
7. Red. Tijdschr. Ned. taal- en letterk.
8. Bibl. R.K. Univ. Nijmegen
9. Gemeentebestuur Steenberg
10. J.M. Gantois, Lille
11. Kon. Vlaamse Acad., Gent
12. Mus.-Verein, Marburg
13. Afrikaanse Diens S. Afrik. Uitsaaikorporasie
14. Univ. Bibl. Amsterdam
15. Uitg. H.J. Paris, Amsterdam
16. Mr. A.A.J. Rijksen, Gouda
17. Dr. J. Ploeger, Pretoria
18. Rotterdams Leeskabinet
19. College van Regenten over de Godshuizen 's-Hertogenbosch
20. Verein f. Nassauische Altertumskunde Wiesbaden
21. Dr. C. Kruyskamp, Leiden
22. Prof. Eug. Picard, Neuchâtel
23. Min. v. Openbaar Onderwijs, Brussel
24. Niedersächsisches Wörterbuch, Göttingen
25. Gemeentebestuur Kampen
26. Regenten en Regentessen v.h. Burgerweeshuis, Den Haag
27. Em. Querido's Uitg. Amsterdam
28. Daamen's Uitg. Den Haag
29. Univ. Bibliotheek Gent
30. Kerkbestuur der N.I.H.S., Amsterdam
31. Ned. Econ. Histor. Archief, Den Haag
32. Prof. Dr. P. Minderaa, Leiden
33. Archief der Gemeente Rotterdam
34. Stadtbibliothek, Nürnberg

35. Bibl. Landbouwhoogeschool Wageningen
36. Univ. Bibliothek Münster i/W.
37. Prof. Dr. W. De Pauw, Pretoria
38. Univ. Bibl. Utrecht
39. Société d'Emulation, Brugge
40. Rijksmus. Meermanno-Westr. Den Haag
41. Univ. Bibl. Groningen
42. Gemeentebestuur Maastricht
43. Alg. Rijksarchief, Den Haag
44. Min. v. Nat. Opvoeding en Cultuur, Brussel
45. Hist. Ver. f. Schwaben, Augsburg
46. Prof. Dr. T.H. Leroux, Pretoria
47. Mr. J.R. de Groot, Leiden
48. Dir. Dienst v. Schone Kunsten Den Haag
49. Gemeentebestuur Zeist
50. P.C. Le Grand, Oegstgeest
51. Uitg. Van Oorscot, Amsterdam
52. Uitg. Niemeijer, Groningen

VII Financieel verslag

Namens de kascommissie bestaande uit de heren Cohen en Kolff leest de eerste het verslag voor, luidende als volgt:

De ondergetekenden Dr. A.E. Cohen en Mr. N. Kolff, resp. gecommiteerd bestuurslid en gecommiteerde uit de leden hebben de jaarrekening over 1964 van de Penningmeester der Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en de stukken en bescheiden, waarop deze berust nagezien en door middel van steekproeven in goede orde bevonden en stellen derhalve voor de Penningmeester, onder dankzegging voor zijn werkzaamheden ten behoeve der Maatschappij, te d chargeren voor het door hem gevoerde beheer. Naar aanleiding van de na vorigen jare door de toenmalige Kascommissie gemaakte opmerkingen, moeten wij er wel de aandacht op vestigen, dat een reële verbetering in de financiële toestand gedurende dit jaar in feite niet is bereikt, daar het negatieve saldo nog geflatteerd is door de suppletie over 1963 van het Rijk, terwijl in dit boekjaar de contributieverhoging heeft plaats gevonden.

Uit de vergadering wordt de wens kenbaar gemaakt de 'Rekening en Verantwoording' in de beschrijvingsbrief op te nemen. De penningmeester antwoordt, dat dit alleen mogelijk is, indien men vooruitloopt op de

bevindingen van de kascommissie. Nadat de voorzitter nog een vraag van de heer Bomhoff m.b.t. het Regeringssubsidie heeft beantwoord, wordt de penningmeester décharge verleend.

De verslagen der Vaste Commissies, door de vergadering goedgekeurd, luiden als volgt:

VIII Verslag der vaste commissies

Commissie voor Taal- en Letterkunde.

Secretaris: dr. W.J.H. Caron.

dr. C.C. de Bruin, dr. G.A. van Es, dr. K. Heeroma (voorzitter), dr. C. Kruyskamp, dr. R. Lievens, dr. A.C.M. Meeuwesse, dr. P. Minderaa, dr. C.F.P. Stutterheim, dr. F. de Tollenaere.

De Commissie voor Taal- en Letterkunde vergaderde in het jaar 1964/ 1965 negen maal. De volgende voordrachten werden gehouden:

23 september	dr. K. Heeroma, Wat is Ingvaeoons?
21 oktober	dr. C. Kruyskamp, Van de os op de ezel.
18 november	dr. W.J.H. Caron, Rond met de wangen...
19 december	dr. R. Lievens, De Boom der Minne.
20 januari	dr. C.C. De Bruin, Een Hadewijchianum.
17 februari	dr. F. De Tollenaere, Dialectologie en Runologie.
24 maart	dr. A.C.M. Meeuwesse, De structuur van Gorters Mei.
14 april	dr. P. Minderaa, Antonides' satyre Marsyas.
12 mei	dr. C.F.P. Stutterheim, Gezelle als Procrustes.

Van het Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde verschenen deel 80 aflevering 4 en deel 81 de afleveringen 1-3.

De Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde vergaderde vijf maal.

Op de vergaderingen werden de volgende voordrachten gehouden:

22 October 1964	De heer Woltjer over de partijen in de Republiek in 1672 en de rol van Willem III in deze partijschappen, de heer Braat over een paar historische opmerkingen van Van den Berg in diens boek 'Leven in Meervoud', de heer Boeren over Hendrik IV van Breda en de heer Schöffer over het proefschrift van G. Kooy, Groei en Afval van de N.S.B. in Winterswijk.
26 November 1964	De heer Lieftinck over zijn publicatie: 'Manuscripts datés, conservés dans les Pays Bas' en de heer

- Schöffers over de dissertatie van L.M.H. Joosten: 'Katholieken en Fascisme in Nederland 1920-1940'
- 14 januari 1965 De heer Enno van Gelder over crisis en revolutie in de 17e eeuw.
De heer Brummel over de correspondentie tussen Busken Huet en Jan ten Brink en de heer Braat over een pas verschenen boek over het beleg van Newark on Trent in de Engelse burgeroorlog.
- 26 Februari 1965 De heer Cohen over de Hoekse en Kabeljouwse twisten en de heer Bijvanck over de Meester van Catharina van Kleef.
- 26 Maart 1965 De heer Lievens over een onorthodox tractaat in een handschrift in de stadsbibliotheek te Maastricht, de heer Juynboll over een portret van de schilder Van Huchtenburg door Schoonjans, thans in het bezit van de Pauselijke Nuntius te Lissabon, de heer Boeren over een pas door de Un. Bibl. verworven handschrift van een werk van Simon Mulaert over Karel de Stoute en de heer Bakhuizen Van den Brink over een controverse tussen katholieke en protestantse theologen na de inneming van 's-Hertogenbosch.

IX Commissie voor stemopneming

Namens de Commissie voor Stemopneming, bestaande uit de dames Bakker en Hulshof Poll en de heren Boeren, Mak en Noach, deelt de secretaris de uitslag mede van de stemming. Er blijken 20 kandidaten te zijn gekozen, t.w. Dr. E. Augustijn, Dr. P.J. Buijsters, Dr. Dora van Velden, Dr. E. Endt, Dr. M.C. van den Toorn, James Brockway, Dr. O.J. de Jong, Dr. W.P. Gerritsen, Ton Lutz, Dr. J. Haak, Dr. J. Starink, Drs. P. Clarys, Dr. A.G. Weiler, Mischa de Vreede, Dr. J.G. Sterk, Dr. E. Willekens, Dr. J. Weisgerber, Drs. Hilda van Assche, R. de Belser (Ward Ruyslinck) en J. Vandelloo.

X De Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs

Het advies voor de toekenning van de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs 1964/'65 is afgedrukt in de beschrijvingsbrief:

De Commissie voor Schone Letteren heeft unaniem haar keuze voor de

van der Hoogt-prijs voor het jaar 1965 laten vallen op de schrijver Jacques Hamelink, en wel ter bekroning van zijn bundel met zes verhalen getiteld *Het plantaardig bewind*, verschenen in 1964 te Amsterdam. In de grote stroom van moderne literatuur neemt het proza van Hamelink naar het oordeel van de commissie een bijzondere plaats in, ja men mag zelfs van een verrassing spreken. Het is in de eerste plaats de uiting van een volstrekt authentiek schrijverschap, dat een in de huidige situatie unieke relatie tot de realiteit vertegenwoordigt. Want weliswaar wordt de bitterheid van het bestaan, naar de tendens die in de huidige literatuur zo algemeen aanwezig is, ook hier niet ontweken, zodat men van een realistisch proza zou kunnen spreken, maar anderzijds wordt de werkelijkheid op een fijnzinnige wijze verdiept en in de context van droom en symbool omgevormd tot een diepere beklemmender waarheid. In de tweede plaats acht de commissie het taalvermogen van deze schrijver van uitzonderlijk hoog gehalte, helder en beeldend zoals men zelden vindt. Hier is een man aan het woord die zonder neologismen en gekunsteldheden spreekt en daardoor een des te overtuigender indruk op de lezer maakt.

Niet alle verhalen in de bundel werden door de commissie even hoog geschat. In het algemeen prees men het meest juist die stukken, die van een eenvoudige opzet en niet een te vooropgezette constructie deden vermoeden. De doorzichtigheid, waar de taal van de schrijver zo uitstekend blijk van geeft, vond de commissie wat de inhoud betreft het meest in de verhalen *Een opgehouden onweer*, *Brandoffer op zondag* en *Het wandelende woud*, terwijl ook *Door een vlies van slaap en tranen* veel waardering vond. Het probleem van de adolescentie is een van de voornaamste thema's van het werk van Hamelink, en vooral in de eerste drie verhalen van zijn boek heeft hij de angsten, de beklemming en de onzekerheid van de opgroeïende jongen op zeer overtuigende wijze weten te tekenen. Daarbij is de verhouding van de mens tot de natuur als een oergrond van zijn bestaan, het hele complex van drift en intuïtie, vrees en geborgenheid, door de schrijver in het geding gebracht en soms zelfs op aangrijpende wijze opgeroepen. In zijn beste verhalen is Hamelink een schrijver van bijzondere allure, diepgaand, waarachtig en zeer dichtelijk.

De grote aanmoediging die de van der Hoogt-prijs is, althans behoort te zijn, komt dus, zo meent de Commissie voor Schone Letteren, volkomen toe aan deze schrijver voor zijn belangrijk debuut.

Het bestuur adviseert dit advies te volgen en aan J. Hamelink de prijs toe te kennen.

Zonder stemming gaat de vergadering accoord met het voorstel van het bestuur dit advies te volgen. De secretaris verlaat daarop de vergadering teneinde de bekroonde geluk te wensen en hem uit te nodigen voor de maaltijd. De heer Cohen (A.E.) is zo vriendelijk zijn plaats in te nemen; wat volgt is dus van zijn hand.

XI De dr. Wijnaendts-Franckenprijs

De voorzitter deelt, onder verwijzing naar het in de beschrijvingsbrief gedrukte advies van de commissie terzake, mee, dat het bestuur dit heeft overgenomen. Onder applaus van de vergadering stelt hij de heer Stutterheim de prijs ter hand. Het advies luidde:

De commissie, die de opdracht had aan het bestuur der Maatschappij een werk aan te bevelen voor de toekenning van de Wijnaendts Franckenprijs 1965, bestond uit Mevr. C.H. van den Boogaard-Klaver en de heren G.A. van Es, K. Fens, G.W. Huygens en P. Minderaa. De heer van Es was niet in staat aan de beraadslagen van de commissie deel te nemen, maar kon zich geheel verenigen met de genomen beslissing.

Aan de orde was de bekroning van een werk, dat zich bewoog op het terrein van het essay of de literaire kritiek. De andere categorie van geschriften, waarvoor de prijs om de vier jaar wordt toegekend, is omschreven als biografie en cultuurgeschiedenis. De commissie oordeelde daarom, dat thans geen essay moest worden gekozen, dat zich duidelijk bezig hield met cultuurgeschiedenis, waardoor een groot aantal werken, die aanvankelijk op de groslijst waren geplaatst, terzijde werden gesteld. De zo moeilijke begrenzing van het begrip essay anderzijds vroeg om een voorzichtige keuze, waarbij, naar het oordeel der commissie, academische proefschriften en daarmee vergelijkbare wetenschappelijke studiewerken waren uitgesloten. Een aantal auteurs, die voor hun werk, dat ook voor onze commissie ernstig in aanmerking kwam, nog zeer onlangs met een andere prijs bekroond was, deels door jurys waarin een of meer van onze commissieleden zitting hadden, behoorde ditmaal, bij gelijke verdiensten, de plaats voor anderen vrij te laten. Uit de groep die wij na al deze overwegingen overhielden kwamen drie essayisten of critici het meest naar voren en wel, in alfabetische volgorde: H.U. Jessurun d'Oliveira met zijn gedichtenanalyses in Merlijn, C.F.P. Stutterheim met *Conflicten en Grenzen* en Albert Westerlinck met zijn bundel *Alleen en van geen mens gestoord*, met name het opstel *De crisis van de persoonlijkheidswaarde*. Na uitvoerige beraadslaging konden alle leden der commissie zich ver-

enigen met de keuze van het genoemde boek van Stutterheim. Diens veelzijdige studiën, die de taalkunde, de letterkunde en de wijsbegeerte omvatten, vinden een vruchtbaar ontmoetingsveld in de literatuurwetenschap. Als taalkundige uitgaande van bijzondere voorbeelden van literaire taalprocédé's tracht hij te komen tot algemene vaststellingen van de taalverschijnselen en van hun genuanceerde functie in de literatuur. Grote en kritische aandacht heeft hij daarnevens voor de zin van de tijd en de verhouding tot de werkelijkheid in het taalkunstwerk en voor de esthetische en ethische problemen die gesteld worden door de verhouding van een gegeven literaire tekst tot persoon en leven van de auteur en tot de mogelijkheid van communicatie met de lezer. *Conflicten en Grenzen* toont ons Stutterheim als een helder doordenker van deze en andere problemen der literatuurwetenschap die hij conscientieus, met wetenschappelijke zin tot objectiviteit, maar ook in de persoonlijke kleur van eigen artistieke ervaring en dikwijls met speelse humor voor de lezer behandelt. In de kring der jury werden met speciale waardering genoemd de opstellen *Tijd en taalkunstwerk* en *Gevoelsintensiteit en vormanarchie in de dichtkunst*. Een rijke belezenheid, maar ook een grote vertrouwdheid met niet-literaire kunst, met name met de muziek geven aan zijn uiteenzettingen een ruimer dan alleen literairwetenschappelijke waarde en houden de lezer voortdurend geboeid. Deze behoeft het met zijn uitspraken niet steeds eens te zijn om toch genodigd te worden tot vruchtbare innerlijke gesprekken. Stutterheim verstaat de kunst, ook waar op het eerste gezicht geen vragen rezen, ons wakker te maken voor de verborgen problematiek en die in scherpzinnige analyse uiteen te zetten. Zijn opstellen hebben wetenschappelijke diepgang, maar zijn daarnaast, door de persoonlijke aanpak en toon, typische essays, die ook de niet-vakman rijke uren bieden niet het minst omdat zij geschreven zijn in een klare, verzorgde taal.

De commissie adviseert dan ook eenstemmig Stutterheim en zijn *Conflicten en Grenzen* te bekronen.

[XII.]

XII. Na het noenmaal in Restaurant Van der Heyden heropent de voorzitter te 14.10 uur de vergadering. Na de spreker, Dr. Th. Weevers bij zijn gehoor te hebben ingeleid, krijgt deze het woord voor het uitspreken van zijn rede over 'Albert Verwey, de dichter' (zie blz. 11). Na deze met de meeste aandacht beluisterde voordracht, dankt de voorzitter, die zich tot tolk maakt van alle aanwezigen, de spreker voor zijn belangwekkende benadering van Verwey's dichterschap.

[XIII.]

XIII. De vergadering gaat zonder discussie met het voorstel akkoord.

[XIV.]

XIV. Namens de commissie van stemopneming, mej. Bakker en de heer Van Proosdij, brengt deze verslag uit. Gekozen zijn de a-kandidaten De Groot, Scheurleer, De Jong (Dirk) en Heeroma met onderscheidenlijk 32, 30, 36, en 42 stemmen; de b-kandidaten Gerritsen, Kamphuis, Damsteegt en Berkhof ontvingen er 9, 10, 14 en 8. De heer Dirk de Jong zal de heer Mak als secretaris-penningmeester opvolgen.

[XV.]

XV. Tot leden in de vaste commissies worden door dezelfde commissie gekozen verklaard de a-kandidaten: Meertens, Zaalberg, Fokkema, Roorda, Geurts, Haasse en Borgers met resp. 38, 39, 39, 38, 31, 38 en 30 stemmen; de b-kandidaten Kazemier, Van Dis, Van Coetsem, Jongkees, Byvanck, Verspoor en Panhuysen ontvingen resp. 8, 5, 6, 5, 11, 7 en 10 stemmen.

De voorzitter zegt de commissie van stemopneming dank voor haar arbeid.

[XVI.]

XVI. De voorzitter licht het voorstel tot dispensatie van art. 60.3 van de wet toe: de subsidiërende overheid voelt niet veel voor fondsvorming. De vergadering verklaart zich zonder discussie akkoord.

[XVII.]

XVII. De voorzitter brengt de discussie in 1964 over instelling van een prijs, uit te reiken aan verdienstelijke bevorderaars van de Ned. cultuur in Zuid-Afrika, respectievelijk overal ter wereld, in herinnering. Het bestuur heeft hieromtrent een preadvies samengesteld. De voorzitter doet hiervan voorlezing. Er volgt geen discussie, zodat de voorzitter vaststelt dat de vergadering met de afwijzende strekking van het preadvies akkoord gaat.

[XVIII.]

XVIII. De heer Smit stelt voor, de heer Heeroma tot voorzitter te verkiezen: hij zal in staat zijn, de aspecten van de schone letteren en geleerdheid volwaardig te vertegenwoordigen. Na applaus van de zijde van de vergadering vraagt de voorzitter de heer Heeroma of deze bereid is, het ambt op zich te nemen. Deze brengt als bezwaren naar voren zijn t.o.v. Leiden excentrische woonplaats en zijn gemis aan bestuurservaring; hij aanvaardt niettemin de benoeming, hopende op de medewerking van zijn medebestuurleden, die hij zeer nodig zal hebben. De voorzitter verklaart de heer Heeroma tot voorzitter gekozen.

[XIX.]

XIX. De heer Den Tex komt nog eens terug op de wijze van uitreiking

der prijzen: die zou met wat meer luister gepaard moeten gaan, vindt hij, liefst in aanwezigheid van de familie van de bekroonde en van de pers. Daartoe zou nodig zijn dat de vergadering haar recht tot beslissing over de prijs uit handen geeft aan het bestuur of aan de voorbereidende commissie. Dit lijkt spr. ook juist: herrie over een bekroning is immers verre van bevorderlijk voor het aanzien dat de maatschappij geniet. De voorzitter ziet moeilijkheden om aan het geuite bezwaar tegemoet te komen.

De heer Heeroma zegt de heer Zaalberg dank voor zijn bestuursactiviteiten, de heer Sivirsky de heer Mak, deze de voorzitter.

Tenslotte klaagt de heer Kruyskamp over de ongeschiktheid van de vergaderzaal.

Na sluiting van de vergadering te 16.15 uur begeeft een aantal leden zich naar Restaurant Van der Heyden voor een gezellig samenzijn gevolgd door de maaltijd, waarbij vele heildronken werden uitgebracht op het welzijn van de Maatschappij.

Bijlage II¹ Rekening en verantwoording van de penningmeester over 1964

A. Algemene rekening:

ONTVANGSTEN

Saldo 1 januari 1964 negatief	f 6509.52	
Rente van effecten	f 411.82	
Rente van effecten Vaste Fonds	f 233.06	
Rente Grootboek Vaste Fonds	f 1194.80	
Contributies 1963/64	f 2105.89	
Contributies 1964/65	f 14755.93	
Creditrente Bank	f 8.41	
Rijkssubsidie, suppletie 1963	f 5000.-	
Rijkssubsidie voor 1964	f 15000.-	
Verkochte Eigen Uitgaven	f 126.29	
Uitkering Bijlevelt-Stichting	f 1250.-	
	-----	f 33576.68

UITGAVEN:

I.	<i>Kosten van Bestuur, Lokaalhuur enz.:</i>		
	Honorarium Secr.-Penningmeester	f 3000.-	
	Bureau Secr.-Penningmeester	f 1062.66	
	Kosten Noordelijke Afdeling	f 420.-	
	Kosten Zuid-Oostelijke Afdeling	f -.-	
	Kosten Bestuursvergaderingen	f 273.55	
	Reiskosten- en Representatie Bestuur	f 348.37	
		-----	f 5104.58
II.	<i>Kosten van Algemene en Maandelijkse Vergaderingen:</i>		
	Onkosten Jaarvergadering	f 383.40	
	Onkosten Jaarvergadering (Beschrijvingsbrief)	f 942.71	
	Onkosten Maandelijkse Vergaderingen	f 928.89	
	Reiskosten en honoraria sprekers	f 849.10	
	Zaalhuur maandelijkse vergaderingen	f 192.80	
		-----	f 3296.90
III.	<i>Kosten van Vaste Commissies:</i>		
	Comissie Taal- en Letterkunde	f 216.22	
	Commissie Wijnaendts Francken-Prijs	f -.-	
	Commissie Schone Letteren	f 22.-	
	Historische Commissie	f -.-	
		-----	f 238.22
IV.	<i>Kosten van het Jaarboek:</i>		
	Drukkosten, porti	f 7736.33	
	Onkosten Jaarboekcommissie	f -.-	
		-----	f 7736.33
	Transporteren		f 16376.03

1 Voor Bijlage I zie blz. 161.

	Transport		f 16376.03
V.	<i>Kosten der Bibliotheek:</i>		
	Honorarium Bibliothecaris	f 1000.-	
	Aangeschafte Boeken	f 10344.56	
	Abonnementen	f 510.12	
	Boekbinden	f 2931.26	
	Brandassurantie	f 248.90	
	Bureaunkosten	f 1040.30	
		-----	f 16075.14
VI.	<i>Kosten der Eigen Uitgaven:</i>		
	Reservering		f 4000.-
VII.	<i>Bijdragen</i>		f 60.-
VIII.	<i>Reservering Prijs voor Meesterschap</i>		f 600.-
IX.	<i>Reservering voor Huisvesting</i>		f 1000.-
X.	<i>Reservering Prijs voor Literaire Critiek</i>		f 250.-
XI.	<i>Reservering Verwervingsfonds Bibliotheek</i>		f 1000.-
XII.	<i>Diverse Uitgaven:</i>		
	Restauratie schilderijen	f 1000.-	
	Bijdrage kosten Jury Critiekprijs	f 148.50	
	Bankkosten, bewaarloon, safehuur	f 511.65	
	Sociale Lasten	f 147.50	
	Commissie Gedenkboek	f 13.25	
		-----	f 1820.90
	Totaal der uitgaven		f 41182,07
RECAPITULATIE			
	Saldo 1 januari 1964	negatief	f 6509.52
	Totaal der uitgaven	f 41182.07	
	Totaal der ontvangsten	f 40086.20	f 1095.87

	Saldo 1 januari 1965 negatief		f 7605.39

B. Rekening van het vaste fonds:

Saldo 1 januari 1964	f 1408.15	
Rente Grootboek	f 1194.80	
Rente van Effecten	f 233.06	
Rente Leidsche Spaarbank	f 45.17	
	-----	f 2881.18
<i>Uitgaven:</i>		
Rente Grootboek t.g. Algemene Rekening	f 1194.80	
Rente Effecten t.g. Algemene Rekening	f 233.06	f 1427.86

	Saldo 1 januari 1965	f 1453.32

C. Lucie B. en C.W.V.D. Hoogtfonds:

Saldo 1 januari 1964	f 111.35
Transporteren	f 111.35

Transport	f 111.35	
Rente Kapitaal	f 1005.33	
Rente Leidsche Spaarbank	f 14.94	
	-----	f 1131.62
<i>Uitgaven:</i>		
Prijs H.J. Marsman		f 1000.-

Saldo 1 januari 1965		f 131.62

D. Verwervingsfonds der bibliotheek:

Saldo 1 januari 1964	f 2090.18	
Reservering t.l. Algemene rekening	f 1000.-	
Rente Leidsche Spaarbank	f 68.22	
	-----	f 3158.40
<i>Uitgaven</i>		.-
Saldo 1 januari 1965		f 3158.40

E. Dr. C.J. Wijnaendts-Francken-fonds:

Saldo 1 januari 1964	f 3187.49	
Rente Grootboek	f 285.90	
Rente Leidsche Spaarbank	f 98.69	
	-----	f 3572.08
<i>Uitgaven:</i> Prijs Mr. J. den Tex		f 500.-

Saldo 1 januari 1965		f 3072.08

F. Kosten van eigen uitgaven der maatschappij:

Saldo 1 januari 1964	f 9573.37	
Rente Leidsche Spaarbank	f 266.90	
Reservering t.l. algemene rekening	f 4000.-	
Ons komend deel in opbrengst verkochte ex. f 101.52 'Florigoux' van Prof. Dr. K. Heeroma		
	-----	f 13941.79
<i>Uitgaven</i>		f.-
Saldo 1 januari 1965		f 13941.79

G. Prijs voor meesterschap:

Saldo 1 januari 1964	f 2693.83	
Jaarlijkse reservering t.l. algemene rekening	f 600.-	
Rente Leidsche Spaarbank	f 58.89	
	-----	f 3352.72
<i>Uitgaven:</i> Prijs S. Vestdijk		f 3000.-

Saldo 1 januari 1965		f 352.72

H. Reserve huisvesting:

Saldo 1 januari 1964	f 4158.03	
Reservering t.l. algemene rekening	f 1000.-	
Rente Leidsche Spaarbank	f 134.57	
	-----	f 5292.60
<i>Uitgaven</i>		f -.-

Saldo 1 januari 1965		f 5292.60

I. Reserve prijs voor literaire critiek:

Saldo 1 januari 1964	f 250.-	
Reservering t.l. algemene rekening	f 250.-	
	-----	
	f 500.-	
Aandeel in de prijs	f 250.-	

Saldo 1 januari 1965		f 250.-

Bijlage III**Vermogensoverzicht**

Effecten:	1 jan. 1965	1 jan. 1964
f. 7/100,- 4¼% Nederland 1959	f 637,-	f 658,-
f. 5/1000,- 4¼% Nederland 1959	f 4650,-	f 4800,-
f. 100,- 3% Ned. Indië 1937 II	f 89,-	f 90,-
f. 1000,- 3½% Rotterdam 1937 VI	f 840,-	f 890,-
f. 1000,- 4¾% Bank v. Ned. Gem. 1958	f 920,-	f 1000,-
f. 1000,- 4½% Bank v. Ned. Gems. 1959	f 930,-	f 970,-
I/II		
f. 1000,- 4¼% Bank v. Ned. Gem. 1952	f 910,-	f 950,-
III		
	-----	-----
	f 8976,-	f 9358,-
Saldi bij Banken:		
Amsterdamsche Bank, rekening-courant	f 5376,20	f 6519,52
Amsterdamsche Bank, renteboekje	f 18,41	f 10,-
Leidsche Spaarbank, verwervingsfonds	f 3158,40	f 2090,18
Leidsche Spaarbank, fonds eigen	f 941,79	f 9573,37
uitgaven		
Leidsche Spaarbank, prijs voor meesterschap	f 352,72	f 2693,83
Leidsche Spaarbank, reserve huisvesting	f 5292,60	f 4158,03
Leidsche Spaarbank, prijs v. lit. critiek	f 250,-	f 250,-
Te ontvangen contributie (taxatie)	f 2400,-	f 1800,-
	-----	-----
	f 26766,12	f 23413,89
Af: nog te betalen rekeningen	f 2129,27	f 2931,-
	-----	-----
Vermogen , voor het treffen van voorzieningen	f 24636,85	f 20482,89
Te treffen voorzieningen:		
Eigen Uitgaven	f 13941,79	f 9573,37
Prijs v. Meesterschap	f 352,72	f 2693,83
Reserve Huisvesting	f 5292,60	f 4158,03
Prijs v. Lit. Critiek	f 250,-	f 250,-
Verwervingsfonds	f 3158,40	f 2090,18
	-----	-----
		f 22995,51 f 18765,41

Vermogen ter beschikking van de Maatschappij, (na het treffen van de vereiste voorzieningen)	f 1641,34	f 1717,48
Vermogen per 1 januari 1964		f 1717,48
af: Nadelig saldo 1964		f 76,14

Vermogen per 1 januari 1965		f 1641,34

Afzonderlijk beheerde fondsen**Vaste fonds:**

Effecten:	1 jan. 1965	1 jan. 1964
f. 9600,- 3% Inschr. Grootboek	f 5664,-	f 6048,-
f. 36600,- 2½% Inschr. Grootboek	f 18666,-	f 19764,-
f. 2000,- 4¾% Mij. v. Middellang Crediet	f 1960,-	f 2000,-
f. 1000,- 4½% Pegem, Haarlem	f 960,-	f 980,-
f. 2000,- 4¾% Ned. Spoorwegen	f 1900,-	f 2000,-
	-----	-----
	f 29150,-	f 30792,-
Saldo boekje Leidsche Spaarbank	f 1453,32	f 1408,15
	-----	-----
Totaal vermogen Vaste Fonds	f 30603,32	f 32200,15

Lucie B. en C.W. van der Hoogt-fonds:

Effecten:		
f. 13900,- 3% Inschrijving Grootboek	f 8201,-	f 8757,-
f. 1/1000,- 5¼% Ned. 1964 I (gekocht '64)	f 1000,-	f -,-
f. 6/100,- 4¼% Nederland 1959	f 546,-	f 564,-
f. 1/1000,- 4¼% Nederland 1959 (1000 losbaar in '64)	f 930,-	f 1920,-
f. 1/1000,- 3½% Nederland 1947	f 800,-	f 860,-
f. 2/1000,- 3% Ned. Indië 1937 II	f 1800,-	f 1840,-
f. 1000,- 4¼% Enschede 1952 IV	f 900,-	f 950,-
f. 1000,- 4¾% Bank v. Ned. Gem. 1958	f 920,-	f 1000,-
f. 1000,- 4¼% 30 j. Bank v. Ned. Gem. 1952 II	f 910,-	f 950,-
f. 1000,- 4¾% Nat. Investeringsbank	f 940,-	f 980,-
f. 2000,- 4¼% Friesch-Gron. Hyp. Bank Y	f 1700,-	f 1800,-
f. 2000,- 3% 's-Gravenh. Hyp. Bank GG	f 1520,-	f 1540,-
f. 1000,- 3% Utrechtsche Hyp. Bank EE	f 770,-	f 780,-
f. 1000,- 3¼% Westlandsche Hyp. Bank N.	f 760,-	f 810,-
	-----	-----
	f 21697,-	f 22751,-
Saldo Leidsche Spaarbank	f 131,62	f 111,35
	-----	-----
Totaal vermogen v.d. Hoogt-fonds	f 21828,62	f 22862,35

Dr. C.J. Wijnaendts Francken-fonds:**Effecten:**

f. 11500,- 2½% Inschrijving Grootboek	f 5865,-	f 6210,-
Saldo Leidsche Spaarbank	f 3072,08	f 3187,49
	-----	-----
Totaal vermogen	f 8937,08	f 9397,49

Besturen en commissies (Verenigingsjaar 1965-66)

Algemeen bestuur

Voorzitter: dr. K.H. Heeroma

Ondervoorzitter: dr. P. Minderaa

Secretaris-penningmeester: Dirk de Jong, Franchimontlaan 23, Leiden

Bibliothecaris: mr. J.R. De Groot, Stationsplein 136, Leiden

dr. W.C. Braat, dr. A.E. Cohen, mevr. Dr. I.H. van Eeghen, dr. G.J. Hoenderdaal, Th. H. Lunsingh Scheurleer, dr. P.J. Meertens, Jos. Panhuysen; dr. J. Elema (vertegenwoordiger van de N. tak), dr. N.C.H. Wijngaards (vertegenwoordiger van de Z.O. tak), G.E.K. Schmook (vertegenwoordiger van de Belgische commissie)

Contactcommissie voor België

Voorzitter: J. Coppens

Secretaris-penningmeester: G.E.K. Schmook, Volhardingsstraat 70, Antwerpen K. Jonckheere, J. Kuypers, dr. A.C.H. van Loey, M. Roelants

Vertegenwoordiger in Zuid-Afrika

dr. Jan Ploeger

Commissie voor Zuid-Afrika

Secretaris: Dirk de Jong, Franchimontlaan 23, Leiden

dr. A.C. Bouman, dr. W. Ph. Coolhaas, dr. J.F. Holleman, Jhr. Dr. P.J. van Winter

Bestuur van de noordelijke tak

Voorzitter: dr. J. Elema

Secretaris: dr. J. Gerritsen, Troelstralaan 97, Groningen

Penningmeester: dr. L.S. Meihuizen

Assessor: ds. J.J. Kalma

Bestuur van de zuid-oostelijke tak

Voorzitter: dr. N.C.H. Wijngaards

Secretaris: dr. J.J.A. van Bakel, Delistraat 11, Nijmegen

Commissie voor taal- en letterkunde

Secretaris: dr. K. Meeuwesse, Proosdijweg 12, Nijmegen

dr. W.J.H. Caron, dr. G.A. van Es, dr. K. Fokkema, dr. K. Heeroma, dr. R. Lievens,
dr. P.J. Meertens, dr. P. Minderaa, dr. C.F.P. Stutterheim, dr. C.A. Zaalberg

Commissie voor geschied- en oudheidkunde

Voorzitter: dr. L. Brummel

Secretaris: dr. W.C. Braat, Emmaplein 11, Oegstgeest

dr. P.C. Boeren, dr. A.E. Cohen, dr. H.A. Enno van Gelder, dr. P.A.M. Geurts, dr.
W.R. Juynboll, dr. R. Lievens, dr. J.J. Roorda, dr. I. Schöffer, dr. J.J. Woltjer

Commissie voor schone letteren

Secretaris:

Ad. den Besten, drs. G. Borgers, P.H. Dubois, Hella S. Haasse, dr. J.W. Schulte Nordholt; corresponderende leden: dr. W.J.M.A. Asselbergs (Z.-O. tak) Hendrik de Vries (N. tak)

Commissie voor de bibliotheek

dr. W.J.M.A. Asselbergs, Dirk de Jong. dr. B.W. Schaper

Commissie voor de uitgave van geschriften

Secretaris: dr. G.I. Lieftinck, Emmalaan 40, Oegstgeest dr. L. Brummel, dr. F.K.H. Kossmann, dr. P. Minderaa

Commissie voor het jaarboek

Voorzitter: dr. J.G. Bomhoff

Secretaresse: mej. dr. N. Bakker, Scholtenstraat 12, Leiden

dr. P.C. Boeren, Dirk de Jong, mr. N. Kolff; corresponderende leden: dr. H. de Buck (N. tak), Joh. van der Woude (Z.-O. tak)

Leidse drukken en herdrukken uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Verkrijgbaar bij de uitgever E.J. Brill te Leiden

KLEINE REEKS		voor leden	
I.	UIT HET ARCHIEF DER PELLICANISTEN. Vier zestiende eeuwse esbatementen, bewerkt door Dr. N. van der Laan. 1938. xvi, 120 blz. gr. 8vo.	f 4.-	
II.	DE REFREINENBUNDEL VAN JAN VAN DOESBORCH. Tekst uitgegeven met inleiding en aantekeningen door Dr. C. Kruyskamp. 1940. 2 dln. I: xii, lxxxviii, 64 blz., 2 fig., 1 facs.; II: vi, 292 blz., 1 facs. gr. 8vo. . . . . Tezamen	f 12.-	f 9.-
III.	Het GETIJDENBOEK VAN GEERT GROTE, naar het Haagse Handschrift 133 E 21 uitgegeven door Prof. Dr. N. van Wijk. 1940. iv, 195 blz. Met 2 facs. gr. 8vo.		<i>uitverkocht</i>
IV.	HET ROERSPEL EN DE COMEDIES VAN COORNHERT. Uitgegeven en van commentaar voorzien door Dr. P. van der Meulen. 1955. viii, 587 blz., 1 facs. gr. 8vo. f 15.-; geb.	f 18.-	
V.	DEN STAET VAN LONDON IN HARE GROOTE PESTE. [in het laer des Heeren M.D.C. III. Beschreven A.D. 1604]. Door JACOB COOL. [Tekst in facsimile, naar de druk van Richard Schilders tot Middelburgh van het jaar 1666]. Met een inleiding en aantekeningen door Dr. J.A. van Dorsten en Dr. K. Schaap. 1962. vi, 64 (47 facs.) blz., 4 pl.	f 9.50	f 7.50
VI.	GOLIATH. Treurspel op het veroveren van 's-Hertogenbossche [1629]. Ghespeeld op den Nederduytsche Academie. Met een inleiding en aantekeningen door Prof. Dr. P. Minderaa. 1963. vi, 69 [55 facs.] blz.	f 8.-	f 6.-

Nederlandse volksboeken opnieuw uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

XIII.	DAT BAGHYNKEN VAN PARYS. Naar de incunabel van ca. 1490 uitgegeven door Prof. Dr. C.G.N. De Vooys en Dr. C. Kruyskamp. 1954. vii, 40 blz. Met 2 pl. kl. 8vo.	f 8.-	f 6.-
XIV.	DE HISTORIE VAN PARTINOPLES, GRAVE VAN BLEYS. Naar de druk van Ot Barentsz. Smient te Amsterdam in het jaar 1644. Uitgegeven door Prof. Dr. S.P. Uri. 1962. viii, 84 blz., 15 ill.	f 7.50	f 6.50

MEDE VERKRIJGBAAR DOOR BEMIDDELING VAN DE BOEKHANDEL